

ŠTEFAN TÓBIK

GEMERSKÉ
NÁREČIA
III

ŠTEFAN TÓBIK

GEMERSKÉ
NÁREČIA
III

KRÁTKY JAZYKOVÝ ATLAS
GEMERSKÝCH NÁREČÍ

Rukopis z autorovej pozostalosti opravila,
doplnila a na vydanie pripravila
Júlia Dudášová-Kriššáková

Recenzenti:

Prof. PhDr. Ján Doruľa, DrSc.

Doc. PhDr. Ladislav Bartko, CSc.

Publikácia je súčasťou riešenia grantovej úlohy projektu VEGA MŠVVaŠ
Slovenskej republiky *Dynamické procesy v súčasnej jazykovednej slavistike III*
č. 1/0383/17 (2017-2019).

Vydanie knihy je spolufinancované z prostriedkov projektu (25%)
a Vydavateľstva PU (75%).

© Autor: Prof. PhDr. Štefan Tóvik, CSc.

© Editorka: Prof. PhDr. Júlia Dudášová-Kriššáková, DrSc.

© Kartografické spracovanie: Mgr. Jana Michalková, PhD. – Mgr. Miloslav Michalko, PhD.

Technickí redaktori: Ing. Jaroslav Havrila, Mgr. Alica Wietoszewová

Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove 2019

Prvé vydanie

ISBN 978-80-555-2282-1

9 788055 522821

OBSAH

ÚVOD

Krátky jazykový atlas gemerských nárečí – prvý regionálny atlas v slovenskej dialektológii.....	6
Metodický postup pri tvorbe mapových výstupov.....	9
Zoznam skúmaných lokalít.....	10
Abecedný zoznam obcí.....	12

MAPY A KOMENTÁRE

I. Všeobecnogeografická mapa Slovenska.....	13
II. Administratívne členenie Slovenska.....	13
III. Členenie slovenských nárečí (podľa Atlasu slovenského jazyka III).....	14
IV. Členenie slovenských nárečí z lexikálneho hľadiska (podľa Atlasu slovenského jazyka IV).....	14
Podkladová mapa gemerských nárečí.....	15
Mapa 1: Vlastné a nevlastné gemerské nárečia.....	17
Mapa 2: Členenie vlastných gemerských nárečí podľa dolín a ich častí.....	19
Mapa 3: Východné hranice typických znakov stredoslovenských nárečí (a).....	21
Mapa 4: Východné hranice typických znakov stredoslovenských nárečí (b).....	23
Mapa 5: Východná hranica stredoslovenských slov.....	25
Mapa 6: Prízvuk a kvantita.....	27
Mapa 7: Prípady rat- lat- a rot- lot-.....	29
Mapa 8: Prechodný charakter gemerských nárečí (a).....	31
Mapa 9: Slabičné l – Í.....	33
Mapa 10: Prechodný charakter gemerských nárečí (b).....	35
Mapa 11: Prechodný charakter gemerských nárečí (c).....	37
Mapa 12: Prechodný charakter gemerských nárečí (d).....	39
Mapa 13: Prechodný charakter gemerských nárečí (e).....	41
Mapa 14: Prechodný charakter gemerských nárečí (f).....	43
Mapa 15: Typicky gemerské znaky gemerských nárečí (a).....	45
Mapa 16: Typicky gemerské znaky gemerských nárečí (b).....	47
Mapa 17: Typicky gemerské znaky gemerských nárečí (c).....	49
Mapa 18: Typicky gemerské znaky gemerských nárečí (d).....	51
Mapa 19: Typicky gemerské slová.....	53
Mapa 20: Typicky gemerské podoby niektorých tvarov slov (a).....	55
Mapa 21: Typicky gemerské podoby niektorých tvarov slov (b).....	57
Mapa 22: Typicky gemerské podoby niektorých tvarov slov (c).....	59
Mapa 23: Typicky gemerské podoby niektorých tvarov slov (d).....	61
Mapa 24: Typicky gemerské podoby niektorých tvarov slov (e).....	63
Mapa 25: Typicky gemerské podoby niektorých tvarov slov (f).....	65
Mapa 26: Typicky gemerské podoby niektorých tvarov slov (g).....	67
Mapa 27: Typicky gemerské podoby niektorých tvarov slov (h).....	69
Mapa 28: Typicky gemerské podoby niektorých tvarov slov (i).....	71
Mapa 29: Znak juhozápadného kúta.....	73
Mapa 30: Najtypickejšie javy vymedzujúce jednotlivé nárečové oblasti (doliny).....	75

PRÍLOHA

Atlas slovenského jazyka.....	78
Moderná slovanská dialektológia a medzinárodné projekty lingvistických atlasov.....	79
Slovanský jazykový atlas.....	80
Celokarpatský dialektologický atlas.....	83
Z problematiky jazykových kontaktov v karpatskom jazykovom areáli.....	87
Jazykové atlasy (Výberová bibliografia).....	90

ÚVOD

Krátky jazykový atlas gemerských nárečí – prvý regionálny atlas v slovenskej dialektológii

Ako uvádzame v štúdií **Štefan Tóbič a jeho dielo GEMERSKÉ NÁREČIA I-III v kontexte slovenskej jazykovedy**,¹ rukopis rozsiahleho dialektologického spisu tohto významného slovenského jazykovedca a najlepšieho znalca gemerských nárečí sa zachoval v troch obaloch. V **prvom obale** bolo uložených 663 strán rukopisu, v **druhom obale** 728 strán a v **treťom obale** bolo uložených 42 jazykových máp rôznej kvality. Celý rukopis bol napísaný na písacom stroji podobne aj názvy máp a legendy na jazykových mapách. Celý tento súbor sme museli prepísať do elektronickej podoby a mapy prekresliť podľa zásad modernej lingvistickej kartografie.

Minulý rok vyšli vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity v Prešove prvé dve knihy, v ktorých sme sprístupnili slovenskej i zahraničnej odbornej verejnosti rukopis z prvého obalu: **GEMERSKÉ NÁREČIA I / Časť prvá. Úvod – Členenie – Charakteristika**. Prešov 2018. 176 s.; **GEMERSKÉ NÁREČIA I / Časť druhá. Gemerská nárečová čítanka**. Prešov 2018. 448 s. Je to mimoriadna udalosť v slovenskej jazykovede a dialektológii, lebo autor rukopis ukončil a odovzdal do redakcie *Gemerskej vlastivednej spoločnosti* v Rimavskej Sobote (edícia *Gemerské vlastivedné pohľady*) tesne pred svojou predčasnou smrťou v roku 1969. Pre rôzne objektívne i subjektívne príčiny sa vydanie tohto veľdiela oddialilo o päťdesiat rokov, keď už mnohí predstavitelia slovenskej jazykovedy prestávali dúfať, že dielo vyjde.

V spomínanej štúdií sme konštatovali, že dialektologický spis profesora Štefana Tóbiča sa vďaka svojmu metodickému a metodologickému postupu zaraďuje medzi moderné a aktuálne diela slovenskej i slovanskej dialektológie. Jeho kvalite neublížilo ani takmer päťdesiatročné čakanie na vydanie. Rukopis diela zachovaný v druhom obale vyjde vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity v Prešove v dvoch častiach druhého zväzku pod názvom **GEMERSKÉ NÁREČIA II / Časť prvá. Nárečia juhozápadného Gemera / Časť historická** (2020); **GEMERSKÉ NÁREČIA II / Časť druhá. Nárečia juhozápadného Gemera / Časť synchronická** (2021).

V treťom obale sa nachádzal súbor 42 jazykových máp, na ktorých na podkladovej mape predstavujúcej jazykové územie bývalej Gemerskej stolice boli zakreslené najdôležitejšie izoglosy. Tie zobrazujú typické znaky gemerských dialektov, podľa ktorých sa gemerská nárečová oblasť vnútorne člení na tri základné areály: juhozápadogemerské, stredogemerské a východogemerské nárečia a v ich rámci na menšie skupiny, podskupiny alebo rajóny podľa jednotlivých dolín. Autor pracoval *metódou izoglosného zobrazovania* nárečových javov, ktorá sa najčastejšie používa pri kreslení jazykových máp alebo zostavovaní jazykových atlasov. „Spočíva v tom, že zóna výskytu nárečového javu sa ohraničuje vhodne technicky zhotovenou geometrickou líniou. Tieto línie musia byť dostatočne diferencované a funkčne jednoznačne špecifikované, pretože len taká *izoglosná mapa* môže podávať bezprostredné informácie o kvalite javu, o rozsahu jeho zóny, ale aj o *izoglosných hraniciach* alebo pásmach makrodialektov, nárečových regiónov, základných a pomedzných areálov, resp. o ich vnútornej diferenciácii.“²

Úvodná mapa predstavuje podkladovú mapu, pri ktorej PhDr. Július Bolfík, redaktor spisu a predseda *Gemerskej vlastivednej spoločnosti* (v rokoch 1966 – 1991), uvádza poznámky, ako treba postupovať pri prekresľovaní máp. Na mapách číslo **jeden** *Vlastné a nevlastné gemerské nárečia a dva Členenie vlastných gemerských nárečí podľa dolín a ich častí* je zakreslené delenie gemerských nárečí na vlastné a nevlastné nárečia, členenie vlastných gemerských nárečí na menšie skupiny podľa dolín a ich častí. V pravej dolnej časti mapy, t. j. v časti vymedzenej pre *legendu*, je uvedený prehľad základných znakov grafickej podoby izoglosy. Autor zakresľuje iba izoglosy, čiže oblasť výskytu ohraničuje rôznymi podobami geometrickej línie:

súvislá čiara (tučná), súvislá čiara (tenká), prerušovaná čiara, kombinovaná alebo obrazcová či kruhovitá čiara a pod. Nevyužíva grafický spôsob šrafový, nekombinuje izoglosný spôsob so šrafovým ani nevpisuje mapované slová alebo tvary do izoglosných zón.

Na ďalších dvadsiatich ôsmich mapách sú zakreslené izoglosy typických znakov gemerských nárečí. Podľa pokynov autora sa niektoré mapy mali vložiť do prvej časti rukopisu *Gemerské nárečia I* hneď za jazykovú charakteristiku dialektov. Autor uvádza aj číslo strán, kam treba mapu zaradiť. Tieto údaje však nachádzame až od **mapy** číslo **tri** *Východné hranice typických znakov stredoslovenských nárečí (a)*, ktorá sa podľa pokynov autora mala uverejniť medzi stranami 34 a 35 rukopisu, kým **mapa** číslo **štyri** *Východné hranice typických znakov stredoslovenských nárečí (b)* sa má zaradiť medzi strany 37 a 38 rukopisu. **Mapu** číslo **päť** *Východná hranica stredoslovenských slov* odporúča vložiť medzi strany 38 – 39 rukopisu. **Mapu** číslo **šesť** *Prízvuk a kvantita* autor navrhuje vložiť medzi strany 39 – 40 a **mapu** číslo **sedem** *Prípady rat- lat- a rot-, lot-* medzi strany 39 – 40 rukopisu. **Mapu** číslo **osem** *Prechodný charakter gemerských nárečí (a)* treba podľa autora zaradiť medzi strany 41 – 42.

Tieto pokyny o zaradení mapy do textu monografie a čísla strán sa nachádzajú aj na ďalších mapách, a to v pravom dolnom rohu mapy vymedzenom pre legendu hneď pod číslom mapy. Mapy číslo **deväť** *Slabičné I, Í* (s. 41 – 42), číslo **desať** *Prechodný charakter gemerských nárečí (b)* (s. 43 – 44), číslo **jedenásť** *Prechodný charakter gemerských nárečí (c)* (s. 43 – 44), číslo **dvanásť** *Prechodný charakter gemerských nárečí (d)* (s. 45 – 46), číslo **trinásť** *Prechodný charakter gemerských nárečí (e)* (s. 45 – 46), číslo **štrnásť** *Prechodný charakter gemerských nárečí (f)* (s. 46 – 47), číslo **pätnásť** *Typicky gemerské znaky gemerských nárečí (a)* (s. 50 – 51), číslo **šestnásť** *Typicky gemerské znaky gemerských nárečí (b)* (s. 51 – 52), číslo **sedemnásť** *Typicky gemerské znaky gemerských nárečí (c)* (s. 52 – 53), číslo **osemnásť** *Typicky gemerské znaky gemerských nárečí (d)* (s. 52 – 53) a číslo **devätnásť** *Typicky gemerské slová* (s. 53 – 54). V rukopise ďalších deviatich máp, ktoré sú zaradené v atlase pod číslom 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27 a 28, sa neuvádza nijaký pokyn, kam treba mapu zaradiť. Sú to mapy, na ktorých je zobrazená bohatá diferenciácia gemerských nárečí podľa zmien na zvukovej rovine. Na predposlednej **mape** číslo **29** *Znaky juhozápadného kúta* sa nachádza údaj, podľa ktorého mapu treba zaradiť medzi strany 57 – 58 rukopisu knihy. Ani na **poslednej mape** číslo **30** *Najtypickejšie javy vymedzujúce jednotlivé nárečové oblasti (doliny)* rovnako ako ani v úvodnej štúdií spisu nenájdeme poznámku, či treba do príslušnej kapitoly alebo podkapitoly zaradiť niektorú z máp.

Na troch mapách zo zachovaného súboru máp je legenda napísaná rukou drobným písmom, ktorú treba čítať pomocou lupy. Tieto náčrty máp sú teda nepoužiteľné na vydanie, preto sme ich vyradili z pripravovaného súboru máp. Niektoré mapy venované členeniu gemerských nárečí majú viacero variantov. Do atlasu sme zaradili iba najlepší variant. Vidno, že autor pri mapovaní nárečových javov ešte nebol rozhodnutý, ktorý variant uverejní. Z uvedeného vyplýva, že pripravovaný súbor jazykových máp autor nestihol dokončiť. Taktiež sa nezachovala úvodná štúdia, v ktorej by autor opísal metodický postup pri zostavovaní máp a v ktorej by spresnil, čo s tými mapami, pri ktorých nie je žiadna poznámka o tom, kam treba mapu zaradiť. Našťastie takýchto jazykových máp je celkove iba dvanásť, pretože poznámka o zaradení mapy do knihy *Gemerské nárečia I*, ako sme uviedli, sa uvádza v náčrte väčšiny máp, čiže až na devätnástich mapách. Taktiež nikde nenájdeme zmienku o tom, aký bol pôvodný zámer autora pri mapovaní typických nárečových javov na

1 In: *Slavica Slovaca*, 53, 2018. Supplementum, s. 29 – 41.

TÓBIK, Štefan: **GEMERSKÉ NÁREČIA I / Časť prvá. Úvod – Členenie – Charakteristika**. Edit. Júlia Dudášová-Kriššáková. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove 2018, s. 7 – 22.

2 KRAJČOVIČ, Rudolf: *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988, s. 202 – 203.

zvukovej, morfolologickej a lexikálnej roviny gemerských nárečí, ktoré predstavujú typické gemerské znaky skúmaných dialektov.

Na základe uvedených faktov sa môžeme domnievať, že tento zachovaný súbor jazykových máp predstavuje *náčrt regionálneho (oblastného alebo krajového) jazykového atlasu*, ktorého cieľom bolo zakresliť na jazykových mapách rozšírenie základných nárečových javov na území gemerského nárečového areálu. Tento náčrt regionálneho jazykového atlasu gemerských nárečí možno pokladať za výsledok štúdia gemerských dialektov, ktorému sa Štefan Tóbič venoval od tridsiatych rokov minulého storočia. V uvedenom období Václav Vážný, profesor československého jazyka na UK v Bratislave a organizátor nárečového výskumu na Slovensku, zapojil svojich bývalých poslucháčov do výskumu slovenských nárečí v rámci Dialektologickej komisie Učenej spoločnosti Šafárikovej. V tomto období vychádzajú aj prvé štúdie Štefana Tóbiča, v ktorých predložil opis hlavných znakov nárečí juhozápadného Gemera (1934, 1935), charakteristiky kvantity (1936) a prechodnej jazykovej oblasti stredoslovensko-východoslovenskej (1937) ako aj vymedzenie striednic za psl. *ořt-, *ořt- ako najstaršieho diferenčného znaku slovenských nárečí praslovenského pôvodu (1939).

Cieľom tohto intenzívneho výskumu slovenských nárečí, ako uvádza J. Štolc (1968, 19), ktorý sám bol členom spomínanej komisie, bola *príprava slovenského jazykového atlasu*. Pre vojnové udalosti sa činnosť komisie prerušila a znovu bola obnovená v rokoch 1942 – 1943 pod vedením E. Paulinyho v Dialektologickom ústave pri Slovanskom seminári Univerzity Komenského. Na základe zoznamu V. Vážneho bol vydaný rozšírený zoznam hláskoslovných (1 – 230) a tvaroslovných (231 – 437) izoglos. Podrobne o začiatkoch prác na príprave slovenského jazykového atlasu informuje J. Štolc v úvodnej štúdii *Snahy o atlas slovenského jazyka*. (In: Atlas slovenského jazyka I. / Časť druhá. Úvod – Komentáre – Materiály. Bratislava 1968, s. 17 – 27). „Jednotliví spolupracovníci (E. Pauliny, J. Štolc, Š. Tóbič, J. Orlovský, A. Arany, L. Šimovič, J. Béder a i.) mali na pridelennej časti jazykového územia v zozname uvedené heslá kartograficky spracovať. Takouto cestou sa mal uskutočniť definitívny priamy výskum na mieste. Pri tejto akcii neboli určené nijaké body. Vychádzalo sa z toho, že čiastkové elaboráty budú fakticky krajovými atlasmi vypracovanými vlastne v podrobnej sieti osád podľa jednotného dotazníka. Z týchto atlasov (elaborátov) sa mal zostaviť celouzemný atlas. Pre vojnové pomery a zaujatosť spolupracovníkov v inom smere sa plán neuskutočnil. Atlas slovenského jazyka, ktorý sa začína týmto zväzkom publikovať, sa opiera najmä v svojej vokalickej, konsonantickej, morfolologickej a čiastočne aj v lexikálnej zložke o nový výskum, ktorý sa uskutočnil v r. 1947 – 1951 a neskoršie.“³

Štefan Tóbič sa však nezapojil do tohto nového výskumu na základe *Dotazníka pre výskum slovenských nárečí – Atlas slovenského jazyka z roku 1947*.⁴ Svedčí o tom *Číselný zoznam vybraných bodov a ich charakteristika* uverejnený v druhej časti prvého zväzku Atlasu slovenského jazyka (1968, s. 175 – 176), v ktorom nájdeme zoznam všetkých obcí na území Slovenska zahrnutých do siete bodov na podkladovej mape pre Atlas slovenského jazyka (celkove ide o 335 lokalít). Medzi exploračnými gemerskými nárečiami podľa spomínaného dotazníka v obciach na gemerskom jazykovom území sa meno Štefan Tóbič nenachádza. Na Gemeri bol vyplnený dotazník v týchto obciach: (207) *Hrnčiarске Zalužany*, okr. Rimavská Sobota (RS); (208) *Vyšná Pokoradz*, okr. RS; (209) *Kociha*, okr. RS; (210) *Rimavské Brezovo*, okr. RS; (211) *Tisovec*, okr. RS; (212) *Kokava*, okr. RS; (213) *Ďubákovo*, okr. RS; (214) *Drábsko*, okr. RS; (215) *Rovné*, okr. RS; (216) *Budikovany*, okr. RS; (217), okr. Revúca (RA); (218) *Muránska Lehota*, okr. RA; (219) *Muránska Zdychava*, okr. RA; (220) *Chyžné*, okr. RA; (221) *Kameňany*, okr. RA; (222) *Gemerský Sad* (starší názov *Mikolčany, Nováčany*), okr. RA; (223) *Kunova Teplica*, okr. Rožňava (RV); (224) *Betliar*, okr. RV; (225) *Markuška*, okr. RV; (226) *Vlachovo*, okr. RV; (227) *Rejdová*,

okr. RV; (228) *Hel'pa*, okr. Brezno; (228) *Švermovo* (starší názov *Telgárt*), okr. Brezno; (230) *Vernár*, okr. Poprad.

Prof. Dr. Štefan Tóbič, CSc., bol spolužiakom a osobným priateľom prof. Štolca, ktorý veľmi dobre poznal výsledky jeho výskumu gemerských nárečí. Preto ho ako odborníka a naslovovzatého znalca slovenských nárečí navrhol za recenzenta prvého zväzku *Atlasu slovenského jazyka*. V Predslove k druhej časti ASJ čítame podľa kovanie. „Rukopis ako recenzenti starostlivo prezreli prof. dr. Štefan Tóbič a doc. dr. Rudolf Krajčovič. Svojimi poznámkami, pripomienkami a doplnkami prispeli k zdokonaleniu diela“ (1968, s. 16).

V medailóne, ktorý vyšiel posmrtno v časopise *Slavica Slovaca* (roč. 5, 1970), J. Štolc vysoko oceňuje jeho prácu. „Pri pohľade na životný beh prof. Štefana Tóbiča výrazne sa stavia do popredia jeho vedeckovýskumná činnosť predovšetkým v oblasti slovenskej dialektológie. Ako poslucháč na Filozofickej fakulte UK patril medzi prvých zberateľov nárečového materiálu, ktorí sa zoskupili okolo ankety prof. Václava Vážneho. Veľmi usilovne zhromažďoval materiál najprv v juhozápadnom Gemeri a postupne v celom Gemeri. Nevynechal ani jednu príležitosť navštíviť rodný Gemer a získavať ďalšie a ďalšie údaje z nárečí. Jeho zbierka gemerského materiálu má enormný rozsah. Publikoval z neho iba časť. Väčší systematický celok o gemerských nárečiach predstavuje *Členenie a charakteristika gemerských nárečí* z r. 1957. Tu sprístupňuje mimoriadne zložitú problematiku pestro diferenčovaného nárečového komplexu, vhodne vydeľuje jednotlivé skupiny. Táto práca je veľmi užitočná pre sledovanie vzťahov gemerských nárečových javov k javom ostatných slovenských nárečí i k javom v nárečiach ostatných slovanských jazykov“ (s. 103).

V uvedených slovách nachádzame odpoveď na otázku, ako treba správne nazvať zachovaný súbor jazykových máp, ktoré prof. Š. Tóbič zostavil na základe vynikajúcich znalostí hlavných diferenčných znakov gemerských nárečí. Tento súbor máp Jozef Štolc nazýva *elaborátom, oblastným jazykovým atlasom*, ktorý mali zostaviť všetci spolupracovníci a členovia Dialektologického ústavu pri Slovanskom seminári Univerzity Komenského v Bratislave. Uvedené elaboráty sa mali vyhotoviť podľa jednotného dotazníka a na základe údajov o výskyte jednotlivých javov sa potom zakresľovali izoglosy na podkladové mapy, ktoré neskôr mali slúžiť ako materiálová báza pri zostavovaní celoslovenského jazykového atlasu. V dotazníku sa skúmali hláskoslovné, morfologické a lexikálne javy. To všetko zodpovedá charakteristike zachovaného súboru máp z pera Štefana Tóbiča. Nič nevieme, či ostatní členovia dialektologického ústavu pripravili podobný elaborát o nárečiach vo svojom rodnom kraji, keďže doposiaľ neboli publikované údaje o takýchto krajových atlasoch.

Náčrt oblastného jazykového atlasu gemerských nárečí od prof. Tóbiča, ktorý vydávame z autorovej pozostalosti, je *prvým a jediným regionálnym jazykovým atlasom*. Tento jazykový atlas je vzácnym príspevkom k dejinám slovenskej dialektológie, k dejinám vzniku koncepcie Atlasu slovenského jazyka, na ktorom sa kontinuálne pracovalo už od čias Prvého zjazdu slovanských filológov v Prahe (1929). Prináša tiež svedectvo o aktivitách členov Jazykového odboru Matice slovenskej a Dialektologického ústavu pri Slovanskom seminári UK, ktorí pod vedením svojho profesora V. Vážneho kládli základy modernej slovenskej dialektológie a jazykovedy.

V nadväznosti na slová J. Štolca, v ktorých oceňuje štúdiu Š. Tóbiča *Členenie a charakteristika gemerských nárečí* (1957), pokladáme za dôležité doplniť, že súčasťou štúdie bolo šesť jazykových máp, na ktorých sú zakreslené izoglosy, resp. zväzky izoglos najdôležitejších javov charakteristických pre jednotlivé skupiny a podskupiny gemerských nárečí.⁵ Keď porovnáme tieto mapy z roku 1957 s náčrtom zachovaných máp v rukopise diela, môžeme konštatovať, že autor už v roku 1957 verne opísal rozšírenie najdôležitejších javov gemerských nárečí a pri opise vnútorného členenia sa opieral o dôkladnú znalosť ich jazykovej charakteristiky.

3 Prof. Dr. Jozef ŠTOLC, DrSc. (hlavný autor a vedúci pracovnej skupiny) et al: *Atlas slovenského jazyka I. Úvod – Komentáre – Materiály. Časť druhá*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1968, s. 19.

4 Zostavili E. Pauliny a J. Štolc. Plný text je uverejnený v druhej časti prvého zväzku *Atlasu slovenského jazyka* (1968, s. 137 – 144).

5 TÓBIČ, Štefan: *Členenie a charakteristika gemerských nárečí*. (So 6 mapami). In: Jazykovedné štúdie. 2. Dialektológia. Red. J. Štolc. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1957, s. 86 – 120.

Všetkých šesť jazykových máp sme uverejnili v podkapitole *Jazykové mapy* v monografii Štefan Tóbič: **GEMERSKÉ NÁREČIA I** / Časť prvá (*Úvod – Členenie – Charakteristika*). Edit. Júlia Dudášová-Kriššáková. Prešov: Vydavateľstvo PU v Prešove 2018, s. 168 – 174.

Inými slovami povedané, v ďalších rokoch spresňoval túto charakteristiku a doplňoval zoznam o ďalšie jazykové javy, ktoré len potvrdili, že v štruktúre členenia gemerských nárečí nebolo treba nič meniť.

Štúdiá už v čase svojho publikovania vzbudila zaslúženú pozornosť v radoch slovenských i zahraničných jazykovedcov aj dialektológov a vďaka svojmu obsahu i rozsahu ako aj precíznemu opisu základných nárečových javov sa zaradila medzi základné práce o týchto archaických dialektoch. Predpokladáme, že neskôr sa stala východiskom pre koncipovanie monografie **Gemerské nárečia I /Úvod – Členenie – Charakteristika**, ktorá vyšla vo Vydavateľstve PU v Prešove v roku 2018.

Dôležitú súčasť každého lingvistického atlasu tvoria aj *komentáre*, v ktorých sa obyčajne uvádzajú rôzne doplnenia, napríklad tvary a formy nemapovaných materiálov, etymológia mapovaného slova, upozorňuje sa na súvislosti medzi mapovaným javom a ďalšími príbuznými javmi zobrazenými na iných mapách. Prípadne sa uvádzajú údaje, ktoré sa preberajú z iných atlasov v tom prípade, keď sa niektorý člen medzinárodného kolektívu rozhodol nepodieľať sa na výskume a tvorbe diela. Napríklad na výskume karpaticizmov v rumunských nárečiach sa z rôznych objektívnych dôvodov nepodieľal rumunský národný kolektív, preto sa rumunský materiál rekartografoval, čiže sa preberal z rumunských jazykových atlasov vydaných v tridsiatych a štyridsiatych rokoch. Preto sa v komentároch k mapám v Celokarpatskom dialektologickom atlase uvádzajú aj odkazy na citovanú literatúru. Povedané slovami R. Krajčoviča, komentáre dopĺňajú, spresňujú alebo vysvetľujú údaje i kartografické symboly na nárečových mapách v atlase.⁶ Podľa J. Štolca komentár posilňuje zobrazovaciu hodnotu a teoretický dosah mapovej časti (tamže, 1968, s. 37 – 38).⁷

Tu vzniká otázka, ako je to s komentármi v prípade *Krátkeho jazykového atlasu gemerských nárečí*? Žiaľ, komentáre sa v predkladanom súbore máp gemerských nárečí nezachovali, ani nikde sme nenašli poznámku o tom, že treba pripraviť túto dôležitú súčasť jazykovej mapy. Jediné, o čom nám autor zanechal informáciu, boli jeho pokyny, ako sme uviedli, nachádzajúce sa pod názvom mapy v rukopise osemnástich máp, medzi ktoré strany treba mapu zaradiť. Opierajúc sa o tieto fakty, skopírujeme text na príslušných stranách knihy a uverejníme ho ako komentár k mape. Pretože tento text obsahuje podrobné údaje o rozšírení daného javu alebo viacerých javov zakreslených metódou izoglosného zobrazenia na mape. Mapa sa nachádza na pravej strane atlasu a komentár (v našom prípade príslušný text majúci charakter komentára) na ľavej strane. Túto metodiku sme prevzali z koncepcie medzinárodného projektu *Celokarpatský dialektologický atlas* (1989 – 2003), na tvorbe ktorého sme mali tú česť podieľať sa autorsky. Opierajúc sa o tento metodický postup, doplníme text na ľavú stranu k všetkým tým mapám, ku ktorým autor zanechal údaje, kam treba mapu zaradiť, ale aj k tým mapám, na ktorých sme na zadnej strane našli nové údaje a nové príklady z problematiky členenia gemerských nárečí a charakteristiky jednotlivých skupín a podskupín. Taktiež v komentároch uverejňujeme aj tie javy, ktoré boli zapísané v časti vymedzenej pre legendu na neúplných mapách. Ide o mapy, na ktorých je buď legenda, ale nie sú zakreslené izoglosy priestorového rozšírenia javov, buď v legende boli preškrtnuté niektoré údaje pravdepodobne preto, že autor zmenil koncepciu mapy. Domnievame sa, že tento postup bude znamenať obohatenie údajov o územnom rozšírení a priestorovom výskyte najdôležitejších diferenciálnych javov gemerských nárečí. V komentári ku každej mape vždy uvádzame informácie o tom, odkiaľ pochádza príslušný text a ostatné doplňujúce fakty.

Pôvodne sme tento náčrt oblastného jazykového atlasu gemerských nárečí pomenovali názvom *Stručný jazykový atlas gemerských nárečí*, čím sme chceli zdôrazniť, že ide o rozsahom nevelký, krátky jazykový atlas, pozostávajúci z nevel-

kého počtu dialektologických máp, na ktorých sa *metódou izoglosného zobrazenia* zakresľuje zemepisné rozšírenie jednotlivých nárečových javov alebo celého súboru javov. To znamená, že na jazykovej mape sa zakresľujú izoglosy alebo v prípade, keď viaceré javy majú rovnaký priestorový priebeh, sa zakresľuje rozšírenie tzv. zväzku izoglos. Ako vidno, v lingvogeografii sa rozlišujú dva pojmy a termíny: *izoglosa* a *zväzok izoglos*. Ak sa zakresľujú javy podľa jednotlivých jazykových rovin, v tom prípade sa používajú termíny so zúženým významom: *izofóny*, *izomorfy*, *izolexy* a *izosémy*.

Atribút *krátky* má v slovenskej jazykovede istú tradíciu, preto sme sa rozhodli vydať predkladaný súbor lingvistických máp pod názvom *Krátky jazykový atlas gemerských nárečí*. Spomenieme napríklad titul prvej príručky „opravenej“ spisovnej slovenčiny podľa hodžovsko-hattalovskej reformy *Krátka mluvnica slovenská* (vyšla v roku 1852 anonymne, ale jej autorstvo sa pripisuje M. Hattalovi). Rovnako tento atribút využil aj E. Pauliny v názve svojej učebnice *Krátka gramatika slovenská*, ktorá vyšla v piatich vydaniach (1960, 1963, 1971, 1980, 1997). S rovnakým prívlastkom sa stretávame aj v názve jednozväzkového výkladového slovníka spisovnej slovenčiny *Krátky slovník slovenského jazyka*, ktorý vyšiel v štyroch vydaniach (Hl. red. J. Kačala – M. Pisarčíková) a ktorý patrí k základným kodifikačným príručkám spisovnej slovenčiny (1987, 1989, 1997, 2003).

Z pragmatického hľadiska sme sa rozhodli, že celý súbor máp bude uverejnený v osobitnom zväzku pod názvom **GEMERSKÉ NÁREČIA III /Krátky jazykový atlas gemerských nárečí**, ktorý sme zostavili po dôkladnej analýze rukopisu máp. Tento **regionálny jazykový atlas** bude dobrou pomôckou pri štúdiu gemerských nárečí a ich jazykovej charakteristiky, lebo v ňom je zachytený priestorový výskyt najdôležitejších nárečových javov, ktoré na jednej strane spájajú gemerské nárečia s ostatnými stredoslovenskými nárečiami a na druhej strane ich vymedzujú vo vzťahu s východoslovenskými nárečiami, s ktorými sú východogemerské nárečia v priamom teritoriálnom kontakte.

Celkove ide o päťzväzkové dielo profesora Štefana Tóbika, ktoré takmer po päťdesiatich rokoch postupne vychádza vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity v Prešove. Všetky časti celoživotného diela Š. Tóbika **GEMERSKÉ NÁREČIA I, II, III** (2018 – 2021) predstavujú jeden celok z teoreticko-metodologického ako aj metodického hľadiska a predstavujú významný príspevok k poznaniu slovenských nárečí, vývinu slovenského jazyka ako aj k dejinám vzniku Atlasu slovenského jazyka I – IV. Zároveň predstavuje bohatú studnicu údajov o týchto archaických a bohato diferencovaných dialektov nielen pre slovenských jazykovedcov, ale aj pre všetkých zahraničných bádateľov, ktorí sa venujú štúdiu slovenských a slovanských dialektov v širšom kontexte slovanskej a vzhľadom na početný výskyt karpaticizmov v skúmaných dialektoch aj karpatskej jazykovedy. Veríme, že dielo prof. Tóbika bude rovnako podnetným a inšpiratívnym aj pre mladú generáciu slovenských jazykovedcov a dialektológov.

Kým rok 2018 sa do dejín slovenskej jazykovedy a dialektológie zapíše tým, že vyšli tlačou prvé dve časti prvého zväzku spisu **GEMERSKÉ NÁREČIA I /1, 2/**, do dejín slavistiky sa zapíše tým, že v dňoch 20. – 27. augusta 2018 sa v Belehrade konal 16. medzinárodný zjazd slavistov.⁸ V roku 2019 si pripomínáme 110. výročie narodenia prof. PhDr. Štefana Tóbika, CSc., (7. 2. 1909) a 50. výročie jeho predčasnej smrti (4. 9. 1969).

Júlia Dudášová-Kriššáková

6 KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 204 – 206.

7 Prof. Dr. Jozef ŠTOLC, DrSc. (hlavný autor a vedúci pracovnej skupiny) et al: **Atlas slovenského jazyka I**. Úvod – Komentáre – Materiály. Časť druhá: Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1968.

8 Referáty členov slovenskej delegácie vyšli v časopise **Slavica Slovaca** (Supplementum, č. 3 – 4, roč. 53, 2018) a sú plne prístupné na internetovej stránke Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV (<http://slavu.sav.sk/casopisy/supplementum3-4.php>). Medzi uverejnenými referátmi je aj text editorky Tóbikovej spisu. Porov. DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: **Štefan Tóbič a jeho dielo GEMERSKÉ NÁREČIA I – III v kontexte slovenskej jazykovedy** (s. 29 – 41). Pre zaujímavosť uvedieme, že pôvodne sa mal v Belehrade konať III. medzinárodný zjazd slavistov (18. – 25. 9. 1939), na ktorom mal vystúpiť aj Václav Vážný, učiteľ Š. Tóbika, s referátom na tému **O dokumentárni hodnotě lingvistického atlasu polského: M. Malecki i K. Nitsch, Atlas jazykowy polskiego Podkarpacia**. Zjazd sa pre vojnové udalosti (rozbitie Československa a napadnutie Poľska) nekonal. V. Vážný neskôr svoj referát prepracoval a v roku 1948 ho vydal ako knižnú recenziu tohto prvého regionálneho karpatského atlasu pod názvom: VÁŽNÝ, Václav: **Z mezislovanského jazykového zeměpisu**. Příspěvky k dokumentární hodnotě díla: M. Malecki i K. Nitsch, *Atlas jazykowy polskiego Podkarpacia*. Kraków 1934. Praha: Nákladem Slovanského ústavu v generální komisi Nakladatelství «Orbis» v Praze 1948. 260 s.

METODICKÝ POSTUP PRI TVORBE MAPOVÝCH VÝSTUPOV

Nové priestorové technológie a zvlášť geografické informačné systémy (ďalej len GIS) napomáhajú v súčasnosti (znovu)objavenie geografického priestoru v jazykových a iných humanitných vedách. Vo svojej povahe predstavuje GIS silný nástroj, ktorý využíva polohu na integráciu a vizualizáciu informácií. Pomocou GIS dokážu používatelia objavovať vzťahy umožňujúce okamžite pochopiť zložitý (komplexný) svet, pretože pracujú s vizuálne jasnými priestorovými vzormi, ktoré inak ostávajú skryté v textoch a tabuľkách. Táto schopnosť GIS vyvolala v posledných rokoch značný záujem aj zo strany historikov, lingvistov, archeológov a ďalších, ktorí sa zaujímajú o miesto, spomienky, artefakty či skúsenosti, ktoré existujú v konkrétnom priestore ako aj v zjavne náhodnom pohybe ľudí, tovarov a myšlienok objavujúcich sa v čase a priestore.

Pri tvorbe mapových výstupov predkladaného atlasu boli využité práve nástroje GIS, pomocou ktorých sme sa pokúsili integrovať lingvistické prístupy a metódu tvorby jazykových máp za účelom skúmania kvantitatívnych zmien v nárečiach historického regiónu Gemer. Zároveň bolo našou snahou vytvoriť holistickú interpretáciu rozmanitosti nárečí v členitom reliéfe tohto regiónu, a tým prispieť k formovaniu geolingvistického prístupu.

Mapy boli zhotovené v prostredí najrozšírenejšieho voľne dostupného (Open Source) GIS softvéru s názvom *QGIS*. Jeho široká funkcionálna nám umožnila spracovať mapové výstupy takmer do finálnej podoby. Len konečné grafické úpravy boli dopracované vo voľne dostupnom grafickom vektorovom softvéri s názvom *Inkscape*.

Samotný proces tvorby jednotlivých máp môžeme rozdeliť do troch etáp. V prvej etape bolo potrebné všetky pôvodné rukopisy dostať do digitálnej podoby a GIS softvéru. Rukopisy sme museli najskôr naskenovať a následne v softvéri *QGIS* zgeoreferencovať, teda vložiť ich do súradnicovej siete a priradiť im reálnu polohu. V druhej etape sme na základe takto upravených máp mohli začať s vektorizáciou (laicky povedané prekresľovaním) všetkých izoglos (čiar vymedzujúcich hranice

jednotlivých nárečí), ktoré boli zaznačené na pôvodných mapách. Pri vektorizácii sme vo veľkej miere zohľadňovali autenticitu rukopisu, ale rovnako aj charakter reliéfu, keďže väčšina izoglos rešpektovala priebeh dolín či úpäť pohorí. Táto etapa predstavovala pri tvorbe atlasu časovo najnáročnejšiu časť aj vzhľadom k tomu, že bolo mnohokrát potrebné z kartografického hľadiska voliť veľmi precízny spôsob a štýl zobrazenia jednotlivých izoglos, keďže viaceré z nich viedli často rovnakým územím.

Zároveň sme uplatňovali aj *porovnávaciu metódu*, ktorá nám umožnila nasadením rôznych podkladových máp a vrstiev upresňovať delimitáciu daných javov. Voľba štýlu izoglos bola veľmi dôležitá a to najmä z dôvodu, že na nárečových mapách je nositeľom informácie o nárečových javoch a bolo potrebné jednotlivé izoglosy zakresľovať tak, aby mali dominujúce postavenie (zvolili sme červenú líniu s rôznymi obmenami symbolov a útvarov). Na druhej strane podkladová mapa s ohraničením skúmaného územia regiónu Gemer obsahovala len značkové údaje o lokalitách (obciach) a bola doplnená jemnými kontúrami horstiev a povodí riek.

V záverečnej tretej fáze sme do jednotlivých máp so zakreslenými izoglosami doplnili všetky ostatné náležitosti mapy, počnúc legendou cez mierku až po názov a dopĺňujúce poznámky.

Zdroje mapových podkladov:

Mapy 1- 30: Mapbox podklad: © Mapbox, © OpenStreetMap and Improve this map

Mapy I-IV: Základná báza GIS a Štátne mapové dielo: <https://www.geoportal.sk/sk/zbgis/md/na-stiahnutie/>

Mapa I: DMR - Digitálny model reliéfu (DMR3.5) https://zbgisws.skgeodesy.sk/zbgis/dmr3_wms/service.svc/get

Mgr. Jana Michalková, PhD. – Mgr. Miloslav Michalko, PhD.

ZOZNAM SKÚMANÝCH LOKALÍT

I. Nárečia juhozápadného Gemera

1. Nárečia Sušianskej doliny

a) severozápadnej

1) pondelské nárečie

1. Val'kovo
2. Pondelok
3. Selce

b) južnej

2) sušianske nárečie

4. Veľká Suchá
5. Hrnčiarske Zalužany
6. Sušany

2. Nárečia Rimavskej doliny

a) severnej

3) tISOVSKÉ nárečie

7. Tisovec

4) pilianske alebo piliansko-hačavské nárečie

8. Rimavská Píla
9. Hačava

5) klenovské nárečie

10. Klenovec

6) hnúšťanské alebo hnúšťansko-brezovské nárečie

11. Hnúšť'a
12. Likier
13. Rimavské Brezovo

b) strednej

7) banské nárečie

14. Rimavská Baňa
15. Rimavské Zalužany
16. Príboj

8) rimavické nárečie

17. Rimavica
18. Rimavská Lehota

9) kokavské nárečie

19. Kokava nad Rimavicou

c) južnej

10) hrachovské nárečie

20. Hrachovo

11) kocižské nárečie

21. Kociha

12) skálnické alebo skálnicko-čerenčianske nárečie

22. Vyšný Skálnik
23. Nižný Skálnik
24. Rimavské Vrbovce
25. Veľké Teriakovce
26. Malé Teriakovce
27. Čerenčany

13) pokoradzské nárečie

28. Vyšná (Slovenská) Pokoradz

14) zahorianske nárečie

29. Horné Zahorany

3. Nárečia gemerských vrškov

a) severných

15) polomské nárečie

30. Polom

b) stredných

16) kyjatické nárečie

31. Kyjatice

c) južných

17) lukovištské nárečie

32. Babinec
33. Kraskovo
34. Lukovištia

4. Nárečia Blžskej doliny

a) severnej

18) krokavské nárečie

35. Krokava

19) popročské nárečie

36. Poproč

20) brádňanské nárečie

37. Brádno

21) zdychavské alebo ratkovskozdychavské nárečie

38. Ratkovská Zdychava
39. Rovné

22) potocké nárečie

40. Potok

23) lipovské nárečie

41. Lipovec

b) strednej

24) striežovské nárečie

42. Striežovce

25) hrušovské nárečie

43. Hrušovo

26) ostrianske nárečie

44. Ostrany

c) juhovýchodnej

27) drienčanské nárečie

45. Drienčany

28) pápčanské nárečie

46. Pápča

29) budikovianske nárečie

47. Teplý Vrch
48. Budikovany

30) hostišovské nárečie

49. Hostišovce

31) slišťianske nárečie

50. Slizké

32) špaňopoľské nárečie

51. Španie Pole

II. Nárečia stredného Gemera

5. Nárečia Ratkovskej doliny

a) severnej

33) ratkovskobystrianske alebo bystrianske nárečie

52. Ratkovské Bystré
53. Filier
54. Hrlica

34) sirkovské nárečie

55. Sirk

b) južnej

35) ratkovské nárečie

56. Ploské
57. Ratková
58. Repištia

36) lehotsko-brusnícke nárečie

59. Ratkovská Lehota
60. Sása
61. Brusník

37) sušiansko-rybnícke nárečie

62. Rybník
63. Ratkovská Suchá

6. Nárečia Muránskej (Revúckej, Jelšavskej) doliny

a) severnej

38) muránske nárečie

64. Muráň
65. Muránska Lehota

39) dlholúcke nárečie

66. Muránska Dlhá Lúka

40) hutianske (muránskohutianske) nárečie

67. Muránska Huta

41) zdychavské (muránskozdychavské) nárečie

68. Muránska Zdychava

42) revúcke nárečie

69. Revúčka

70. Revúca

b) strednej

43) mokrolúcko-turčocké nárečie

71. Mokrá Lúka

72. Turčok

c) južnej

44) rákošské nárečie

73. Rákoš

45) chyžniansko-šivetické nárečie

74. Revúcka Lehota

75. Lubeník

76. Chyžné

77. Mníšany

78. Jelšavská Teplica

79. Gemerský Milhošť

80. Šivetice

81. Kameňany

82. Prihradzany

83. Nandraž

46) jelšavské nárečie

84. Jelšava

85. Kopráš

7. Nárečia Štítnickej doliny

a) severnej

47) čiernolehotské (lehotské) nárečie

86. Čierna Lehota

b) strednej

48) slavošovské nárečie

87. Slavošovce

88. Rochovce

89. Ochtiná

49) roštárske nárečie

90. Roštár

91. Kocel'ovce

92. Petrovo

c) južnej

50) štítnické nárečie

93. Štítnik

51) rozložnianske nárečie

94. Gočaltovo

95. Rozložná

d) juhovýchodnej

52) honcké nárečie

96. Honce

53) rožňavskobystrianske alebo bystrianske nárečie

97. Rožňavské Bystré

98. Rakovnica

III. Nárečia východného Gemera**8. Nárečia Slanskej doliny (slanskodolinské nárečia)**

a) severozápadnej

54) rejdovské nárečie

99. Rejdová

100. Vyšná Slaná

ABECEDNÝ ZOZNAM OBCÍ⁹

1. Babinec, okr. Rimavská Sobota
2. Brádno,¹⁰ okr. Rimavská Sobota
3. Brusník, okr. Veľký Krtíš
4. Budikovany, okr. Rimavská Sobota
5. Čerenčany, okr. Rimavská Sobota
6. Čierna Lehota, okr. Rožňava
7. Drienčany, okres Rimavská Sobota
8. Filier,¹¹ okr. Revúca
9. Gemerský Milhost',¹² okr. Revúca
10. Gočaltovo, okr. Rožňava
11. Hačava, okr. Košice-okolie
12. Hnúšťa, okr. Rimavská Sobota
13. Honce, okr. Rožňava
14. Horné Zahorany, okr. Rimavská Sobota
15. Hostišovce, okr. Rimavská Sobota
16. Hrachovo, okr. Rimavská Sobota
17. Hrlica, okr. Revúca
18. Hrnčiarske Zalužany, okr. Poltár
19. Hrušovo, okr. Rimavská Sobota
20. Chyžné, okr. Revúca
21. Jelšava, okr. Revúca
22. Jelšavská Teplica,¹³ okr. Revúca
23. Kameňany, okr. Revúca
24. Klenovec, okr. Rimavská Sobota
25. Koceľovce, okr. Rožňava
26. Kociha, okr. Rimavská Sobota
27. Kokava nad Rimavicou, okr. Poltár
28. Kopráš,¹⁴ okr. Revúca
29. Kraskovo, okr. Rimavská Sobota
30. Krokava, okr. Rimavská Sobota
31. Kyjatice, okr. Rimavská Sobota
32. Likier,¹⁵ okr. Rimavská Sobota
33. Lipovec, okr. Rimavská Sobota
34. Lubeník, okr. Revúca
35. Lukovištia, okr. Rimavská Sobota
36. Malé Teriakovce, okr. Rimavská Sobota
37. Mníšany,¹⁶ okr. Revúca
38. Mokrú Lúka, okr. Revúca
39. Muráň, okr. Revúca
40. Muránska Dlhá Lúka, okr. Revúca
41. Muránska Huta, okr. Revúca
42. Muránska Lehota, okr. Revúca
43. Muránska Zdychava, okr. Revúca
44. Nandraž, okr. Revúca
45. Nižný Skálnik, okr. Rimavská Sobota
46. Ochtiná, okr. Rožňava
47. Ostrany,¹⁷ okr. Rimavská Sobota
48. Pápča,¹⁸ okr. Rimavská Sobota
49. Petrovo, okr. Rožňava
50. Ploské, okr. Revúca
51. Polom,¹⁹ okr. Rimavská Sobota
52. Pondelok,²⁰ okr. Poltár
53. Poproč, okr. Rimavská Sobota
54. Potok, okr. Rimavská Sobota
55. Príboj,²¹ okr. Veľký Krtíš
56. Prihradzany, okr. Revúca
57. Rákoš, okr. Revúca
58. Rakovnica, okr. Rožňava
59. Ratková, okr. Revúca
60. Ratkovská Lehota, okr. Rimavská Sobota
61. Ratkovská Suchá, okr. Rimavská Sobota
62. Ratkovská Zdychava,²² okr. Rimavská Sobota
63. Ratkovské Bystré, okr. Revúca
64. Rejdová, okr. Rožňava
65. Repišťia,²³ okres Revúca
66. Revúca, okr. Revúca
67. Revúcka Lehota, okr. Revúca
68. Revúčka,²⁴ okr. Revúca
69. Rimavica,²⁵ okr. Rimavská Sobota
70. Rimavská Baňa, okr. Rimavská Sobota
71. Rimavská Lehota,²⁶ okr. Rimavská Sobota
72. Rimavská Píla,²⁷ okr. Rimavská Sobota
73. Rimavské Brezovo, okr. Rimavská Sobota
74. Rimavské Vrbovce,²⁸ okr. Rimavská Sobota
75. Rimavské Zalužany, okr. Rimavská Sobota
76. Rochovce, okr. Rožňava
77. Roštár, okr. Rožňava
78. Rovné, okr. Rimavská Sobota
79. Rozložná, okr. Rožňava
80. Rožňavské Bystré, okr. Rožňava
81. Rybník, okr. Revúca
82. Sása, okr. Revúca
83. Selce, okr. Poltár
84. Sirk, okr. Revúca
85. Slavošovce, okr. Rožňava
86. Slizké, okr. Rimavská Sobota
87. Striežovce,²⁹ okr. Rimavská Sobota
88. Sušany, okr. Poltár
89. Šivetice, okr. Revúca
90. Španie Pole, okr. Rimavská Sobota
91. Štítnik, okr. Rožňava
92. Teplý Vrch, okr. Rimavská Sobota
93. Tisovec, okr. Rimavská Sobota
94. Turčok, okr. Revúca
95. Val'kovo,³⁰ okr. Poltár
96. Veľká Suchá,³¹ okr. Poltár
97. Veľké Teriakovce, okr. Rimavská Sobota
98. Vyšná (Slovenská) Pokoradz,³² okr. Rimavská Sobota
99. Vyšná Slaná, okr. Rožňava
100. Vyšný Skálnik, okr. Rimavská Sobota

⁹ Abecedný zoznam obcí s názvami okresov podľa súčasného administratívneho členenia Slovenskej republiky pripravil PhDr. Jozef Bilský, PhD., externý doktorand študijného programu *Slovenský jazyk* na Filozofickej fakulte PU, ktorý pod našim vedením napísal dizertačnú prácu *Pádový synkretizmus vo východoslovenských nárečiach* (2019).

¹⁰ Obec je dnes súčasťou Hnúšte.

¹¹ Obec je dnes súčasťou obce Ratkovské Bystré.

¹² Obec je dnes súčasťou Gemerských Teplíc.

¹³ Obec je dnes súčasťou Gemerských Teplíc.

¹⁴ Obec je dnes súčasťou Magnezitoviec.

¹⁵ Obec je dnes súčasťou Hnúšte.

¹⁶ Obec je dnes súčasťou Magnezitoviec.

¹⁷ Obec je dnes súčasťou Hrušova.

¹⁸ Obec je dnes súčasťou Drienčan.

¹⁹ Obec je dnes súčasťou Hnúšte.

²⁰ Obec je dnes súčasťou Hrnčiarskej Vsi.

²¹ Obec je dnes súčasťou Senného.

²² Obec je dnes súčasťou Rimavskej Soboty.

²³ Obec je dnes súčasťou Ratkovej.

²⁴ Obec je dnes súčasťou Revúcej.

²⁵ Obec je dnes súčasťou Lehoty nad Rimavicou.

²⁶ Obec je dnes súčasťou Lehoty nad Rimavicou.

²⁷ Obec je dnes súčasťou Tisovca.

²⁸ Obec bola premenovaná na Vrbovce nad Rimavicou.

²⁹ Obec je dnes súčasťou Hrušova.

³⁰ Obec je dnes súčasťou Českého Brezova.

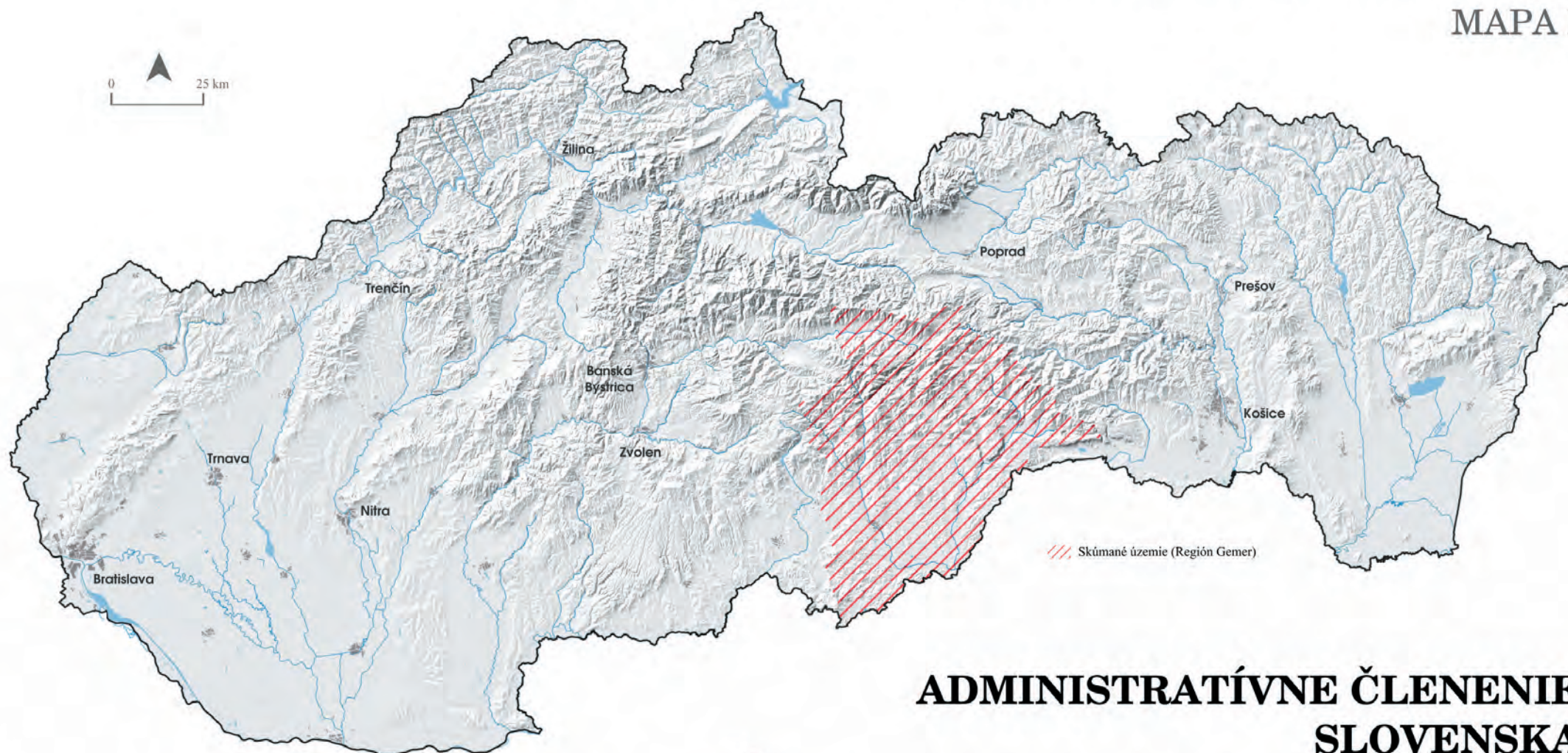
³¹ Obec je dnes súčasťou Hrnčiarskej Vsi.

³² Obec je dnes súčasťou Rimavskej Soboty.

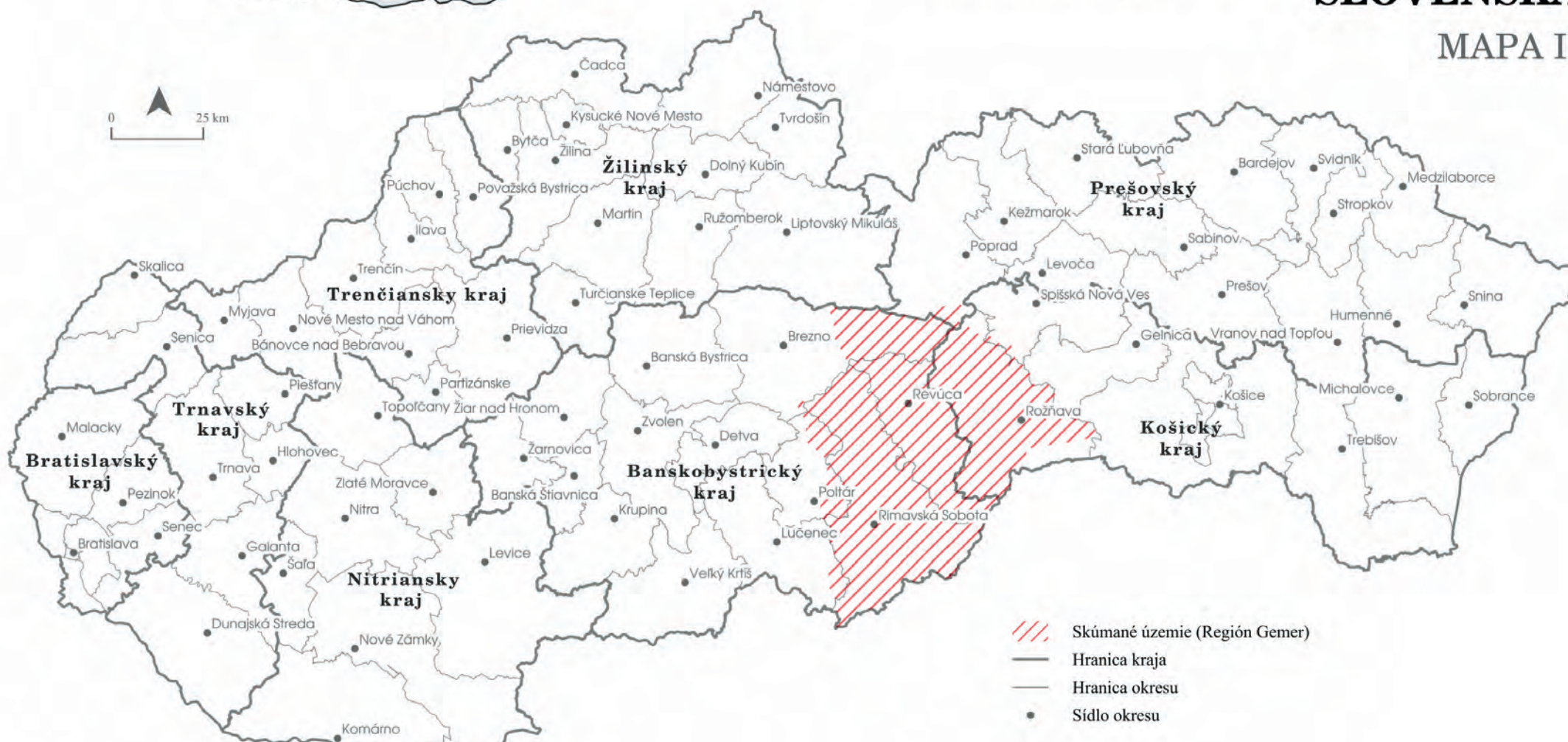
VŠEOBECNOGEOGRAFICKÁ MAPA SLOVENSKA

MAPA I

ADMINISTRATÍVNE ČLENENIE SLOVENSKA

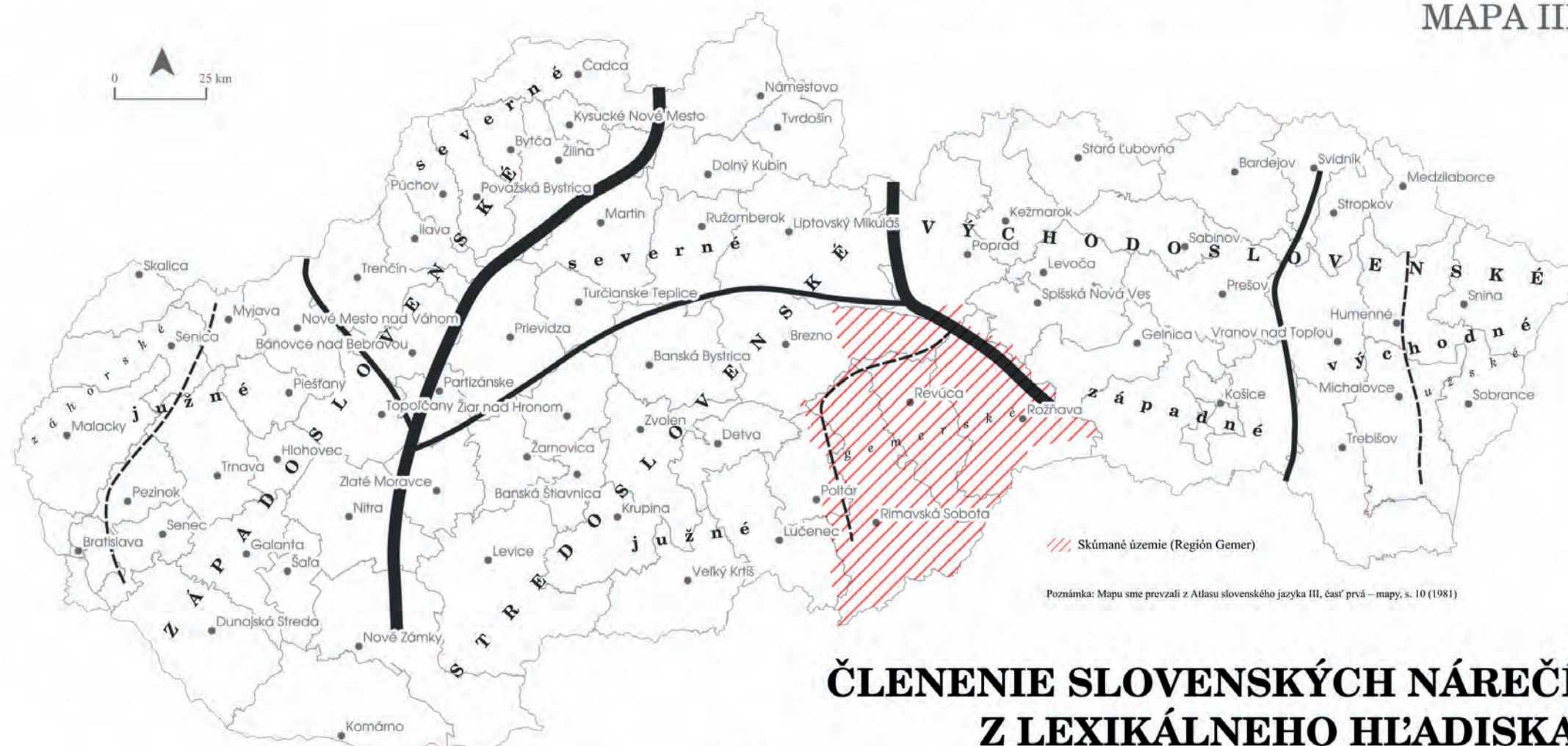
MAPA II

ČLENENIE SLOVENSKÝCH NÁREČÍ

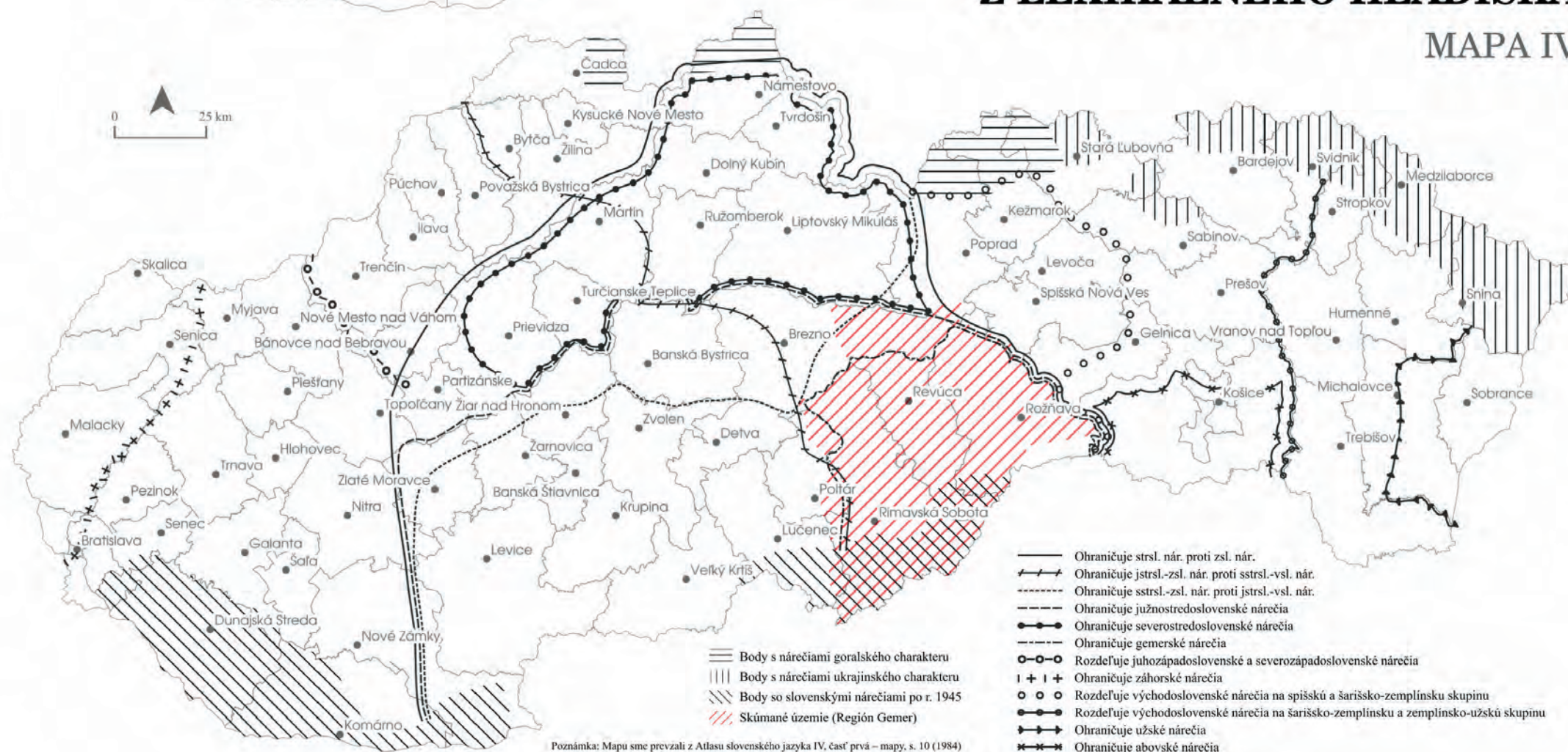
MAPA III

Poznámka: Mapu sme prevzali z Atlasu slovenského jazyka III, časť prvá – mapy, s. 10 (1981)

ČLENENIE SLOVENSKÝCH NÁREČÍ Z LEXIKÁLNEHO HĽADISKA

MAPA IV

Poznámka: Mapu sme prevzali z Atlasu slovenského jazyka IV, časť prvá – mapy, s. 10 (1984)

PODKLADOVÁ MAPA GEMERSKÝCH NÁREČÍ

Vlastné a nevlastné gemerské nárečia

Členenie gemerských nárečí alebo nárečí v Gemeri³³

A. VLASTNÉ

- I. v **juhozápadnom** Gemeri (juhozápadogemerské nárečia)
1. na **Sušianskej** doline (sušianskodolinské nárečia)
  2. na **Rimavskej** doline (rimavskodolinské alebo dolinské nárečia)
  3. na **gemerských vrškoch**, alebo len vrškoch (vrškovské nárečia)
  4. na **Blžskej** doline (blžskodolinské nárečia)

- II. v **strednom** Gemeri (stredogemerské nárečia)
5. na **Ratkovskej** doline (ratkovskodolinské nárečia)
  6. na **Muránskej** doline (muránskodolinské nárečia)
  7. na **Štítnickej** doline (štítnickodolinské nárečia)

- III. vo **východnom** Gemeri (východogemerské nárečia)
8. na **Slanskej** doline (slanskodolinské nárečia)

B. NEVLASTNÉ (kolonizované nárečia)

- a) v dobe **starej** (staré kolonizované nárečia)
- IV. v **severnom** Gemeri (severogemerské nárečia)
9. na **gemerskom Horehroní severnom** (severohorehronské, resp. hronské nárečia)

- b) v dobe **novšej** (novšie kolonizované nárečia)
10. na **gemerskom Horehroní južnom** (južnohorehronské nárečia)

- V. v **severozápadnom** Gemeri (severozápadogemerské nárečia)
11. v skupine **kysucko-šoltýskej** (kysuckošoltýske a d'ubácke nárečia)
  12. v **Tisovskom Hámri** (tisovskohámorské, resp. hámorské nárečia)

- c) v dobe **novej** (po roku 1900)

VI. v juhozápadnom Gemeri

- a) slovenskom
- (aa) s vnútornou kompaktnjšou gemerskou kolonizáciou
  - (ab) s mimogemerskou kompaktnjšou, ale najviac rôznorodou kolonizáciou
- b) neslovenskom, maďarskom
- (bb) s vnútornou kompaktnjšou kolonizáciou gemerskou
  - (bc) s mimogemerskou rôznorodou kolonizáciou

VII. v južnom Gemeri strednom, maďarskom

- a) šafárikovsko-chrámecká oblasť **novoklenovského** nárečia

- b) šafárikovská oblasť slovenských presídlencov z Maďarska
- c) šafárikovská oblasť slovenských presídlencov z Rumunska
- d) južnovýchodogemerská oblasť s roztrúsenými rôznorodými gemerskými, najmä mimogemerskými stredoslovenskými nárečiami

VIII. kolonizovaná oblasť **neslovenských** nárečí kolonizovaných v staršej dobe v ojedinelých obciach, a to:

- a) **goralské** nárečie v Pohorelej na Horehroní a v Lome nad Rimavicou³⁴
- b) **rusínske** nárečie v Pači pri Rožňave³⁵

Prehľad tohto základného členenia s ďalším členením týchto oblastí na severné, stredné, južné a podobne, najmä v jednotlivých dolinách, ako potom v ich rámci zasa na menšie skupiny niekoľkých obcí, alebo i jednej obce tu neuvádzame pre úsporu miesta, ako aj preto, že ho možno nájsť na začiatku publikácie v obsahu ukážok nárečí podľa ich podrobného členenia.

Upozorňujeme na to, že pri použitom spôsobe delenia **gemerských nárečí vlastných** nedala sa akosi kompaktné a v slede za sebou uviesť osobitná veľká kompaktná oblasť geneticky veľmi príbuzných nárečí takzvaného **juhozápadného kúta** Gemera v rámci väčšej už kompaktné uvedenej oblasti I. juhozápadogemerskej.

Túto oblasť nárečí **juhozápadného kúta** tvoria dialekty

- celej Sušianskej doliny
- strednej a južnej doliny Rimavskej
- stredných a južných vrškov a
- strednej a južnej doliny Blžskej

* * *

- I. Oblasť vlastných gemerských nárečí (juhových. hranica bola do r. 1918³⁶ zároveň hranicou etnika slovenského na severe a maďarského na juhu).
- II. Oblasť nevlastných – kolonizovaných nárečí starších v pôv. slovenskom Gemeri severnom.
- III. Oblasť nevlastných – novšie po r. 1918 a najmä po r. 1945 kolonizovaných mimogemerských stredoslovenských nárečí v bývalom maďarskom Gemeri južnom.
- IV. Presah oblasti východoslovenských (spišských nárečí) do severovýchodného Gemera.

³³ Text sme prevzali z knihy Štefan Tóbič: **GEMERSKÉ NÁREČIA I / Časť prvá. (Úvod – Členenie – Charakteristika)**. Edit. Júlia Dudášová-Kriššáková. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2018, s. 30 – 32.

³⁴ Š. Tóbič používa starší názov poľské nárečia, ktorý nahradil V. Vážny termínom *poľské* čiže *goralské nárečia* v štúdiu *Slovenské nárečia v Orave*. In: Sborník Matice slovenskej, 1923, roč. 1. s. 74 – 78.

Porov. DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: *Goralské nárečia* (Odras slovensko-poľských jazykových kontaktov na fonologickej rovine). Bratislava: Veda 1993, s. 21 – 22.

³⁵ Autor používa starší, neaktuálny názov ukrajinské nárečie.

³⁶ V danom prípade ide o text legendy na pôvodnej mape č. 3, ktorá sa zachovala v rukopise a ktorú sme nezaradili do súboru máp na publikovanie. Totiž všetky tieto údaje sa nachádzajú v legende a tiež sú zakreslené na syntetickej mape č. 1 **Vlastné a nevlastné gemerské nárečia**.

VLASTNÉ A NEVLASTNÉ GEMERSKÉ NÁREČIA

MAPA 1

Členenie vlastných gemerských nárečí podľa dolín a ich častí

Jazyková charakteristika nárečí dolín podľa najtypickejších znakov³⁷

Juhozápadný kút

1. Rytmičný zákon aj v prípadoch: **vájca, piéra, zamazána, xuód'a, širuoka.**
2. Prehláska **o > e, o > ie: ocevi, ocjéu a u > i, ú > í: sl'ip, sl'íbit'i.**
3. Zmena **-m > -n: sen-tan, našin ženán, son, volán.**
4. Zmena **l > u: Seuce, skauka, ceukon, piuka.**

I. Sušianska dolina

1. – 4. ako v nárečiach juhozápadného kúta.
5. Zmena **y > e a ý > éj, ej: meš, rebe, déixat'i, deixat'i, dobrěj, dobrej (xlap).**
6. Zmena **ej > ie: s tie dobrje žene.**
7. Polozavreté (zúžené) **é, ó** popri **ijé, uó: spévat'i, dobró (rano) či spiévat'i, dobrúó (rano).**
8. Nepozná **ä, ja** – má len **meso, péitok / peitok, robéj / robej.**
9. Namiesto slabičného **l, Í** má **o, ó, ou: dox, boxa, jaboko, houпка, pouno** (a ešte viac) **puóno.**
10. Zachováva **ou: pou, bou, zo ženou, xlapou.**
11. Má lok. pl. typu: **v Zalužax, Šušax, Uožď'ax.**
12. Má skloňovanie typu: **skál'a – skál'at'a – skál'at'i – skál'at'en.**
13. Má pl.: **pekňi, bohat'i, hrd'i, smel'i** ľid'ie v životnom – **peknje, bohatje, smelje, malje** v neživotnom rode.
14. Má infinitív na **-t'i: robit'i, volat'i, pit'i, bet'i**, ale už **pieci, t'jeci, muóci, vl'jéci.**
15. Má tvary typu **kobey_ved'euj, žebex, ta bey_išou.**
16. Má spojenia typu: **ved_e, tag_e, nag_e, kod_e, už_e, u náz_e.**
17. Má **rat-** aj v **raľ'a, Raven**, okrem **ruóst'i, ruózvora, ruóspora.**
18. Mäkkosť ako v spis. slov. okrem: **d'en, nan, zat, pet, kot** a pod.
19. Zachováva pôv. **č**, napr.: **čo, čuo, mačka, čitat'i**, ktoré v severnej a južnej časti podlieha zmene **č > š**, napr.: **šo, šože, maška, šítat'i.**
20. Skupiny **dl, dl', dn, dn'** zachováva len sever, juh má už **ll, ll', nn, nn': prikrvallá, Rusál'ľ'a, enná, stuňňa.**
21. Proti **a, ja** v spisovnom jazyku po mäkkých a pôvodne mäkkých spoluhláskach je tu **á** v slabikách **já, čá, žá, šá, t'á, ľá, ná, d'á**, napr.: **jármo, voják, šál'it'i, čápka /šápka, ot tex čas, žadat'i, šátor, nádra, št'áp, d'ábou, vipl'áskat'i**, ale **šej'ená, skejt** (popri zriedkavom **skad'e**), **st'ejt, šejt** (všade), **mojej, našej mama, ľepšej zen, g ul'icjen, na ul'icejx, z ul'icejmi.**
22. Je tu všeobecne len typ: **ul'ic, paľic, kukuric, lavic.**

II. Rimavská dolina

1. Na celej Rimavskej doline je jednotne bez zmeny **y > e a ý > é, ej: riba, miš, sir, díxajú, díxat'/-i, bívat'/-i, takí dobrí sin.**
2. Nemá **ä** (okrem Kokavy), ani **á** (okrem Kokavy, Rim. Bane, Rim. Zalužian a Príboja).
3. Zachováva slabičné **r, r', l, l': jabln, vlna, vlín, vlk, vjetr, drvot'en, piepr, trpou, štrnác/šť'ernác.**
4. Zmena **l > u** jednotne len v tvaroch: **mau, bou, pou, jedou, jeu, Selce/Seuce.**
5. Zachováva **ou** v tvaroch typu: **sinou** (gen. pl), **zo ženou, bratou sin, domou, rouno.**

6. Zachováva skupiny **dl, dl', dn, dn'** nezmenené: **šidlo, motovidlo, jedľ'a, štrudľ'a, edná, dovedna, studňa, spadňa.**
7. Má dôsledne **š** za **č: šo, šuo, maška** ako najtypickejší spoločný znak.
8. Má jednotne pl. **dobrí – dobrje** (zeme).
9. Má jednotne skloňovanie: **takuo – takiho – takimu – takix.**
10. Stred a juh má ďalej spoločne s juhozápadným kútom znaky č. 1 – 5 a so Sušianskou dolinou znaky č. 11, 12, 14 – 18 proti severu, kde: (1) rytmičné krátenie neplatí; (2) tvary typu **ocovi, ocou a sl'up – sl'úbit'i**; (3) **som**; 4. **Selce, skalka.**
11. Lok. pl. **v Zalužanox, f Sušanox, v Ožď'anox** na severe / **v Zalužax, f Šušax, Uožď'ax** na juhu.
12. Nom. – ak. sg. str. rodu typu **zdravié, vareňje, skál'je** (lok. sg. **f skál'ú**) na sev. / **variéňa** (menej i **vareňje**), len **skál'a, uhl'a, prút'a** na juhu.
13. Infinitív **robit', volat', šmarit', skošit'** na sev. / **skošit'i, robit'i, volat'i, šmarit'i** na juhu.
14. Tvary **kobi som, žebi som.** a pod.
15. Spojenia typu: **ved'_je, tag_je, nag_je, už_je.**
16. Mäkkosť ako v spisovnej slovenčine: **d'eň, naň, zat', pet', kot'.**
17. Skupiny **rat-** len v slovách **rásoxa a rásorka**, inde len **rot-: roľ'a, rost'je.**
18. Tvary l-ového partic. **robiu – robila – robila – robilo – robil'i** na sev. / **robeu – robela – robelo – robel'i – robele – robele** na juhu/ ...**robel'i – robel'i – robel'i** v strednej časti doliny.

III. Gemerské vršky

Vršky majú jednotne s Rimavskou dolinou znaky č. 1 – 9 a okrem toho:

10. Zmenu **d' > ž a t' > č**, napr.: **viži – plašič, robič, pekňje, mal'je d'eči, ščep, ešče, s košči, ale ciskač, Cisovec, cisíc.**
11. Stred a juh má okrem toho spoločne s juhozápadným kútom znaky č. 1 – 5.
12. Má ďalej jednotne lok. pl.: **v Zalužanox, f Sušanox.**
13. Infinitív na **-č: robič, volač, sl'ubič/ sl'ibič, žadač/ žadač.**
14. Tvary podmienovacieho spôsobu **kobi son muox** na juhu a strede, **kobix ta spát** na sev.
15. Spojenia **tag_je, nag_je.**

* * *

Jednotu všetkých gemerských nárečí okrem najnovšie kolonizovaných v južnom Gemeri reprezentujú javy:³⁸

- **kotor** s **-o-** všade na začiatku;
- **koter** i **kotri** (len na Slanskej doline);
- **koter** na Horehroní (okrem Telgártu a Šumiaca s **kotor**)
- **koťuór** (na Sušianskej doline) popri **keruót**, ktoré je aj v susednom Novohrade v ipeľskom nárečí;
  - ✓ **kodi** (**-d'i, -de**)
  - ✓ **kedi** (tento tvar má len Slanská dolina a tak aj oblasť okolo Kysuce a Ďubákova).

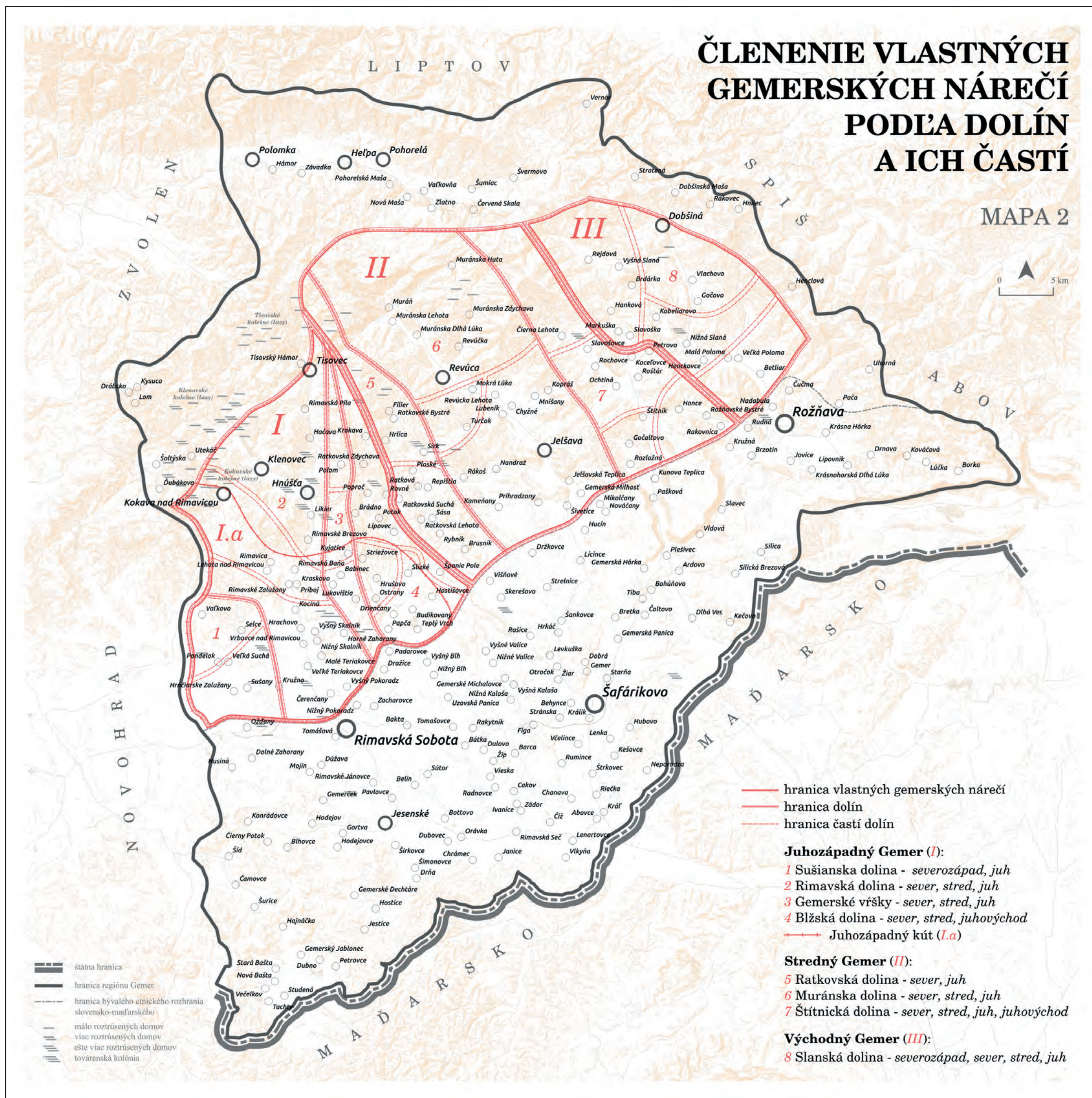
³⁷ Táto jazyková charakteristika bola napísaná na zadnej strane mapy č. 2. Podrobnejšiu charakteristiku gemerských nárečí jednotlivých dolín pozri v knihe Š. Tóbiak, **Gemerské nárečia I / I** (2018, s. 52 – 87).

³⁸ Tento text bol uvedený na nedokončenej mape v rukopise označenej číslom IV., na ktorej boli zakreslené iba dve izoglosy. Okrem uvedených tvarov boli ceruzkou dopísané drobúlinkým písmom ďalšie javy, ktoré sú už nečitateľné. Pravdepodobne išlo o ďalšie javy, ktoré mali charakterizovať jednotu všetkých gemerských nárečí.

ČLENENIE VLASTNÝCH GEMERSKÝCH NÁREČÍ PODĽA DOLÍN A ICH ČASTÍ

MAPA 2

Východné hranice typických znakov stredoslovenských nárečí (a)

Stredoslovenský charakter gemerských nárečí³⁹

a) z hľadiska historického vyplýva z týchto javov:

1. Typicky stredoslovenská podoba **rat-** je ako výsledok ešte praslovanskej metatézy likvid či prešmyknutia pred 9. storočím z pôvodného **ořt-**, dodnes v celom Gemeri v prípadoch **rásocha** či **rasoha** a v odvodeninách, **rázvora** či **lázvora** (len na západe **ružovor**) a v chotárnom názve **Rástošňuo** (Klenovec a okolie) – do **Rastošok** (Hanková vo vých. Gemeri) proti podobe **rot-** v susednom Spiši.

2. Typicky stredoslovenské **l** z praslovan. **dl** ako výsledok dichotomického praslovanského javu, či vlastne zjednodušenia **dl** na **l** je okrem celoslovenského **išiel** – **išla** – **išpi** a pod. a **trlo/tarlo** – **trľica/cerľica**, v celom Gemeri aj v názve obce **Seuce** (**Selce**) na samom západe na Sušianskej doline, potom obyvateľské priezvisko **Seušan** východnejšie na Rimavskej doline a vrškoch a **Silica** (zo Sídlica, sídlo) pri samej Rožňave vo východnom Gemeri. Spiš a východ má len **dl**, napr. v mene **Šedpice** pri Prešove a pod. Na Sušianskej doline južnej je ešte aj **prikrvallá** – **Rusál'ľa** popri **enná-stuňňiška**, inde len **šidlo**, **štrúď'ľa**, **edná**, **studňa** a pod.

3. Typicky stredoslovenské **akí/ako** popri **iní** – **istí** – **inovät'** – **iskra** – **ihra** (hra) vždy bez **j** je v celom Gemeri aj v slove **edon** – **ednat'**, len v juhozápadnom kúte aj **e'pen** (jeleň).

4. Typicky stredoslovenská kontrakcia alebo stiahnutie je aj v typicky celogemerskom **dák** (**dáko**–**dáki**) **dákí** a ešte vari aj v **dár/dára** miesto **da ver(a)** proti východoslovenskému **dajako-dajaki**. Podobne sem patrí aj stredoslovenské a celogemerské **mujho**–**mujmu** proti východoslovenskému len **mojeho/mojoho**–**mujmu/mojomu**.

5. Typicky stredoslovenská striednica **o** za tvrdý jer **ъ** okrem prípadov ako **von** – **voš** – **vopxať** – **zomret'** – **mox** – **roš** a tiež **predok**, ktoré sú presahom aj na východnom Slovensku časté, je v celom Gemeri už aj typicky gemerské **tot** – **koť/kot'koj** – **kodi/kod'i/kode** – **todi/tod'i/tode** – **kobi/kobe** – **kotor/kotri'kotuor'**, ale potom vždy aj **brježok**.

6. Typicky stredoslovenské **ä**, **á** ako striednica za praslovanské nosové **ę** v okrajových či periférnych stredoslovenských nárečiach, je aj v Gemeri, najmä strednom a východnom, napr. **mäso** – **jäzik**, **pätok** – **robá**, pravda, proti inému stavu v ostatnej gemerskej oblasti.

Východná slovenčina, aj spišská, má tu **e**, **a**, **ja** (**ja**).

7. **Prízvuk** je spravidla stredoslovenský, na prvej slabike, v porovnaní s prízvukom na predposlednej slabike, či penultime vo východnej slovenčine, pričom izoglosa ide skoro presne po gemersko-spišskej hranici.

8. **Kvantita**, či dĺžky sa zachovávajú v gemerských nárečiach, i keď nie všade tak ako v strednej slovenčine, ktorá je spolu s gemerskými nárečiami v ostrom

protiklade s východnou slovenčinou bez dlhých samohlások a slabík.

9. Stredoslovenský a vlastne všeobecne západoslovenský typ názvu obce na **-ince** je aj v názve **Licine** na Muránskej doline južnej v strednom Gemeri, ďalej na východ nepresahuje.

10. Typicky stredoslovenské dvojhlásky **ie**, **uo** sú v celom Gemeri, i keď v strednom zmenené na **ia**, **ua** (**va**, **a**) a čiastočne presahujú aj ďalej na východ na Spiš a do Abova a južného Šariša.

11. Typicky stredoslovenské **ou** je zasa len po Spiš a Abov.

12. Typicky stredoslovenské oblasti mäkkých, veľmi mäkkých, alebo tvrdých nárečí sa striedajú aj v Gemeri a čiastočne presahujú aj na Spiš.

13. Typicky stredoslovenské zvyšky alebo stopy po bývalých mäkkých spoluhláskach v dôsledku mäkkostnej korelácie spoluhláskovej sú v gemerskom **zarábäč/zarabet'** – **staväč/stavet'** – **Polomän/Polomen**.

14. Typicky stredoslovenské tvrdé **s**, **z** za bývalé mäkké po zániku mäkkostnej spoluhláskovej korelácie v 14. – 15. stor. v **seno** – **siví**, **zem** – **zima** je v celom Gemeri a čiastočne presahuje aj do susednej spišskej oblasti, skoro až po rieku Hornád, kde je už typicky východoslovenské **šeno** – **šivi**, **žem** – **žima**, východnejšie **šeno** – **šivi**, **žem** – **žima**.

15. Typicky stredoslovenské tautosylabické **ej** (**ej**) v zápore **nejd'em**, či **nejd'em** ide po gemersko-spišské hranice proti spišskému a typicky východoslovenskému heterosylabickému **ne-izem**. Z Vážneho 11 znakov,⁴⁰ podľa ktorých sa slovenské nárečia delia na západoslovenské, stredoslovenské a východoslovenské, sú v celom Gemeri rozšírené a ich izoglosa ide presne po gemersko-spišskej hranici, okrem uvedeného **rat-** ešte v troch prípadoch, a to bilabiálneho **u**, gen. sg. **gazdu** a inštr. sg. žen. r. **ženou**.

16. Typicky stredoslovenské obojperné **u** na konci slabiky, či morfémy sa vyslovuje v celom Gemeri, napr. v slovách **stau** – **brau** – **hlauka**, potom aj v inštr. sg. typu **s tou dobrou ženou** a tiež v gen. pl. typu **ocou**, **mám trox bratou**, v prívlastňovacích prídavných menách typu **ocou dom**, v príslovkách typu **domou**, **lou**, **dlou** a miestami, ale najviac v západnom Gemeri omnoho viac a častejšie, zatiaľ čo presne od gemersko-spišskej hranice na východ je už typicky východoslovenské neutralizované **f**, a teda napr. **staf** – **braf** – **hlaafa**.

17. Typicky stredoslovenský gen. sg. muž. r. **gazdu** je aj v celom Gemeri a miestami aj východnejšie, kde je viac už výchsl. **gazdi**.

18. Typicky stredoslovenský inštr. sg. žen. r. typu **s tou dobrou ženou** je všeobecne v celom Gemeri a len za jeho hranicou na Spiši je už typicky výchsl. **s totu dobru maceru**.

39 V rukopise mapy č. 3 autor uvádza, že mapa má byť uverejnená medzi stranami číslo 34 – 35 v knihe GEMERSKÉ NÁREČIA I / Časť prvá. Preto text tejto podkapitoly sme prevzali zo spomínanej monografie, v ktorom sa nachádzajú podrobné znaky gemerských nárečí ako geneticky stredoslovenských dialektov (2018, s. 36 – 38).

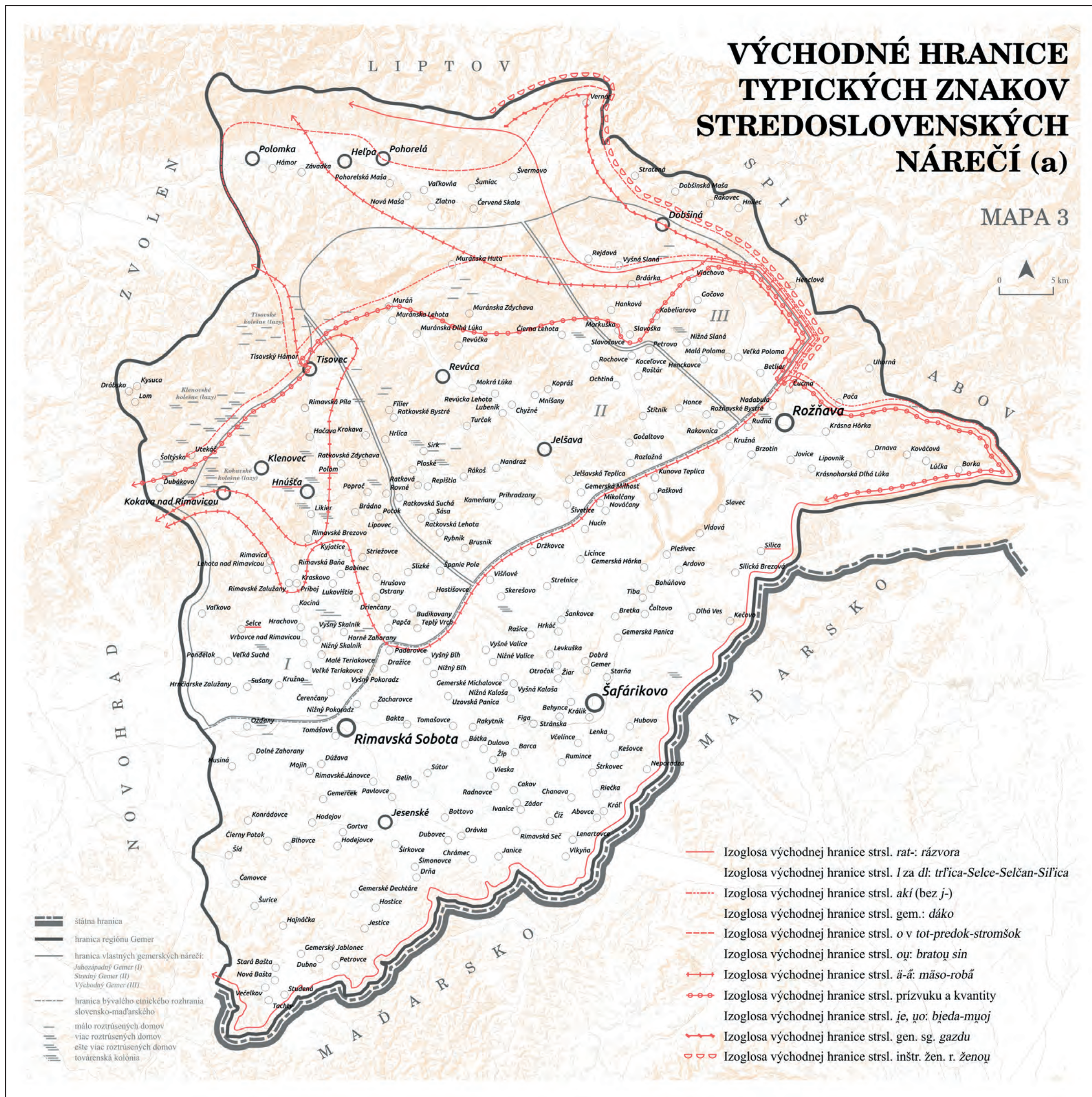
40 Uvádzame prehľad 11 znakov, ktoré V. Vážný publikoval v monografickej štúdii **Nárečí slovenská** (In: Československá vlastivěda III. Praha 1934, s. 219 – 310). Bolo to v tridsiatych rokoch, keď prebiehala v slovenskej jazykovede diskusia o postavení slovenčiny v rodine slovanských jazykov. Podľa neho sa stredoslovenské nárečia vyznačujú proti nárečiam západoslovenským a východoslovenským týmito javmi: (1) Skupiny **rat-**, **lat-** za psl. **ořt-**, **ořt-** proti západoslovenskému a východoslovenskému **rot-**, **lot-**: **rast'jem**, **ražen'**, **laket'**, **laňi** proti západoslovenskému **rostem**, východoslovenskému **rošnem**, **rožeň**, **loket-lokec**, (**v**)**loňi** a pod. (2) Bilabiálne **u** za **v** v prípadoch: **brau**, **stau**, **d'jeuka**, **d'jouka**, **d'jouča**, **prauda**, **kriuda**... (3) Spoluhlásková skupina **šť** proti **šč**, resp. **šč'**: **ešťe**, **šťasní**, **šťuka**. (4) Inštr. sg. fem. **ženou**, **dušou**, **tou**, **dobrou**; podobne **mnou** – **mňou**, **t'ebou**, **sebou**. (5) Nom. plur. mask. živ. na **ja**: **rod'ičja**, **puďja**, **sinovja**. (6) Gen. sg. mask. a-km.: **gazdu**, **sucu**. (7) Nom.-akuz. sg. neutra **znameňja**. (8) Nom.-akuz. sg. neutier **srce**, **p'pece** proti východoslovenskému a západoslovenskému **srco** – **šerco**, **p'peco** – **pleco**. (9) Nom. a akuz. sg. neutra adj. **dobruo**. (10) Dvojhlásky **ie** v tvaroch sloviess **ved'jem**, **ved'ješ**, **ved'je**... (11) Tvar 3. os. plur. **oňi sa**. (Porov. PAULINY, Eugen: Fonologický vývin slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1963, s. 43 – 44).

V slovenskej dialektológii sa dlho vychádzalo z tohto kritéria, až vydanie Atlasu slovenského jazyka I (1968) ako aj vznik a formovanie modernej slovenskej jazykovedy opierajúcej sa o teoreticko-metodologické základy štrukturalizmu priniesli nový výklad a rekonštrukciu najstarších dejín slovenského jazyka (L. Novák 1980, E. Pauliny 1963, R. Krajčovič 1974).

VÝCHODNÉ HRANICE TYPICKÝCH ZNAKOV STREDOSLOVENSKÝCH NÁREČÍ (a)

MAPA 3

Východné hranice typických znakov stredoslovenských nárečí (b)

Okrem týchto ostatné Vážneho znaky už nie sú v celom Gemeri, len na väčšej či menšej jeho časti. Zato však sú ešte ďalšie typicky strsl. javy, ktoré majú východnú hranicu skoro presne po gemersko-spišskú hranicu, alebo ju mierne prekrývajú.⁴¹ Také sú:

19. Typicky stredoslovenský gen. pl. typu **kráu – hláu – hod'ín – korún** je aj v celom Gemeri a možno povedať aj na celom východnom Slovensku v určitých zvratoch všeobecne, inak, pravda, popri typicky vsl. **kravox – hlavox – ženox**, ktoré presahujú aj do východného Gemera.

20. Typicky stredoslovenské **-mí** v inštr. pl. všetkých rodov a teda **xlapmí – ženamí – mestamí** ide až po gemersko-spišskú hranicu, za ktorou na Spiši po strate kvantity je samozrejme len **-mi**. Ale v západnejšom Gemeri je aj druhá typicky stredoslovenská nárečová krátka podoba tohto inštr. pl. typu **s xlapí – z Mad'arí – s xlapcí**.

21. Typicky stredoslovenské rozlišovanie rodu v koncovke nom. pl. príd. mien a teda typ **dobrí (xlapí) – dobrje (ženi) – dobrje (slová)** ide zasa presne po gemersko-spišskej hranici a presahuje len do nárečí kolonizovanej horehronskej severnej oblasti.

22. Typicky stredoslovenská forma opytovacieho zámena **čo**, v Gemeri, pravda, s typicky gemerskou zmenou **č** na **š, š**, a teda v podobe **šo/šuo** na západe, **šo-šuo** na Blžskej doline, **šua/šva** v celom strednom Gemeri a na východe **šo-šuo**, presahuje už v podobe **čo** aj na susedný Spiš, zhruba po Hornád, za ktorým je už typicky východoslovenská podoba **co**.

23. Typicky stredoslovenské zakončenie 3. os. pl. prítomníka na **-ja** typu **robja – kosja – vozja – plat'ja** je v sev. Gemeri v kolonizovaných nárečiach, kým vlastné gemerské nárečia južnejšie majú typicky stredoslovenské periférne **ã**, a teda **robã – kosã – plat'ã** až na samú gemersko-spišskú hranicu, za ktorou je už typicky výchsl. **robja – kosa / koša – placa**.

24. Typicky stredoslovenské archaické podoby **semã/sem/semja** popri **semeno** idú po gemersko-spišskej hranici, za ktorou východnejšie je už typicky výchsl. **semeno** ap.

25. Typicky stredoslovenské tvorenie slov typu zdrobnených **lavička – hlavička** je aj v celom Gemeri, na východe hláskoslovne **laviška – hlaviška**, po samú gemersko-spišskú hranicu, za ktorou je už typicky výchsl. **hlavečka – lavečka**.

b) Stredoslovenský charakter gemerských nárečí z hľadiska praktického, súčasného vyplýva z týchto javov:

1. Celkový dojem na prvé počutie je napríklad už len aj na najvýchodnejšej gemerskej doline Slanskej medzi Dobšinou a Rožňavou iný, zásadne a podstatne iný ako na susednej Hnileckej doline v susednom Spiši. Spôsobuje ho najmä:

2. Ostrý protiklad kvantity v Gemeri, ktorá práve v tomto najvýchodnejšom kúte stredného Slovenska a strednej slovenčiny je aj v porovnaní s ostatnou strednou slovenčinou a tiež spisovnou slovenčinou prebujnená, nadmerná, pretože je tu všeobecne napríklad mnoho dlhých samohlások a dvojhlások, nad bežný stredoslovenský úzus, napr. v takom **duóm, struóm, ruóra, Hruón, hnuój, abluón, zvuón, pokuój; hát, jãrmo/jãrmo, máu/mal, dáu/dál, vešjér – vriét – pohriép, májjé – duxnié – gulié; robjéu/robjél – kosjéu/kosjél; išuól, spaduól, jeduól; xlapuóm – bratuóm; zamazánã, vihnánã, dramilovaniého; dobriého – dobriému**. Na Hnileckej doline, ani v spišskej Hranovnici, v susedstve ešte gemerského Vernára, kvantity niet, sú len krátke samohlásky.

3. Ostrý rozdiel v prízvuku. V Gemeri je ešte stredoslovenský prízvuk na prvej slabike, pravda, okrem kolonizovanej oblasti v severnom Gemeri, v susednom Spiši je už výrazný prízvuk na predposlednej slabike od konca.

4. V Gemeri je ešte strsl. okrajové **ã, ã**, na Spiši už celkom iný stav a hlásky namiesto nich.

5. V najvýchodnejšom Gemeri na Slanskej doline severnejšej je ešte **č** a južnejšej gemerskou zmenou už **š**, v susednom Spiši na Hnileckej doline a v Hranovnici už len **č (čo – čítac – mačka)**.

6. Na Slanskej doline je ešte strsl. **t', d'**, ale na Hnileckej doline a v Hranovnici v susednom Spiši už výrazné výchsl. **cekanie a dzekanie**, teda rozdiel izoglos **robít'/robic, plat'ít'/placic** a **d'iví/zivi, d'et'i/zeci**.

7. V Gemeri, a tak aj na Slanskej doline na samom východe, je ešte výrazné strsl. **-ok** v slovách typu **predok – pond'elok – xlapšok**, ale na Hnileckej doline a v Hranovnici v susednom Spiši je už typicky výchsl. **-ek**, a teda **predek – ponzelek – xlapček**.

8. V Gemeri a tiež na Slanskej doline je typicky gemerské **-mo**, napr. **mámo – žijemo** a tiež **pomo – robmo** a potom najmä typicky gemerské **o** v **kot/koj, kodi, todi, kobi, kotri** proti veľmi odlišnému **-me**, teda **robime, izeme, žijeme** a tiež **robme – pozme** a potom aj **ket, kedi, ftedi, kebi** na susednej Hnileckej doline a v Hranovnici na Spiši.

9. Ostrý rozdiel je aj vo veľkom množstve slov so stredoslovenskou podobou v Gemeri a východoslovenskou na Spiši, ako sme na to upozornili čiastočne vyššie.

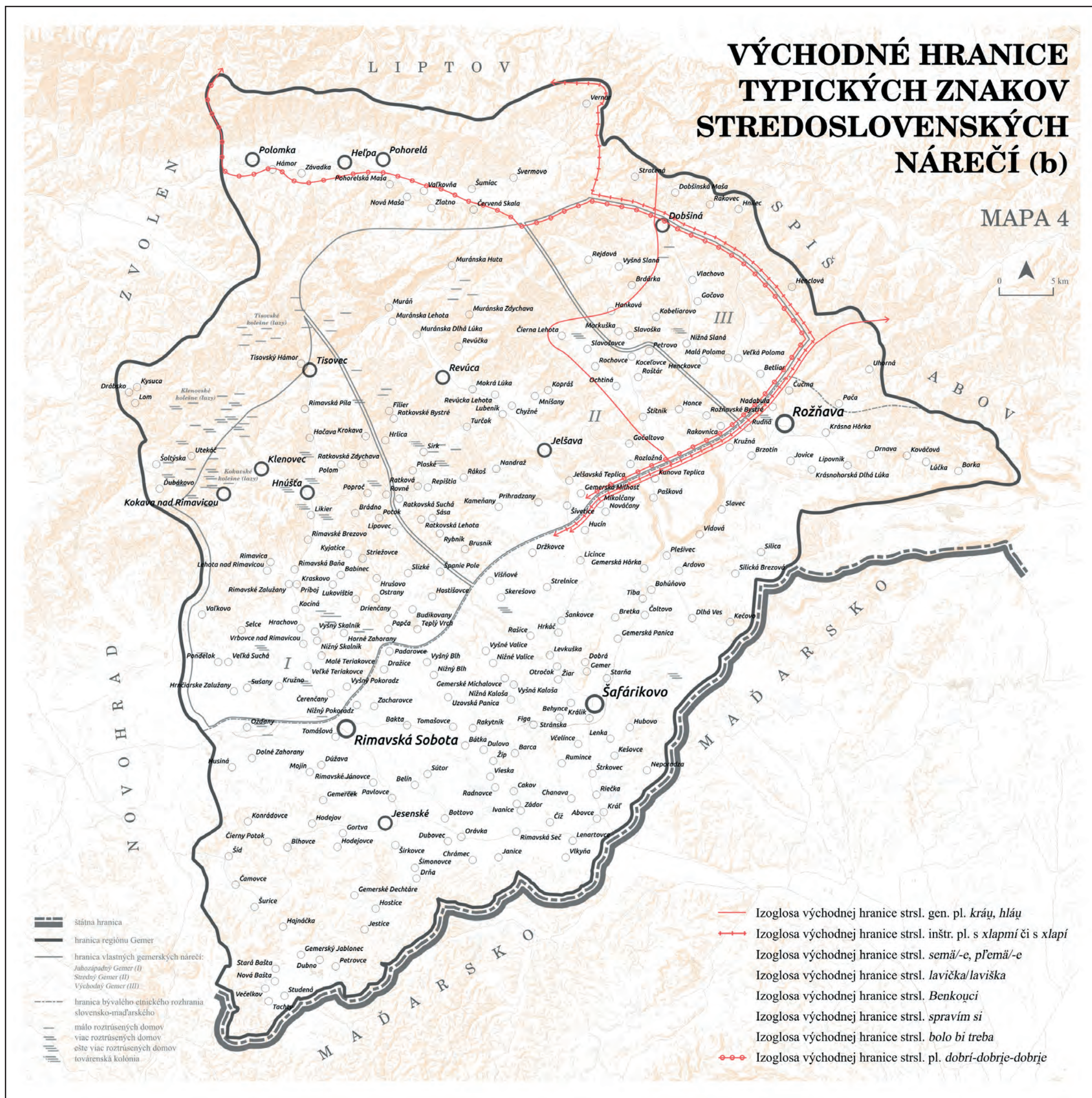
Mnohé iné strsl. javy sa nenachádzajú už takto v celom Gemeri, pretože sú rozšírené len na jeho menšej alebo väčšej časti, zatiaľ čo na ostatnej, zvyšnej časti Gemera, je už výchsl. podoba týchto javov. Týmto stavom sa najväčšmi prejavuje akýsi prechodný charakter Gemera medzi strednou a východnou slovenčinou, pretože v Gemeri sa popri väčšine typicky stredoslovenských javov nachádzajú aj niektoré východoslovenské.

41 V rukopise mapy č. 4 autor uvádza, že mapa má byť uverejnená medzi stranami číslo 37 – 38 v knihe GEMERSKÉ NÁREČIA I / Časť prvá. Na základe tejto informácie sme zaradili do textu pokračovanie podkapitoly **Stredoslovenský charakter gemerských nárečí** z predchádzajúcej strany (Š. Tóvik, Gemerské nárečia I/1, 2018, s. 37 – 38).

VÝCHODNÉ HRANICE TYPICKÝCH ZNAKOV STREDOSLOVENSKÝCH NÁREČÍ (b)

MAPA 4

Východná hranica stredoslovenských slov

26.⁴² Typicky stredoslovenská podoba tvorenia rodinných názvov typu **Beňkouci** – **Oleksouci** – **Šmelkouci** a tiež typu **rextorouci** – **kovášouci** ide tiež gemersko-spišským rozhraním, za ktorým východnejšie je už typicky výchsl. **Garbarovo** – **Feckovo** a tiež **učiteľovo** – **susedovo** – **sušedovo**.

27. Typicky stredoslovenská väzba **mislím si** – **spravím si** – **sadnem si** siaha na východ až po hranicu Spiša, za ktorou je už typicky výchsl. **misľi sebe/mišľi sebe** – **zrobi sebe** – **sedne/šedne/sedne sebe**.

28. Typicky stredoslovenské frázy typu **poť sem**, **xoj het (preč)**, **nak sa páči/páši**, **bohuprisahám**, **bodaj ťa porantalo**, **pekne prepitujem**, **treba bi bolo** sú zasa až po gemersko-spišské hranice, pri niektorých ich mierne prekračujú ďalej na východ, kde znejú už typicky výchsl. **poc tu**, **ic het**, **trebalo**, **naj še ľubi**, **fras ce trime**, **pitam šumne**.

29. Typicky stredoslovenské podoby slov a potom aj celé slová majú v mno-

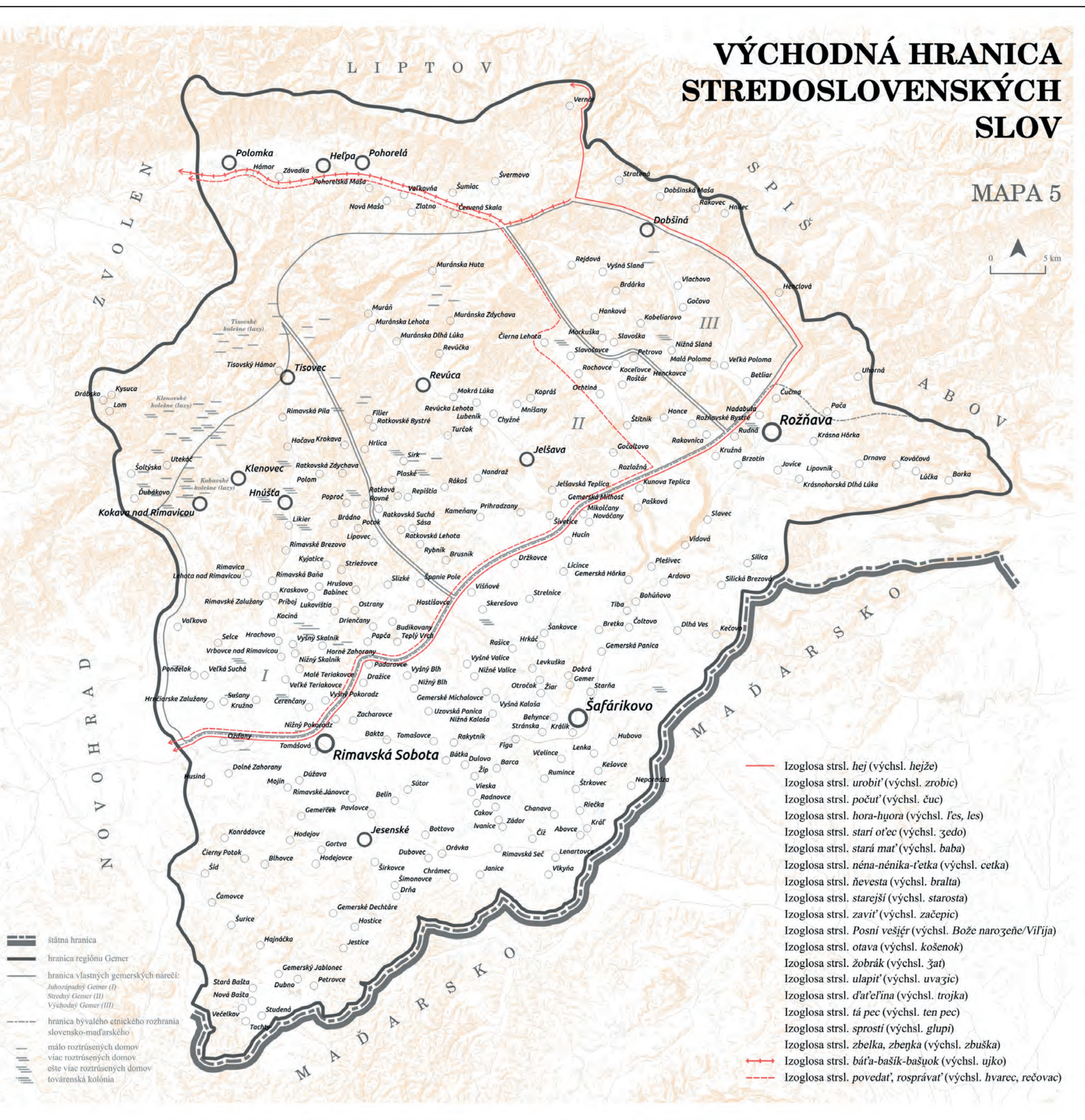
hých prípadoch najvýchodnejšiu hranicu na gemersko-spišskom rozhraní, alebo ho mierne presahujú, napr. strsl./výchsl. izoglosy s menšími hláskoslovnými rozdielmi: **zvón/zvón**, **dvere/zvere**, **zdvihnúť/zvihnúť**, **hej/hejže**, **robiť/zrobiť**, **počut'/čuc**, alebo rozdiel, napr.: **hora/huora/ľes**, **starí oťec/zedo**, **bašik**, **bašuk/ujku**, **néna**, **nénika/cetko**, **nevesta/bralta**, **zavit'/začepic**, **Kračun**, **Posní vešjēr/Bože narozene**, **Vilija**, **otava/košenok**, **žobrak/žat**, **kebel/gbol**, **kus/falat**, **povedať**, **rosprávať/hvarec**, **rečovac**, **pekni/šumni**, **buop/fizola**, **starejší/starosta**, **hračka/zabavisko**, **paňtofle/šlapčugi**, **kamža/kidla**, **kečka/na ješka**, **xlieu/maštalna**, **ulapit'/uvažic**, **smrek/fixta**, **zrkadlo/špiglik**, **st'ieňka**, **potst'ieňka/pohrotka**, **cjeuka/špulka**, **sprostí/glupi**, **d'at'el'ina/trojka**, **oselník/tulejka**, **oje/ojo/dišel**, **dišlik**, **reťas/laņc**, **laņcux**, **kvorka/kvarka/kromka**, **zbelka**, **zbeňka/zbuška**, **kulajstra**, **kurastra/šara**, **prepelica/mlinček**, **tá pec**, **do peci/tota pec**, **do peca**, **stad'e/stazi**, **stamac**.

42 V rukopise mapy č. 5 autor uvádza, že mapa má byť uverejnená medzi stranami číslo 38 – 39 v knihe GEMERSKÉ NÁREČIA I / Časť prvá. Preto nasleduje pokračovanie podkapitoly **Stredoslovenský charakter gemerských nárečí** z predchádzajúcej strany (Š. Tóbič, **Gemerské nárečia** I/1, 2018, s. 38).

VÝCHODNÁ HRANICA STREDOSLOVENSKÝCH SLOV

MAPA 5

Prízvuk a kvantita

Prechodnosť gemerských nárečí⁴³ je daná tým, že popri javoch typicky **stredoslovenských** majú zasa iné javy typicky **východoslovenských** nárečí, alebo že pri tých istých javoch zaujímajú ich v Gemeri stredoslovenské podoby väčšiu a východoslovenské podoby zasa menšiu oblasť, alebo naopak, východoslovenské podoby zaujímajú väčšiu a stredoslovenské zasa menšiu oblasť. Ak teda vychádzame z predpokladu, že gemerské nárečia boli od pôvodu **stredoslovenské**, tak potom musíme z toho hľadiska prítomnosti aj východoslovenských podôb v nich hovoriť o **presahu východoslovenských javov na stredoslovenskú oblasť gemerskú**, alebo o **presahu východnej slovenčiny do Gemera, prípadne o vplyve východnej slovenčiny spišskej na strednú slovenčinu gemerskú**. Pravda, možno zasa aj obrátene hovoriť o presahu alebo o vplyve strednej slovenčiny na východnú. Tieto presahy, alebo zhody medzi susednými nárečovými oblasťami možno hodnotiť zasa alebo z hľadiska vývinového, historického, alebo súčasného. Pre správne pochopenie a vysvetlenie takýchto prípadov bude iste najlepšie uviesť jedno i druhé kritérium, a to najprv pri tzv. systémových, potom prípadne aj nesystémových javoch.

Prechodný charakter, alebo lepšie charakter **prechodných stredoslovensko-východoslovenských** nárečí majú gemerské nárečia predovšetkým podľa týchto javov.

1. **Strsl. prízvuk na prvej slabike**, i keď nie všade jednoznačne výrazný, je v celom Gemeri v tzv. vlastných gemerských nárečiach, okrem menšej oblasti okolo Rejdovej na Slanskej doline severozápadnej, potom veľkej kolonizovanej oblasti severného Gemera, na gemerskom Horehroní a v kysucko-šoltýskej skupine, okrem Ďubákova, potom aj Tisov. Hámra, kde je prízvuk už stredoslovenský. Novšie kolonizované nárečie Novoklenovčanov má prízvuk ako východná slovenčina na predposlednej slabike.

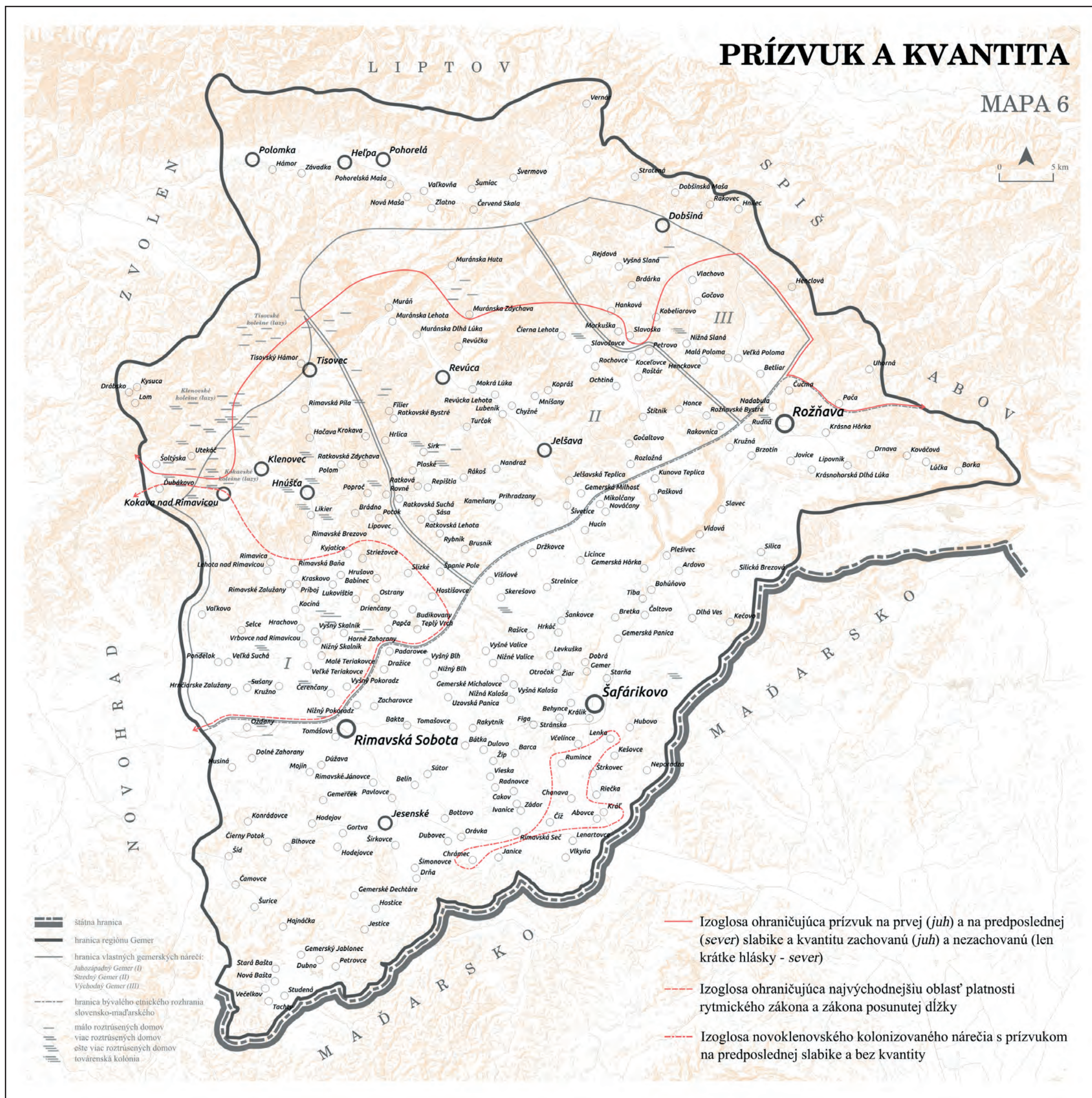
2. **Kvantita strsl.** sa zachováva v tej istej oblasti ako prízvuk na prvej slabike, je však značne odlišná ako kvantita spisovnej slovenčiny a strsl. nárečí severnejšieho Slovenska (Turca – Zvolena – Liptova – Oravy). Proti veľkej obmedzenosti jednak rytmickým krátením, jednak posunutou dĺžkou v juhozápadnom kúte Gemera vôbec nie je obmedzená, takže môžu nasledovať aj dve dlhé slabiky bezprostredne za sebou, na najväčšej oblasti juhozáp., stred. a východ. Gemera.

43 V rukopise mapy č. 6 autor uvádza, že mapa má byť uverejnená medzi stranami číslo 39 – 40 v knihe GEMERSKÉ NÁREČIA I / Časť prvá. Preto uverejňujeme pokračovanie podkapitoly **Stredoslovenský charakter gemerských nárečí b) z hľadiska praktického, súčasného** (Š. Tóbiš, *Gemerské nárečia I/1*, 2018, s. 34, 40).

PRÍZVUK A KVANTITA

MAPA 6

PRÍPADY rat- lat- a rot- lot-⁴⁴

Stredoslovenský charakter gemerských nárečí

a) z hľadiska historického vyplýva z týchto javov:

1. Typicky stredoslovenská podoba **rat-** je ako výsledok ešte praslovanskej metatézy likvid či prešmyknutia pred 9. storočím z pôvodného **ořt-**, dodnes v celom Gemeri v prípadoch **rásocha** či **rasoha** a v odvodeninách, **rázvora** či **lázvora** (len na západe **ruózvora**) a v chotárnym názve **Rástošnuo** (Klenovec a okolie) – do **Rastošok** (Hanková vo vých. Gemeri) proti podobe **rot-** v susednom Spiši.

2. Typicky stredoslovenské **l** z praslovan. **dl** ako výsledok dichotomického praslovanského javu, či vlastne zjednodušenia **dl** na **l** je okrem celoslovenského **išiel** – **išla** – **išľi** a pod. a **trlo/tarlo** – **trľica/cerľica**, v celom Gemeri aj v názve obce **Seuce** (**Selce**) na samom západe na Sušianskej doline, potom obyvateľské priezvisko **Seušan** východnejšie na Rimavskej doline a vŕškoch a **Silica** (zo Sídlica, sídlo) pri samej Rožňave vo východnom Gemeri. Spiš a východ má len **dl**, napr. v mene **Šedľice** pri Prešove a pod. Na Sušianskej doline južnej je ešte aj **pikrvallá** – **Rusáľľa** popri **enná** – **stuňniška**, inde len **šidlo**, **štrúďľa**, **edná**, **studňa** a pod.

Prechodný charakter, alebo lepšie charakter **prechodných stredoslovensko-východoslovenských** nárečí majú gemerské nárečia predovšetkým podľa týchto javov.

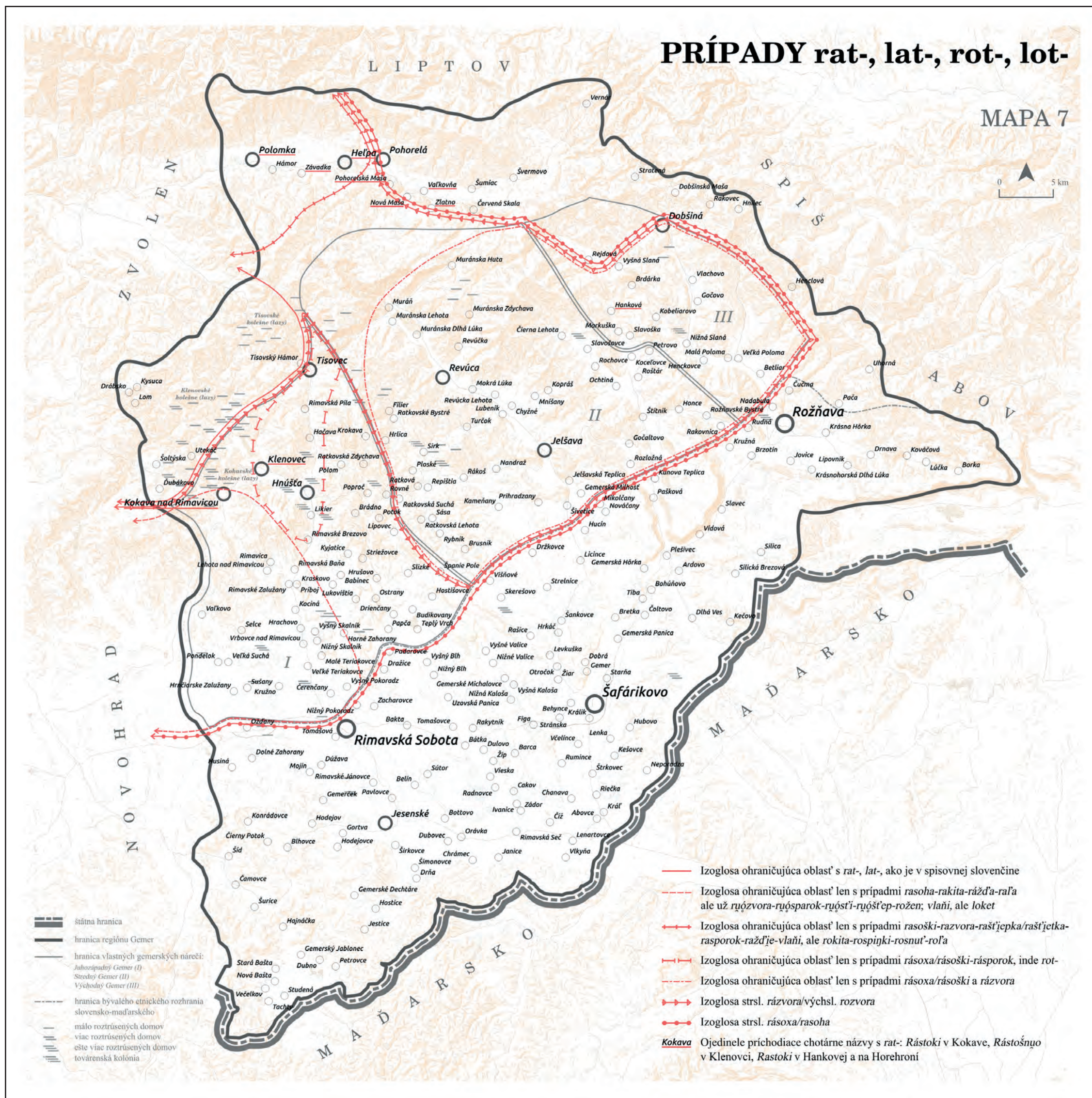
3. Typicky strsl. **rat-** je vo väčšine známych prípadov vlastne len na juhozápade na celej Sušianskej doline a na susednej Rimavskej doline južnej a strednej, potom východnejšie je už menej prípadov a až po najvýchodnejšiu hranicu Gemera siahajú len dve slová: **rázvora**, **rasocha**. Výchsl. podoba **rot-** je vo východnom, strednom a juhozápadnom Gemeri, teda skoro v celom Gemeri okrem uvedeného juhozáp. kúta na Sušianskej doline a Rimavskej doline južnej a strednej, teda v drvivej väčšine prípadov a v podobe **ruót-**, napr. **ruózvora**, **ruóspiňka**, **ruóšťep**, **ruóšťi**, **ruósporka**, **rožen/rožník** a potom aj **loket** je nielen na Sušianskej doline, ale odtiaľ akoby presahovali tieto prípady aj na susednú ipeľskú oblasť v Novohrade. Zaujímavé pritom je, že je tu hodne na západ do výchsl. oblasti toto **ruózvora** s typickým výchsl. **rot-**, kým celý stredný a východný Gemer až po hranice výchsl. má strsl. **rázvora**. Z toho vyplýva, že nemohlo vzniknúť bezprostredným vplyvom východnej slovenčiny.

44 V rukopise mapy č. 7 autor uvádza, že mapa má byť uverejnená medzi stranami číslo 39 – 40 v knihe GEMERSKÉ NÁREČIA I / Časť prvá. Preto uverejňujeme pokračovanie podkapitoly **Stredoslovenský charakter gemerských nárečí a) z hľadiska historického a Prechodný charakter...gemerských nárečí** (Š. Tóbiš, *Gemerské nárečia I/1*, 2018, s. 35, 40)

PRÍPADY rat-, lat-, rot-, lot-

MAPA 7

Prechodný charakter gemerských nárečí (a)⁴⁵

Gemerské nárečia sa v minulosti nezaraďovali v dôsledku ich slabého poznania a celkového nerozvinutého stavu našej dialektológie jednoznačne a vždy do zväzku slovenského jazyka, nepokladali sa vždy za slovenské nárečia. Tak napríklad sám Hodža ich vyhlasoval podľa podoby **-mo** v tvaroch typu **žijemo**, podľa **tot**, **kodi**, **todi**, **kobi**, **kotor**, ktoré sú dodnes v srbskom, ukrajinskom a ruskom jazyku, skôr za ukrajinské, či rusínske, ruské ako za slovenské. Dnes sa gemerské nárečia pokladajú jednoznačne za prechodné nárečia medzi strednou a východnou slovenčinou.

Možnosť takéhoto **prechodného** charakteru gemerských nárečí vyplýva aj zo zemepisnej polohy Gemera. Gemer patril oddávna podľa svojej prirodzenej zemepisnej polohy k strednému Slovensku, teda celkom tak, ako k nemu patril a patrí aj severnejšie položený Liptov. Svojou západnou hranicou a oblasťou ležia hlboko v stredoslovenskej, skoro centrálnej stredoslovenskej oblasti a na východe sú oddelené od východoslovenskej oblasti bariérou vysokých vrchov a širokého pásma lesov a celkove nevhodného drsného kraja pre osídlenie, a to na severe Liptov podtatranským predelom vážsko-hornádkym na užšom páse a južnejšie Gemer na širšom páse hransko-hnileckým predelom tak od Spiša, ako potom južnejšie predelom črmeľsko-turnianskym aj od Abova. Nehľadiac na tieto nepriaznivé prírodné pomery jestvovali už od najstarších čias prirodzené prechody a cesty medzi Gemerom a Spišom i Abovom a medzi Liptovom a Spišom a tiež Gemerom. Mohli ich použiť početnejšie a silnejšie kolonizačné prúdy, najmä tzv. **valašskej** kolonizácie karpatskej, ktorá už od 14. storočia privádzala do východného Gemera početnejšie skupiny obyvateľov z východných Karpát, etnicky patriacich najmä k Ukrajincom a Poliakom, ktoré sa však na svojej ceste na západ zliali úplne s východoslovenským obyvateľstvom a do Gemera prišli už ako Východoslováci, alebo v prípadoch novej

kolonizácie väčšej skupiny tej istej etnickej skupiny podržali si svoju príslušnosť k pôvodnému etniku ukrajinskému alebo poľskému po niekoľkých storočiach až podnes, napr. v Pači pri Rožňave ukrajinská, v Pohorelej na Horehroní poľská, ale staršia a v Lome nad Rimavicou poľská mladšia kolonizácia. Aj okrem toho udržiaval sa od najstarších čias a postupne sa zväčšoval vzájomný styk medzi stredoslovenským Gemerom a východoslovenským Spišom i Abovom, najmä po linke administratívno-vojenskej, hospodárskej, cirkevnej a spoločenskej vôbec. Takto sa historicky upevňoval aj prechodný ráz gemerských, najmä východogemerských nárečí na strane stredoslovenskej a spiško-abovských a najmä západospišských a západobovských nárečí na východoslovenskej strane, daný najpravdepodobnejšie tým, že dávni predkovia jedných i druhých susedili spolu už v najstarších časoch predslavanských, v dobe postupného rozkladu praslovančiny.

Prechodný charakter, alebo lepšie charakter **prechodných stredoslovensko-východoslovenských** nárečí majú gemerské nárečia predovšetkým podľa týchto javov.

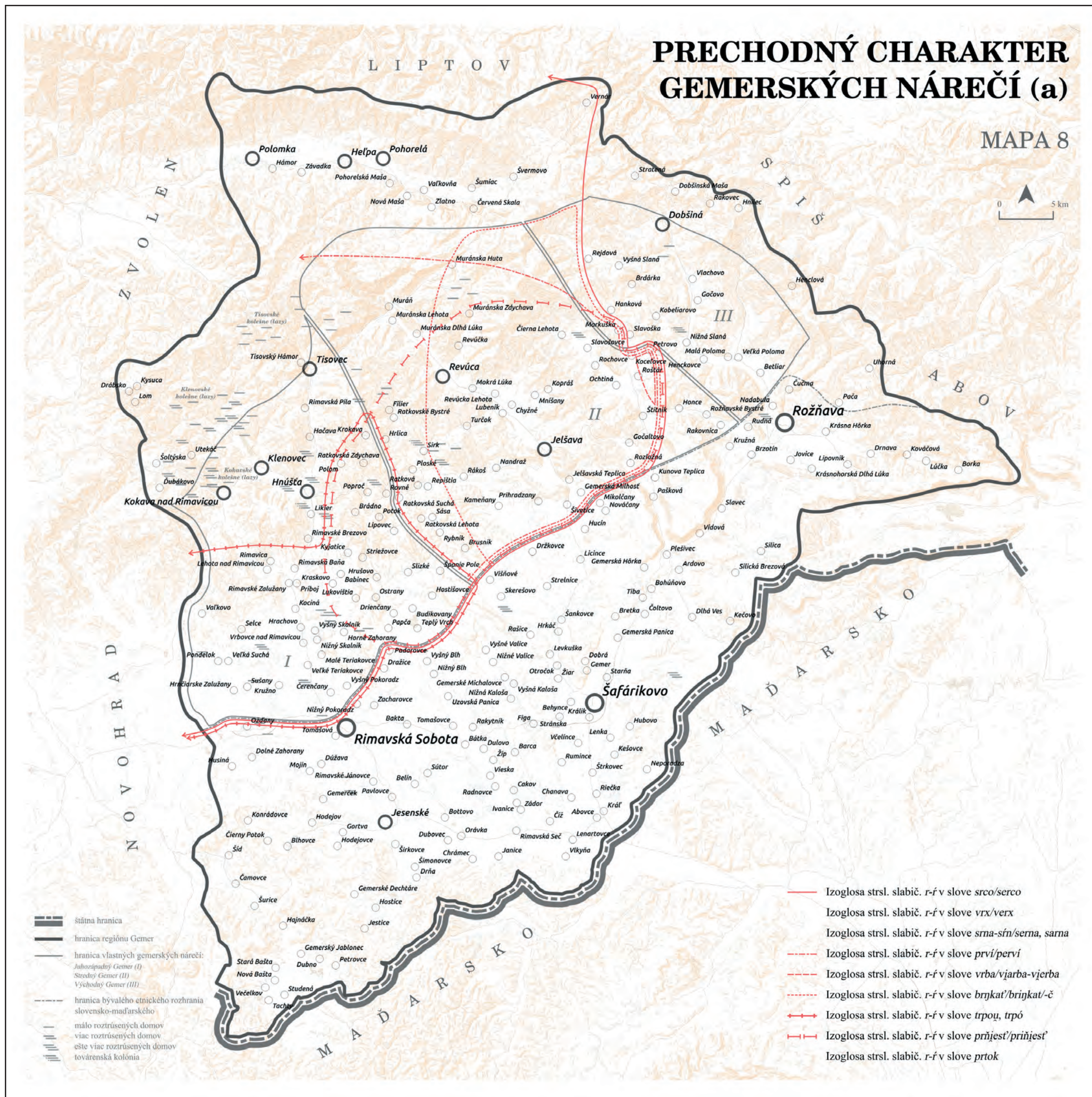
4. Strsl. slabičné **r – ř** je všade v Gemeru, okrem východnej Slanskej doliny, kde je všeobecne a zhodne so susednou výchsl. už vkladná hláska, najviac a skoro výhradne **e**, na rozdiel od čiastočne iného stavu v susednej východnej slovenčine v Hranovnici a na Hnileckej doline na Spiši. Podobne nie je toto **r – ř** ani v Štítickej doline východnej, lebo je tu len **perví – serco – herdí – serst – kermit**. Najzápadnejšie sa dostala výchsl. podoba s vkladnou hláskou v slove **brįnká – brįnkat/-č**, a to až na Ratkovskú dolinu na západe stredogemerských nárečí. Na Sušianskej doline a susednej Rimavskej doline južnej a strednej je na izolovanej oblasti, vylučujúcej vplyv východnej slovenčiny, napr.: **šťernác** podľa **šťeri**.

45 V rukopise mapy č. 8 autor uvádza, že mapa má byť uverejnená medzi stranami číslo 41 – 42 v knihe GEMERSKÉ NÁREČIA I / Časť prvá. Preto uverejňujeme úvodnú časť kapitoly **Gemerské nárečia vlastné v juhozápadnom, strednom a východnom Gemeru** a pokračovanie podkapitoly **Prechodný charakter...gemerských nárečí** (Š. Tóbiš, **Gemerské nárečia I/1**, 2018, s. 33 – 34; 40 – 41).

PRECHODNÝ CHARAKTER GEMERSKÝCH NÁREČÍ (a)

MAPA 8

Slabičné I – Í⁴⁶

Prechodný charakter, alebo lepšie charakter **prechodných stredoslovensko-východoslovenských** nárečí majú gemerské nárečia predovšetkým podľa týchto javov.

5. Strsl. slabičné I – Í je tiež na najväčšej oblasti vlastných gemerských nárečí. Vôbec nie je, lebo ho nahradili vkladné hlásky **e, a, o, u** tak, že je napr. **velk, velxkí, pelní, velna, selza**, ale **sluŕko, dlúho, halboko** na celej Slanskej doline, potom už popri **vlk, vlxko, slza, klsko, vlna** je už **sluŕko, jebuko, dlúho** na susednej Štítnickej doline, potom v slove **žoltí** či **žótí** v strednom Gemeri a v reči najstarších niekedy aj **vouna, pouno**, aj na Rimavskej doline, ale už potom len **vlk, vlxko**, ale už všeobecne len **dox, dožen, soŕko, soze, koke, jaboko, kosko**, ale aj **kouzat' sa, houška, pouňit' i** ale **puŕno i póuno** na celej Sušianskej doline a tak aj západnejšie na ipel'skej oblasti.

V nevlastných nárečiach je tiež najviac **I**, len v Telgárte je zvláštne **vlk, vlna, vlxko**, ale **suza, suŕko, dux, duho, žoutí**. O genetickej príbuznosti tohto stavu možno hovoriť len v prípade nárečí Slanskej doliny a čiastočne pri **I** aj ďalšej Štítnickej doliny spolu s východoslovenskou oblasťou bez slabičného **r – l**.

6. Strsl. striednicu **o** za tvrdý jer **ɣ** majú všetky vlastné a skoro všetky nevlastné nárečia, a to v miere omnoho väčšej ako ostatné strsl. nárečia a spisovný jazyk (**tot, kodi**) a ich **sen** a **vezme** sotva možno vysvetľovať nejakým východoslovenským vplyvom. Pri mäkkom jere **ɣ** je zhodne s východnou slovenčinou skoro pravidelne **e**,

napr. aj v **ocet, oves, kot'el/kot'ieŕ, xrbet/xrbjet**, alebo aj **šeptať/šopkať, šomrať**, ale **e** je najrozšírenejšou striednicou aj v strsl. nárečiach. Zhodne s vých. slovenčinou majú gemerské nárečia stav v slove **d'eska/deska, diš, ložica/loška**.

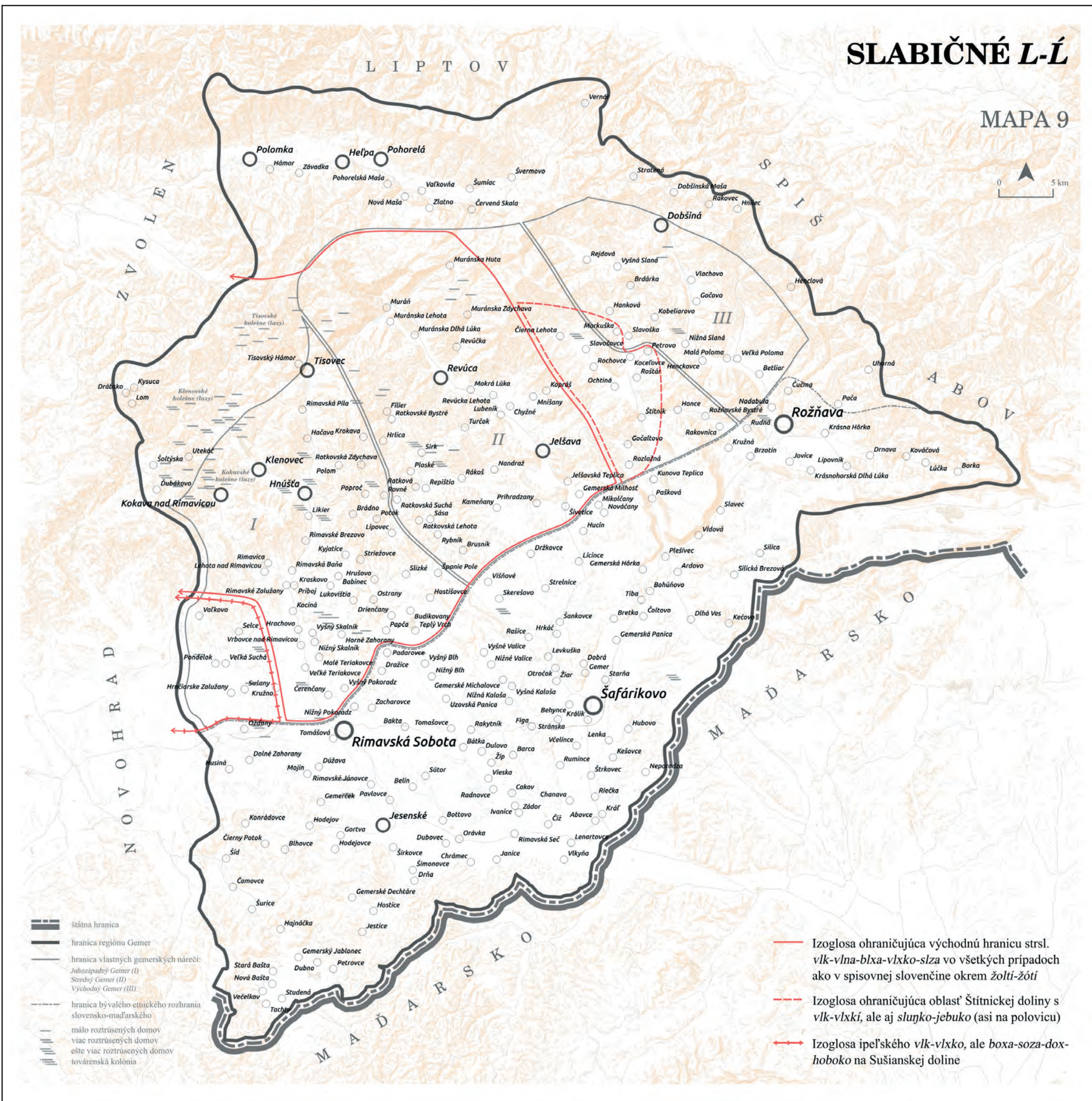
7. Strsl. podoby **sr** a teda **sreda, srední, sret tížňa** v juhozáp. Gemeri, v strednom Gemeri po Muránsku dolinu, východnejšie už **str**, a teda **streda, srední, prostrední**.

* * *

V legende rukopisu mapy č. 8 okrem izoglos výskytu stredoslovenského slabičného **r – ř**, ktoré sú aj zakreslené na mape (porov. mapu), sa uvádzajú aj izoglosy výskytu stredoslovenského slabičného **I – Í**, ktoré však autor škrtol a izoglosy nezakreslil na mape. Pokladáme za dôležité uviesť aj tieto slová, hoci nie sú zakreslené na mape, ktoré sú svedectvom toho, ako bohato sú diferencované gemerské nárečia pri každom jednotlivom jave. Ide o tento text, ktorý je vlastne pokračovaním textu legendy na mape č. 8: „Izoglosy stredoslovenského slabičného **I – Í** v slovách: **vlk/vouk, viľk, velk; vlna/vouna, velna; slza/solza, suza; slnko/suŕko, soŕko; dlx, dlžen/ dlux – dlužen, dox – dožen; žltí/ žoutí – žótí, žoltí, žote; jablko – jabík/ jabuko, jaboko; hlboko – hĺpka/ halboko – hoboko – houška; plno – naplniť'/ pouno – pelno – napelňiť'; klsko – klzat' sa/ kolsko – kosko – kolzat' sa; slp/ slúp, stoup; blxa/ bouxa, boxa.**”

46 V rukopise mapy č. 9 autor uvádza, že mapa má byť uverejnená medzi stranami číslo 41 – 42 v knihe GEMERSKÉ NÁREČIA I / Časť prvá. Preto uverejňujeme pokračovanie podkapitoly **Prechodný charakter...gemerských nárečí** (Š. Tóvik, **Gemerské nárečia I/1**, 2018, s. 41).

Prechodný charakter gemerských nárečí (b)⁴⁷

Prechodný charakter, alebo lepšie charakter **prechodných stredoslovensko-východoslovenských** nárečí majú gemerské nárečia predovšetkým podľa týchto javov.

Z Vážneho 11 znakov sú ešte doteraz neuvedené takto rozložené v gemerských nárečiach:

8. Strsl. bilabiálne **u** je v juhozáp. Gemeri zhodne s ipeľskými strsl. nárečiami, napr. v slovách **Seuce**, **ceuki**, **piuka**, **vou**, **stou**, **Skáunek**, **zo skáu**, **teuce**, **smeuší**, **pou** (noc), **Pouhora** (obec), pričom napríklad na Rimavskej doline severnej a tiež na vŕš. sev. a Blžskej doline severnej dnes mladší hovoria už viac **l**, napr. **Selce**, **Skálnik**, **celkom**, **zo skál**, **teuce**, **smelší**, **vol**, **stvol**, ale vždy **pou**, **Pouhora**, ale v strednom Gemeri na Ratkovej doline a ďalej na východ je už len **l**, a teda napr. **Selce**,

Skálnik, **celkom**, **pilka**, **stval**, **kval**, **val**, ale **pónoc**, **Póhora**. Bilabiálne **u** je aj v prípadoch **zo ženou**, **peť sinou**, **bratou sin**, **domou** na juhozáp., potom východnejšie na Blžskej doline a v celom strednom Gemeri je hláskoslovne už **zo ženó**, **pät'/peč'**, **xlapó**, **brató sin**, **domó** a na Slanskej doline vo východnom Gemeri jednak **ženou**, **xlapou**, **ocou**, **domou**, resp. **ženúó**, **xlapuó/xlapox**, **ocuou sin**, **domuó**.

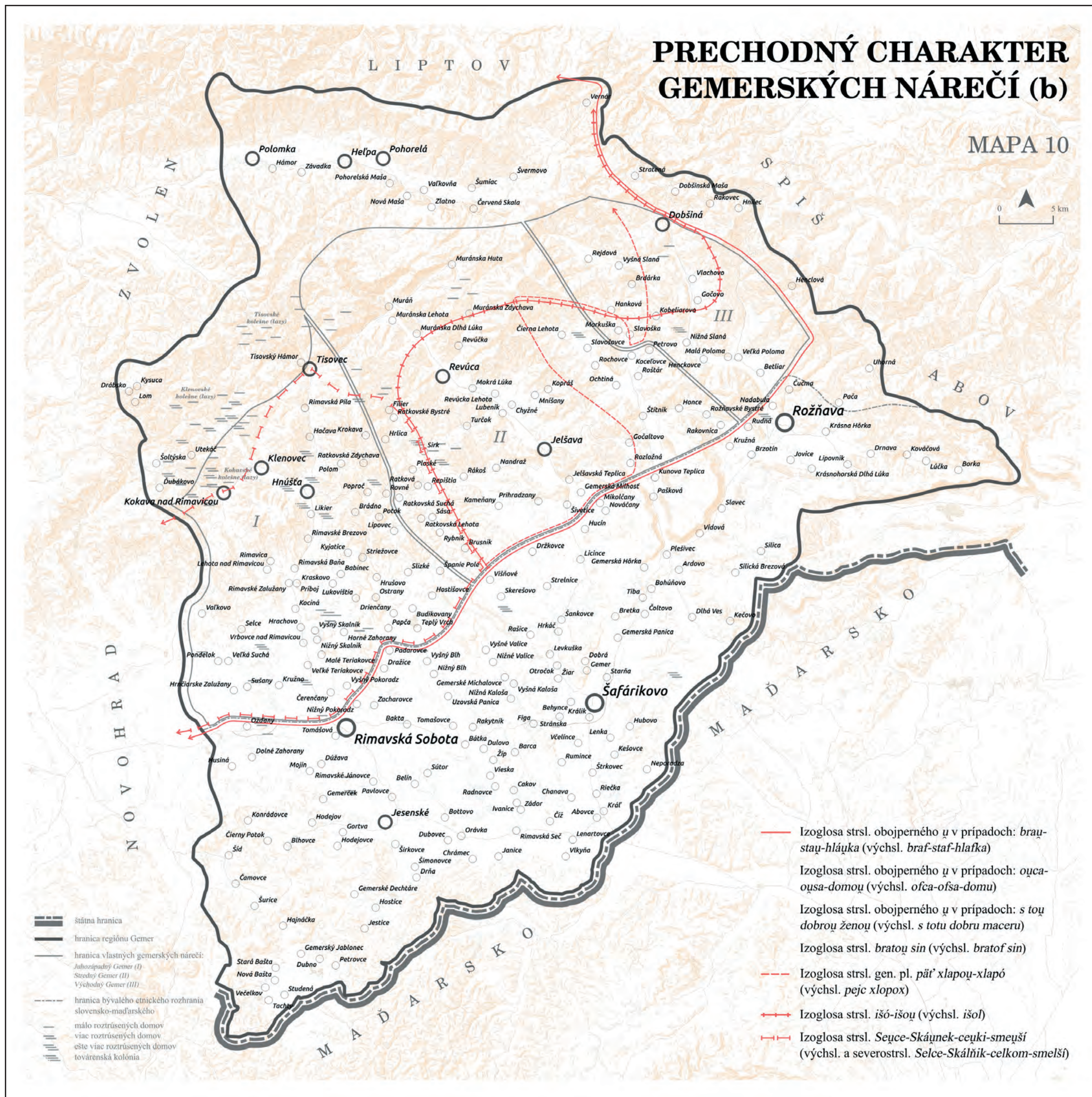
9. Bilabiálne, či obojperné **u** strsl. v type partic. **daū**, **maū šou**, **kládou**, **robiū**, **spadnuū** je na veľkej oblasti juhozáp. a stred. Gemera, kde je hláskoslovne, pravda, už **maū**, **daū**, **robiū**, ale **išó**, **kladó**, **spadó** a potom od Muránskej doliny na východ všade **l**, a teda **dal**, **mal**, **rotil**, len na severe Muránskej, Štítickej a Slanskej doliny je zasa **u**, a teda **daū**, **robiū**, **buū**. Vsl. podoby s **l** siahajú teda skoro do polovice Gemera.

⁴⁷ V rukopise mapy č. 10 autor uvádza, že mapa má byť uverejnená medzi stranami číslo 43 – 44 v knihe GEMERSKÉ NÁREČIA I / Časť prvá. Preto uverejňujeme pokračovanie podkapitoly **Prechodný charakter...gemerských nárečí** (Š. Tóvik, **Gemerské nárečia I/1**, 2018, 41 – 42).

PRECHODNÝ CHARAKTER GEMERSKÝCH NÁREČÍ (b)

MAPA 10

Prechodný charakter gemerských nárečí (c)⁴⁸

Prechodný charakter, alebo lepšie charakter **prechodných stredoslovensko-východoslovenských** nárečí majú gemerské nárečia predovšetkým podľa týchto javov.

Z Vážneho 11 znakov sú ešte doteraz neuvedené takto rozložené v gemerských nárečiach:

10. Strsl. **šť** v **šťep**, **ešte** je len na Sušianskej a Rimavskej doline, potom na Muránskej doline sev. v podobe **št**, a teda **štep**, **ešte** na celej Štítnickej a čiastočne aj Slanskej doline, zatiaľ čo na celom strednom Gemeri je už **šč** ako vo východnej a západnej slovenčine. Zemepisná rozloha gemerského stavu neukazuje na kontinuitu výchsl. **šč** v Gemeri, kde muselo vzniknúť samostatne, nezávisle od východnej slovenčiny. Inak je v Gemeri aj za strsl. **st'**: **došč/doš**, **do košči**, **kuz mašči**.

11. Strsl. **rod'ičja** je vlastne len na kolonizovanej oblasti, ale často ako **rod'iča/rodiča**, zatiaľ čo vo vlastných gemerských nárečiach je **rod'išá** okolo Muráňa a Dubáková, potom v celom strednom a východnom Gemeri **rodišá/rožišá** a **rod'išove** v juhozáp. Gemeri, teda zhodne s výchsl.

12. Strsl. **srce**, **pľece** je v celom Gemeri len v juhozáp. kúte, lebo všade inde je len **srco**, **pleco** už zhodne s východnou slovenčinou.

13. Strsl. **znameňja** a lepšie **zdravja** je v strednom Gemeri, potom na Horehroní často po mäkkých, ako **znameňa**, **vareňa**, **trapeňa**, takto potom len v prípadoch

posunutej dĺžky ako **variéňa**, **stáňa**, **na skapáňa**, ale inakšie popri **zdravje**, **povetrie** na Sušianskej doline a tu aj uvedené **skáľa**, **prút'a**, **úhl'a**, pričom podoby **zdravje**, **povetrie**, **znameňje/znameňe** sú jednak na Slanskej doline okrem severozáp., potom na Blžskej doline, vrškoch, Rimavskej a Sušianskej doline a idú aj ďalej na západ, najmä v type **zdravje**, pripomínajúc výchsl. **znameňe**, **zdravje**, **vešeľe**.

14. Strsl. **dobruo** je v celom juhozáp. Gemeri, potom aj v stredogemerskom ratkovskom **dobrua/dobrva** proti **dobrija/ z dobrje** zmenou **je** na **ja** v tejto oblasti, už na susednej Muránskej a Štítnickej doline a **dobrié** na Slanskej doline. Tvary **dobrije** a **dobrija** predpokladajú staršie **dobré**, ktoré bolo aj vo východnej slovenčine a reprezentujú takto vlastne zmiešaný východoslovensko-stredoslovenský (gemerský) tvar.

15. Strsl. **ved'iem** je všeobecne na Rimavskej doline severnej, na vrškoch sev. a na Blžskej doline severnej proti **ved'ien** na Sušianskej doline a inde v juhozáp. kúte, potom ďalej aj na Ratkovskej doline v tamojšom **nesjam**, ktoré čiastočne presahuje aj na Muránsku dolinu južnú, kde je popri ňom aj **nesem** a takto už všeobecne severnejšie na Muránskej doline, potom aj na Štítnickej a Slanskej doline, zhodne so susednou vých. slovenčinou.

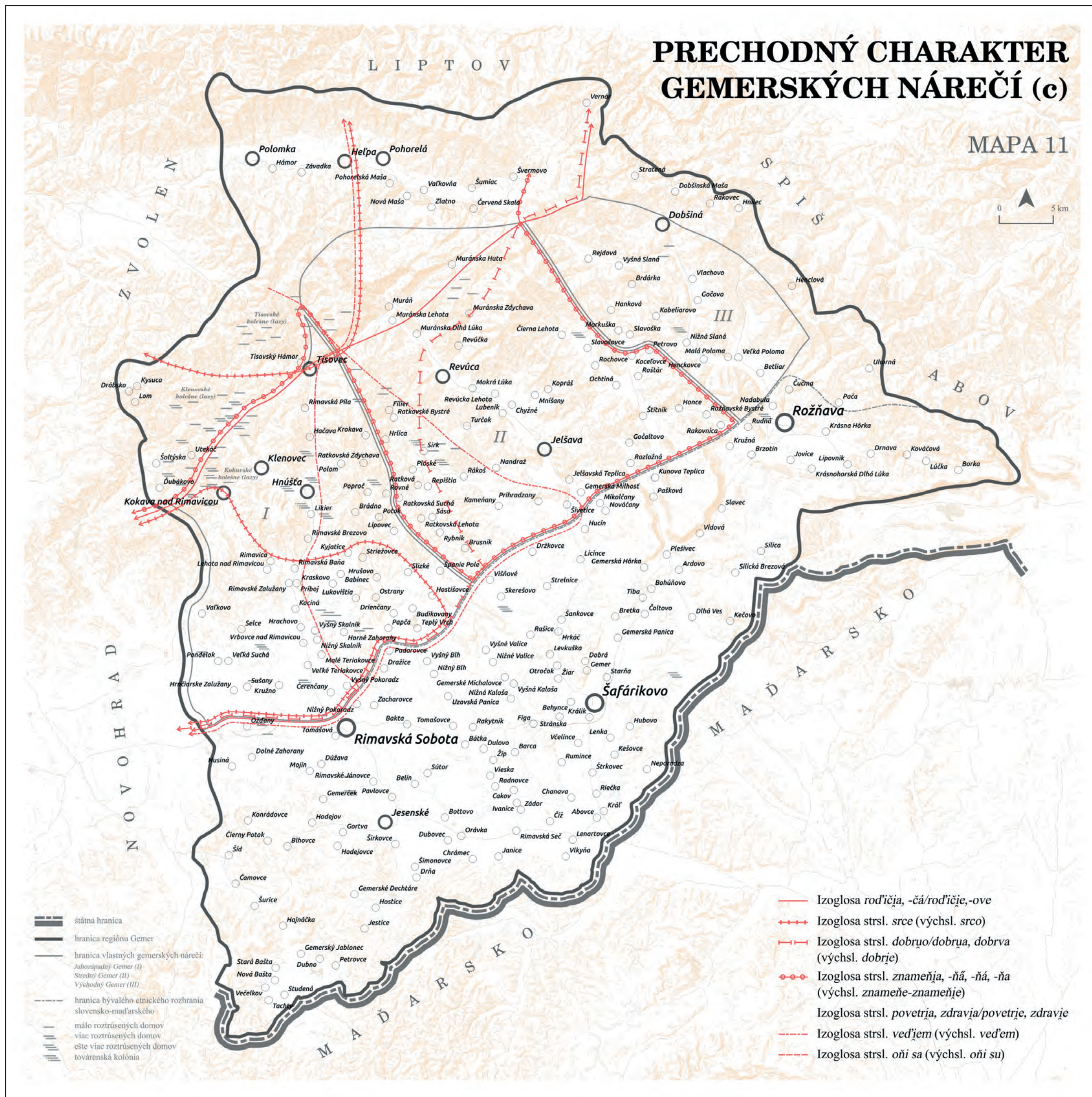
16. Strsl. **sa** v 3. os. pl. prítomníka je len v juhozáp. Gemeri, najmä na Sušianskej a Rimavskej doline, ale aj tu dnes už popri častejšom **su**, ktoré je už všade inde v Gemeri zhodne s východnou slovenčinou.

48 V rukopise mapy č. 11 autor uvádza, že mapa má byť uverejnená medzi stranami číslo 43 – 44 v knihe GEMERSKÉ NÁREČIA I / Časť prvá. Preto uverejňujeme pokračovanie podkapitoly **Prechodný charakter...gemerských nárečí** (Š. Tóvik, **Gemerské nárečia** I/1, 2018, 42 – 43).

PRECHODNÝ CHARAKTER GEMERSKÝCH NÁREČÍ (c)

MAPA 11

Prechodný charakter gemerských nárečí (d)⁴⁹

Prechodný charakter, alebo lepšie charakter **prechodných stredoslovensko-východoslovenských** nárečí majú gemerské nárečia predovšetkým podľa týchto javov.

Z Vážneho 11 znakov sú ešte doteraz neuvedené takto rozložené v gemerských nárečiach:

17. Strsl. konc. **-i** v lok. sg. muž. a stred. rodu mäkkých vzorov je napr.: **na koňi, na srci** je len v juhozáp. kúte a čiastočne na Horehroní západne od Heľpy, zatiaľ čo v celom ostatnom Gemeri je tu vždy **-u**, a teda **na koňu/konu, na srcu**.

18. Strsl. nom. pl. **murári, horári** je až po Ratkovskú dolinu, východnejšie je už výchsl. **muráre, horáre**.

19. V celom Gemeri je len výchsl. **sinove, ocove, kmotrove, ľud'e**, len na Sušianskej doline a vlastne aj na susednej Rimavskej doline južnej a strednej je **sinovie, ocevje, ľid'je**.

20. Strsl. typ skloňovania **slolčok/stolšok, stolčoka/stolšoka, stolčoki/stolšoki** siaha až po Muránsku dolinu, ďalej na východ je už výchsl. **stolška, stolšku, stolški, pašok, paška, pašku, paškom, paški**.⁵⁰

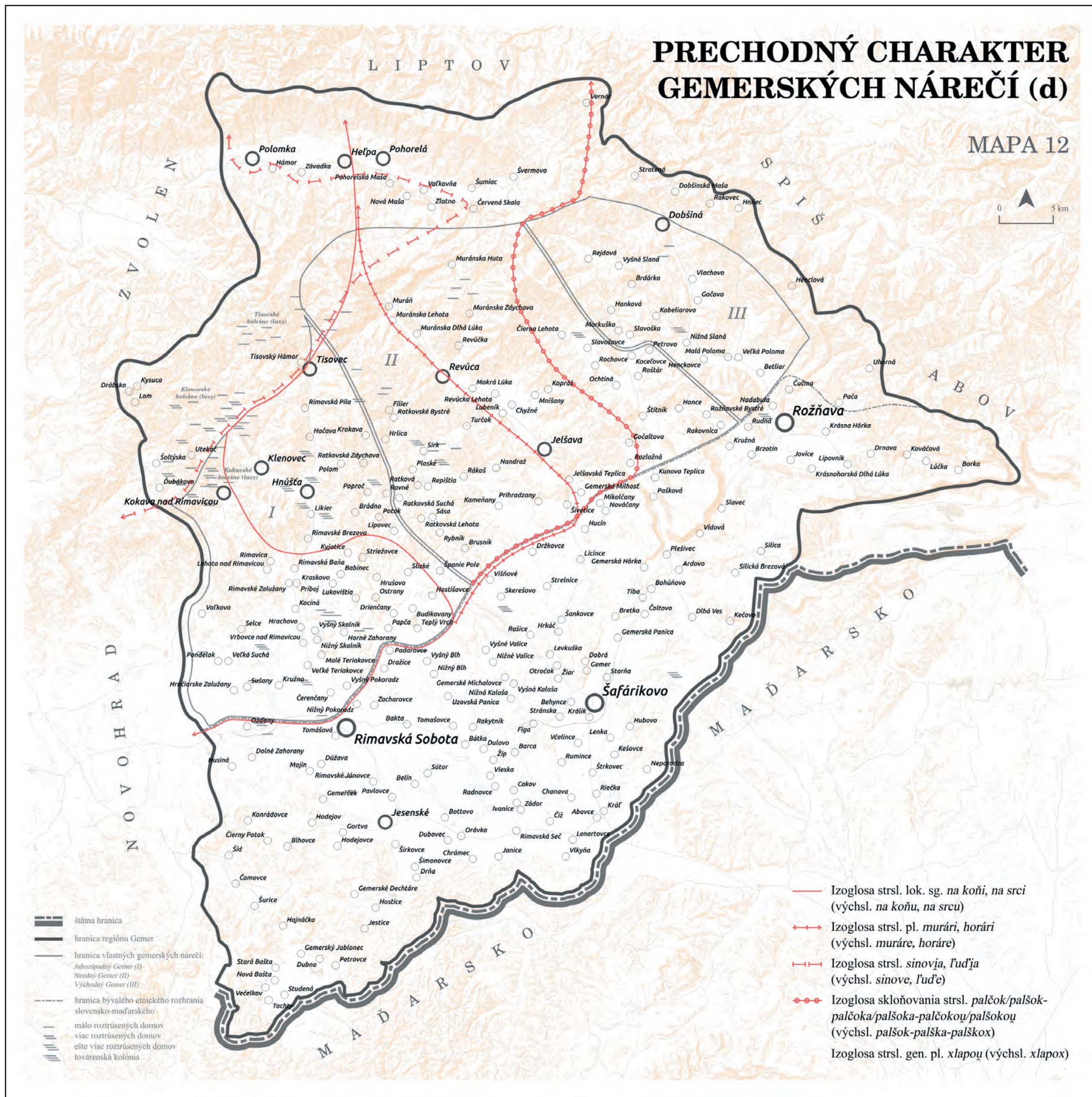
⁴⁹ V rukopise mapy č. 12 autor uvádza, že mapa má byť uverejnená medzi stranami číslo 45 – 46 v knihe GEMERSKÉ NÁREČIA I / Časť prvá. Preto uverejňujeme pokračovanie podkapitoly **Prechodný charakter...gemerských nárečí** (Š. Tóbiš, **Gemerské nárečia I/1**, 2018, 43 – 44).

⁵⁰ Jav č. 20 je v monografii uvedený pod číslom 22 (s. 43). Túto úpravu v číslovaní systémových javov sme vykonali preto, aby údaje v legende boli kompatibilné s údajmi v komentári. Rovnakú úpravu v číslovaní javov sme vykonali aj v komentári k mape č. 13. (Porov. poznámku pod čiarou č. 52 v komentári k mape č. 13, s. 40).

PRECHODNÝ CHARAKTER GEMERSKÝCH NÁREČÍ (d)

MAPA 12

Prechodný charakter gemerských nárečí (e)⁵¹

Prechodný charakter, alebo lepšie charakter **prechodných stredoslovensko-východoslovenských** nárečí majú gemerské nárečia predovšetkým podľa týchto javov.

Z ďalších systémových javov, ktoré V. Vážný neuvádza, sú ešte tieto:

21. Strsl. dat., lok. sg. žen. r. po hrdelných spoluhláskach typu **ruki, nohi, muxi** je zhruba len v juhozáp. Gemeri, východnejšie na väčšej oblasti Gemera je už výchsl. a severostredoslovenské **ruke, nohe, muxe**.

22. Strsl. vok. sg. typu **žena, Haŋka** siaha až po Muránsku dolinu, odkiaľ na východ je už výchsl. **ženo, Haŋko, Zusko**.⁵²

23. Strsl. gen. pl. **žien, hlávok, srn, jablk** je až po Štítnicku dolinu, na ktorej sú časté už výchsl. podoby **ženox, hláukoch, srnox, jebukox** a len takto aj na Slanskej doline severnej, strednej a južnej.

24. Strsl. rozlišovanie dat a lok. pl. typu **sinom, sinox**, ale **ženám, ženám** a tiež **mestám, mestám** je len v najzáp. Gemeri, lebo v strednom je už viac vyrovnané **-om, -ox**, a teda aj **ženom, ženox** a **mestom, mestox** zhodne s východnou slovenčinou.

25. Strsl. **moje, tvoje, svoje, naše, vaše** v nom. ak. sg. stred. rodu a potom aj pl. žen. a stred. neživ. muž. rodu je len v juhozáp. kúte Gemera, lebo inde je už zhodne s vých. slovenčinou len **mojo slovo**, ale aj **xlapi, ženi, slová**.

* * *

26.⁵³ Strsl. partic. I-ové typu **bou, kopou, spadou** je tiež skoro len v juhozáp. kúte a na okolí, lebo inde je už **bú/buū, kopnú/kopnuū, spadnú/spadnuū** s **u** ako vo východnej slovenčine. („Izogl. strsl. **bou-mau-dau** /výchsl. **bul-mal-dal**“).

27. Strsl. minulý čas typu **bou som, robiu som** je všeobecne v celom juhozáp. a stred. Gemeri, ale vo vých. a sev. Gemeri je zhodne s vých. slovenčinou už **ja bul, ti robil**. („Izogl. strsl. **bou som, robiu som** /výchsl. **ja bul, ja robil**“).

28. Strsl. rozlišovanie podoby **dva-dve** siaha až po Muránsku dolinu, na Štítnickej a Slanskej je len **dva**, ako vo vých. slovenčine. („Izogl. strsl. **dva domi – dve ženi** / výchsl. **dva domi i dva ženi**“).

29. Strsl. jednotné príd. meno v prívlastku i doplnku, napr. **zamrašenuo nebo** a **nebo je zamračenuo** a podobne **je otvorenuo, nahatuo** siaha po Muránsku dolinu, východnejšie je už jednotné výchsl. **zamrašeno, zatvoreno**, ale **zamrašenja/zamrašeňa nebo**. („Izogl. strsl. **zamračenuo ňebo i ňebo je zamračenuo** /výchsl. **zamračeno ňebo i ňebo je zamračeno**“).

30. Strsl. väzba s gen. pl. po číslovkách typu **pet' korún, desäč žian** je v juhozáp. a stred. Gemeri, len na Štítnickej aj Slanskej doline okrem severozáp. je už výchsl. **pet koruni, pet ženi, deset ženi** ap. („Izogl. strsl. **pet' korún, veľa rokou** / výchsl. **pet koruni, veľa roki**“).

31. Strsl. **id'em g bratovi, k susedovi, g richtárovi**, ale v pl. už radšej **do susedou, do rixtárou** je všeobecne v západnom Gemeri a v strednom na Ratkovskej a Muránskej doline, len od Štítnickej východnejšie je popri tom aj **do žida, do rixtára**, ale najviac **do Grlíše, do Klenoviča, do Gala, do Kolesára** v jednotnom čísle, ako býva na východnom Slovensku proti všeobecne strsl. a tiež gemerským **do Jakupcou, do Smerekou, do Špakou**. („Izogl. strsl. **g bratovi, k susedovi** a v pl. **do susedou, do Křinckou** / výchsl. **do brata, do suseda i do Křincka**“).

32. Strsl. **Ondro** je až po Ratkovú dolinu proti **Aandro**, alebo **Ander-Andriško**, východnejšie už zhodne s východnou slovenčinou. („Izogl. strsl. **Ondro** / výchsl. **Andro, Ander**“).

Skoro rovnako siahajú aj strsl. podoby **cukor, švavor, svokor** proti **cuker, švager, sviéker** už zhodne s výchsl. nárečiami. („Izogl. strsl. **cukor, švavor, svokor** / výchsl. **cuker, švager, sveker**“).

33. Strsl. **Zuzana, Marína, Zuzuľa** siahajú tiež až po Ratkovskú dolinu, odkiaľ východnejšie je zhodne s výchsl. už **Zuzan, Marín/Marul, Zuzul**. („Izogl. strsl. **Zuzana, Marína, Zuzuľa** /výchsl. **Zuzan, Marín, Zuzul**“).

51 V rukopise mapy č. 13 autor uvádza, že mapa má byť uverejnená medzi stranami číslo 45 – 46 v knihe GEMERSKÉ NÁREČIA I / Časť prvá. Preto uverejňujeme pokračovanie podkapitoly **Prechodný charakter...gemerských nárečí** (Š. Tóvik, **Gemerské nárečia I/1**, 2018, 43 – 44).

52 Jav č. 21 je v monografii **Gemerské nárečia I/1** (s. 43) uvedený pod číslom 20, kým jav č. 22 je uvedený pod číslom 21. Túto úpravu sme vykonali z toho dôvodu, aby údaje v legende boli kompatibilné s údajmi v komentári k mape č. 13 (s. 40). (Porov. poznámku pod čiarou č. 50, s. 38).

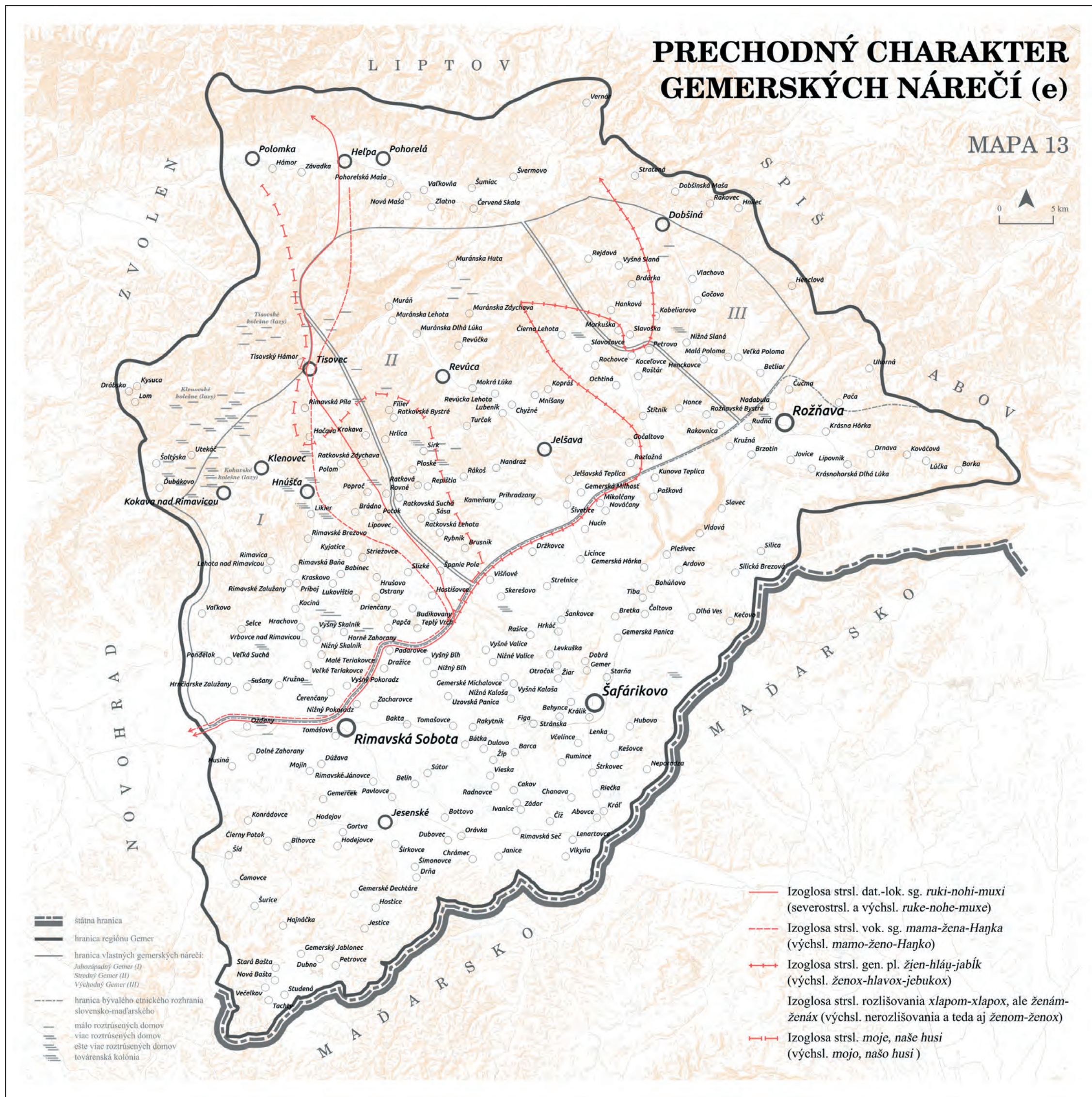
53 Izoglosy javov č. 26 – 33 mali byť zakreslené na mape, ktorá sa zachovala v rukopise pod č. 14. Pod názvom mapy autor uvádza, že mapa má byť uverejnená medzi stranami č. 46 – 47. Mapa však nebola ukončená a z pôvodných deviatich izoglos bola zakreslená iba prvá izoglosa „Izogl. strsl. **bou-mau-dau** (výchsl. **bul-mal-dal**)“, ktorá je kompatibilná s javom č. 26. Preto sme túto nedokončenú mapu nezaradili do súboru jazykového atlasu, čím sa zároveň posúva číslovanie máp. To znamená, že pod číslom 14 je uverejnená ďalšia mapa **Prechodný charakter gemerských nárečí (f)**, ktorá sa v rukopise máp zachovala pod číslom 15.

Keďže o výskyt uvedených tvarov sú podrobnejšie informácie v podkapitole **Prechodný charakter...** (javy č. 26 – 33), rozhodli sme sa uverejniť všetkých osem javov z monografie **Gemerské nárečia** (2018, s. 44 – 45). V zátvorke za každým javom uvádzame aj znenie izoglosy, ktoré sme prevzali z legendy na nedokončenej mape.

PRECHODNÝ CHARAKTER GEMERSKÝCH NÁREČÍ (e)

MAPA 13

Prechodný charakter gemerských nárečí (f)⁵⁴

Prechodný charakter, alebo lepšie charakter **prechodných stredoslovensko-východoslovenských** nárečí majú gemerské nárečia predovšetkým podľa týchto javov.

Zvláštnosti slovtvorných postupov

34. Strsl. typ **studňa, cverna, mrkva** siaha až na Muránsku dolinu, odkiaľ východnejšie je už **studen, cveren, maren/muören** ako vo vých. slovenčine.

35. Strsl. typy slovíes **stát', zvet', začat', najat', objat'** idú tiež po Muránsku dolinu, lebo východnejšie je už skoro len východoslovenské **stanút, vezmút, zašnúť, najmút, obémút**.

36. Z drobnejších javov je strsl. **k** v **kto** po Muránsku dolinu proti **xto** východnejšie, **potom** v celom Gemeri, ale na Slanskej doline viac **potem**, alebo **potim** ako vo výchsl., **sxodi** až na Ratkovskú dol. proti **sxvajdi** na Muránskej a Štítnickej doline a **sxvojdi** na Slanskej doline ako vo výchsl. oblasti; **Slovák/Slováci**, len na Slanskej doline **Slovák/Slováci** odpovedajúce výchsl. **Slovjak/Slovjaci**; **škrabat', otrava** len po Rimavskú dolinu, východnejšie už výchsl. **škrobač, otrova; utorok** tiež len po vŕš. juž. proti **ftorok** východnejšie; **čela, pšela, šelo** len na Rimavskú dolinu proti **pšola, šolo** východnejšie.

37. V **slovníku** je veľké množstvo slov, ktorých strsl. podoba sa stretáva v Gemeri s podobou výchsl. Také sú napríklad **asi/das, kus/dakus, veľmi/bars, hoci/hoc/xoľem, šatka, šatoška/hustka/hantušok, rátať/raxovať, šati/hábi/gráti, kislí/kvasní, potknúť sa/pošpoťiť sa, rosprávať/vikladať, rosprávať sa, vraveť, zmláveť sa, rečovať, hvareť, zošmiknúť se, poslúxať, poslúxnúť/ sluxat, skúšať, jačať/stukat, voňať/páxnúť, hríst'/ukúsiť, šír/papcún**, a mnoho ďalších siaha skoro vždy na Muránsku dolinu, za ktorou východnejšie je už výchsl. podoba. Všade v Gemeri sú výchsl. slová **trímač/-ť, het/hät, fše/vždi**, popri **furt, furtom opášič/ opášiť** (pozrieť, navštíviť) z **obačic, da, bars, ňebars**.

Ukazuje sa, že mnoho týchto javov sa dostalo do Gemera len valašskými kolonizáciami a potom novšou migráciou východniarov za chlebom a prácou z bývalej hladovej Hnileckej doliny.

Najviac východoslovenských prvkov má Slanská dolina, susediaca tesne s Hnileckou dolinou v susednom východoslovenskom Spiši. Od nej na západ tieto prvky ubúdajú, no držia sa v niekoľkých prípadoch v celom Gemeri.

Stredoslovenský zásadný charakter vlastných gemerských nárečí nie je v celom Gemeri jednaký a ten istý. Hlbší rozbor znakov gemerskej strednej slovenčiny ukazuje, že sú v jednotlivých častiach Gemera také strsl. nárečia, aké strsl. nárečia sú na oblastiach, s ktorými susedia a geneticky súvisia. Tak napríklad nárečia tzv. ju-

hozápadného kúta úzko súvisia s veľmi podobnými a preto blízkymi strsl. nárečiami v susednom južnom Novohrade, ďalej potom na celom južnom strednom Slovensku, až skoro po Levice. V tejto oblasti sú aj prírodné pomery najpriaznivejšie, lebo tu tak z gemerskej, ako aj z novohradskej strany je skoro rovina. **Je to v najvlastnejšom slova zmysle tzv. juhovýchodná stredná slovenčina**. Trošku severnejšie je terén už vrchovatejší, ale genetická nadväznosť nárečí strednej časti Rimavskej doliny a vŕškov so susednou severnejšou časťou susedného Novohradu je zrejma. Potom už medzi severnou Rimavskou dolinou a zvolenskou detvianskou oblasťou je oddelená vysokými vrchmi, ktoré zdolávala a dodnes zdoláva a bývalé neobývané priestory zaplňa zo zvolenskej strany staršia detvianska a z gemerskej strany veľmi mladá kolonizácia horskej oblasti kysucko-šoltýskej skupiny z rôznych končín severného Slovenska, najmä z Oravy.

Jazykový charakter nárečí Rimavskej doliny severnej je pritom všetkom dosť blízky charakteru strsl. nárečí zvolensko-detvianskych, resp. aj zvolensko-breznianskych. Medzi Rimavskou dolinou severnou a týmto zvolensko-breznianskym Pohroním leží zasa pásmo vysokých vrchov a celá oblasť už severného Gemera medzi Tisovcom a Breznom bola kedysi v dávnych časoch ľudoprázdna a len neskoršie bola kolonizovaná z breznianskej strany tzv. handelcami Dobročanmi a Čiernobalčanmi a tiež severnejšie od Brezna po Bacúch, alebo aj Polhorcami, asi z Oravskej Polhory, všade s nárečiami, ktoré ešte dodnes celkom nesplynuli so strsl. nárečiami breznianskeho Pohronia, južne od Brezna. Podobne aj oblasť tzv. gemerského Horehronia medzi Polomkou a Telgártom, oddelená od severnej časti Muránskej, Štítnickej a Slanskej doliny veľmi vysokými vrchmi a podobne zasa aj od Liptova východného, kolonizovaná rôznorodým obyvateľstvom od starších čias, sťažovala možnosť bližšej genetickej príbuznosti gemerských nárečí severnejšej ich časti v strednom a východnom Gemeri so strsl. nárečiami zvolensko-breznianskymi a východoliptovskými. A genetická príbuznosť v určitom zmysle a na určitom stupni rozvoja tu predsa len je.

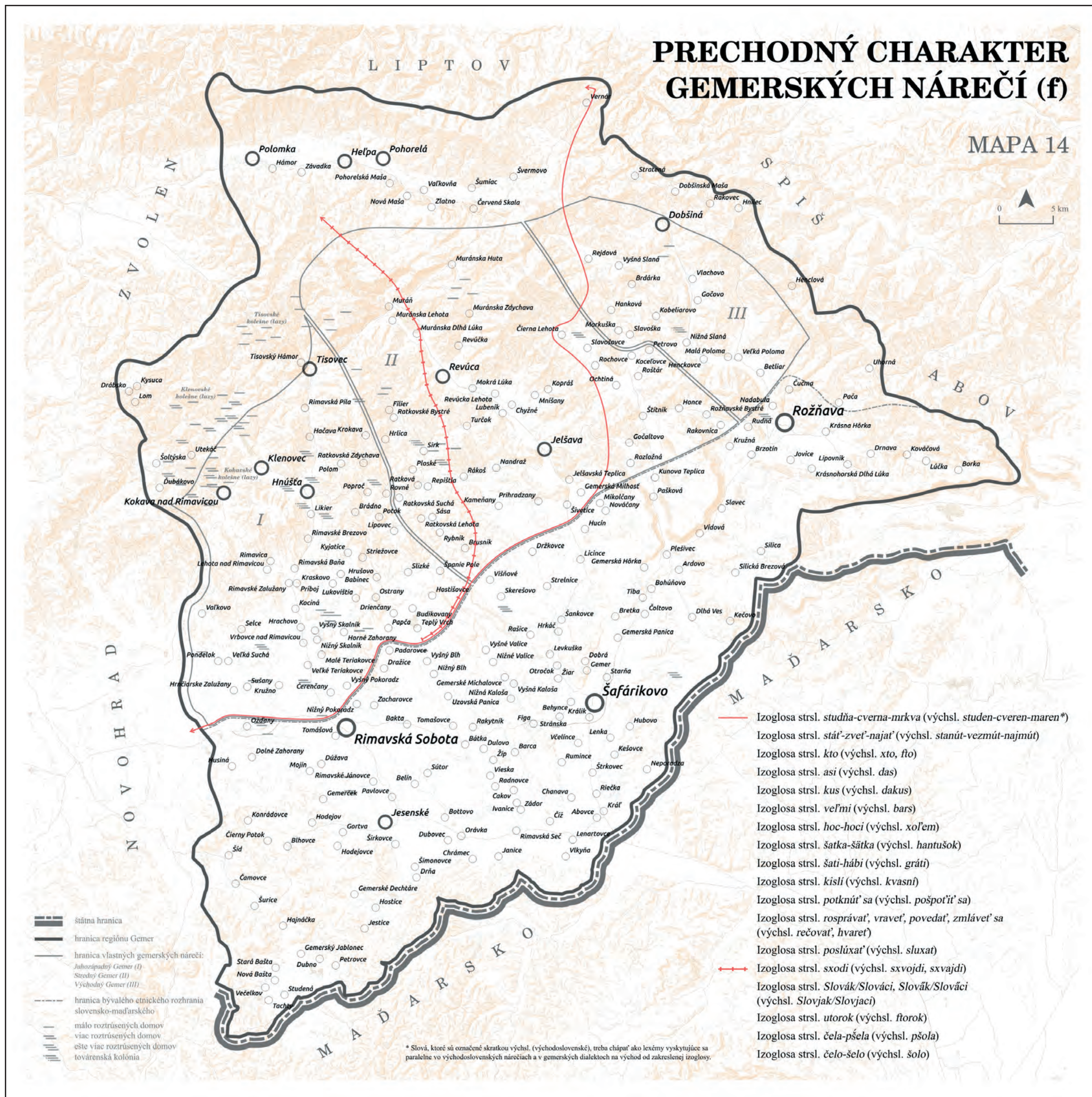
Nárečie Tisovca v najsevernejšej časti Rimavskej doliny severnej a **nárečie** napríklad **Brezna** majú mnoho spoločných znakov a tak aj južnejšie položené nárečia Rimavskej doliny severnej vôbec. Potom zasa už nárečia vŕškov severných, Blžskej doliny severnej a tak aj Ratkovskej, Štítnickej a Slanskej doliny, skoro celej, majú mnoho spoločných znakov s tzv. strsl. **okrajovými**, či **periférnymi** nárečiami, ktoré vychádzajú z dolnej a strednej Oravy v širokom páse sú aj v susednom Turci, Liptove, sev. Zvolene, sev. Novohrade a končia sa práve v strednom a východnom Gemeri, kde všade je typická **archaická oblasť** strsl. **ä – á** na periférii strednej slovenčiny vôbec. Pritom však vlastné gemerské nárečia spomínanej stredoslovenskej periférie majú okrem niektorých spoločných strsl. vlastností vlastného stredného Slovenska už aj mnoho svojských gemerských znakov, ktoré oprávňujú tieto nárečia nazývať **gemerskými** nárečiami **stredoslovenskými**.

54 V rukopise mapy č. 14 (pôvodne č. 15) autor uvádza, že mapa má byť uverejnená medzi stranami číslo 47 – 48 v knihe GEMERSKÉ NÁREČIA I / Časť prvá. Preto uverejňujeme ďalšie pokračovanie podkapitoly **Zvláštnosti slovtvorných postupov** od bodu č. 34 (Š. Tóbič, *Gemerské nárečia I/1*, 2018, 45 – 47).

PRECHODNÝ CHARAKTER GEMERSKÝCH NÁREČÍ (f)

MAPA 14

Typicky gemerské znaky gemerských nárečí (a)⁵⁵

Typické znaky týchto vlastných gemerských strsl. nárečí na najväčšej časti Gemera, ktoré ich vydeľujú voči ostatným strsl. nárečiam ostatného stredného Slovenska na jednej, ale aj proti východoslovenským nárečiam na východ od nich na druhej strane, a tiež proti nevlastným gemerským nárečiam neskoršie kolonizovaných oblastí Gemera, najmä na gemerskom Horehroní a v kysucko-šoltýskej skupine na severozápade, sú predovšetkým tieto **gemerizmy**.

1. Izogl. zmeny **č** na **š** alebo **š** a teda **čo/šo – čo/šo, mačka/maška, mačka/maška** ide skoro presne po hraniciach oblasti vlastných gemerských nárečí, je **najtypickejšou izoglosou gemerských nárečí** vôbec. Len v troch obciach Sušianskej doliny severnej je dnes už jednotne s veľkou oblasťou ipeľskou a celého stredného a ostatného Slovenska **č**, i keď na Selci donedávna bolo tiež **š**. Potom ešte v Muránskej Hute sa drží **č**, iste podľa reči, ktorú si priniesli obyvatelia – kolonisti z pôvodnej oblasti.

2. Izogl. **-mo/-me**, a teda gemerského **-mo** vždy v 1. os. pl. prítomníka a rozkaz. spôsobu napr. **žijemo, pomo** proti **-me** vo všetkých ostatných strsl., zápsl. a skoro všetkých výchsl. nárečiach, kde je už **žijeme, pod'me**. Toto **-mo** presahuje aj do susednej ipeľskej oblasti v Novohrade. Zato nie je v uvedenej Muránskej Hute.

3. Izogl. gemer. **o** v slovách **tot** / Sušianska dolina **tuót, kot (koť, koj), kod'i, kode, todi (tod'i, tode), kobi/kobe a kotor/kotrí, kotuór, keruót** proti **e**, a teda **ten, keť, kedi, ftedi, kebi a ktorí/kerí** všade inde, pričom aj v Telgárte a Šumiaci na nevlastnej oblasti je tiež asi presahom z vlastných nárečí **tot** a potom **kod'i – tod'i** skoro

na celom nielen gemerskom Horehroní, ale aj zvolenskom Pohroní, až za Krupinu, teda všetky prípady zhodne s celým Gemerom sú len na susednej ipeľskej oblasti, západnejšie už len v slovách **kode/kodi – ftode/ftodi**. Ide tu vlastne o striednicu **o** za bývalý praslovanský tvrdý jer **ъ**, ktorá je typická pre nárečia veľkej oblasti južnej strednej slovenčiny, okrem celého Gemera ešte v celom Novohrade, južnom Zvolene, Honte a čiastočne aj južnom Tekove. Pretože **o** je najviac a najdôslednejšie v Gemerí, možno ho považovať za **typicky gemerský prvok** s fókusovou oblasťou v Gemerí, odkiaľ presahuje ďaleko na západ v južnej strednej slovenčine až za Krupinu.

4. Izogl. typicky gemerskej zmeny **t'/č**, napr. v slove **plaťit'/plačič**, presnejšie ide tu najprv o zmenu **t'** na mäkké **č**, a teda **plačič** dôsledne na vrškoch, vo Vyš. Pokoradzi zo susednej Rimavskej doliny južnej, potom len v reči starších dodnes, ešte miestami aj inde na Rimavskej doline, najmä na Sušianskej doline južnej. Na Blžskej doline a potom na východ až po Muránsku dolinu je stvrdnutím už **č**, teda **plačič**.

5. Izogl. ďalšej takejto typicky gemer. zmeny **d'/ž**, napr. v slove **rod'ina/rožina**, pričom je tu zasa zhodne s predošlou zmenou strsl. **t'** najprv veľmi mäkké **ž**, teda **hožina** na celých vrškoch, tvrdé **rožina** na tej istej oblasti stredného Gemera ako podoba **plačič**.

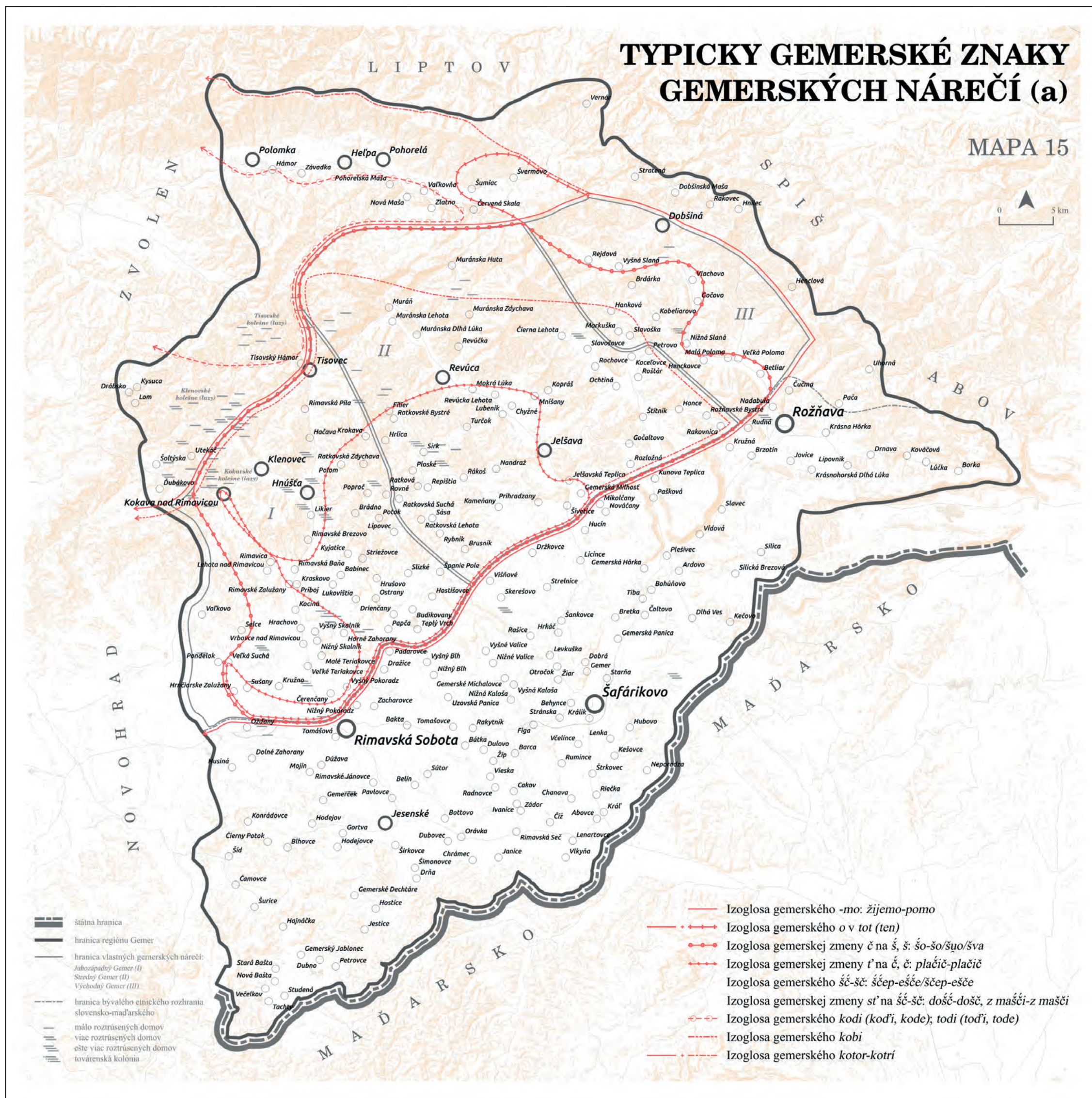
6. Izogl. **št', st'/šč**, a teda napr. **ščep, košč** ako typicky gemerské najmä zmenou **st'** na **šč**, pričom aj tu je najprv veľmi mäkké **šč** na vrškoch a západnejšie a tvrdé **šč** východnejšie celkom zhodne ako pri izogl. **t'/č, d'/ž**.

⁵⁵ V rukopise mapy č. 15 (pôvodne č. 16) autor uvádza, že mapa má byť uverejnená medzi stranami číslo 50 – 51 v knihe GEMERSKÉ NÁREČIA I / Časť prvá. Preto uverejňujeme ďalšiu časť textu nadväzujúcu na predchádzajúci komentár k mape č. 14 (Š. Tóbiš, *Gemerské nárečia I/1*, 2018, 47 – 48).

TYPICKY GEMERSKÉ ZNAKY GEMERSKÝCH NÁREČÍ (a)

MAPA 15

Typicky gemerské znaky gemerských nárečí (b)⁵⁶

Typické znaky týchto vlastných gemerských strsl. nárečí na najväčšej časti Gemera, ktoré ich vydeľujú voči ostatným strsl. nárečiam ostatného stredného Slovenska na jednej, ale aj proti východoslovenským nárečiam na východ od nich na druhej strane, a tiež proti nevlastným gemerským nárečiam neskoršie kolonizovaných oblastí Gemera, najmä na gemerskom Horehroní a v kysucko-šoltýskej skupine na severozápade, sú predovšetkým tieto **gernerizmy**.

7. Izogl. **ou/ó** a teda zmeny každého **ou** akéhokoľvek pôvodu tzv. monoftongizáciou na **ó** či izogl. **s tou dobrou ženou/ s tó dobró ženó, pet' xlapou/páč xlapó, domou, lou/dolu, domó, ló**, pričom typicky stredogemerské **ó** je už na celej Blžskej doline a potom ďalej v celom strednom Gemeri.

8. Izogl. **ej/é** ako s ňou paralelná znamená zmenu každého **ej** strsl. na gemerské **é**, teda napr. **s tej dobrej/s té dobré, skorej/skoré** presne na tej istej oblasti ako predošlé **ou/ó**.

9. Izogl. **ie/ia**, a teda zmeny každého strsl. **ie** na stredogemerské **ia** napr. **bieda/biada, dobre slová/dobria slová** je dôsledne v celom strednom Gemeri. Prvý stupeň tejto zmeny, teda **iä** je dodnes v Drienčanoch na Blžskej doline južnej, potom v Ratkovskom Bystrom, Filieri, Hrlici na Ratkovskej doline severnej, v Ratkovskej Suchej a v Rybníku na Ratkovskej doline južnej, proti **ia** všade inde v stred. Gemeri.

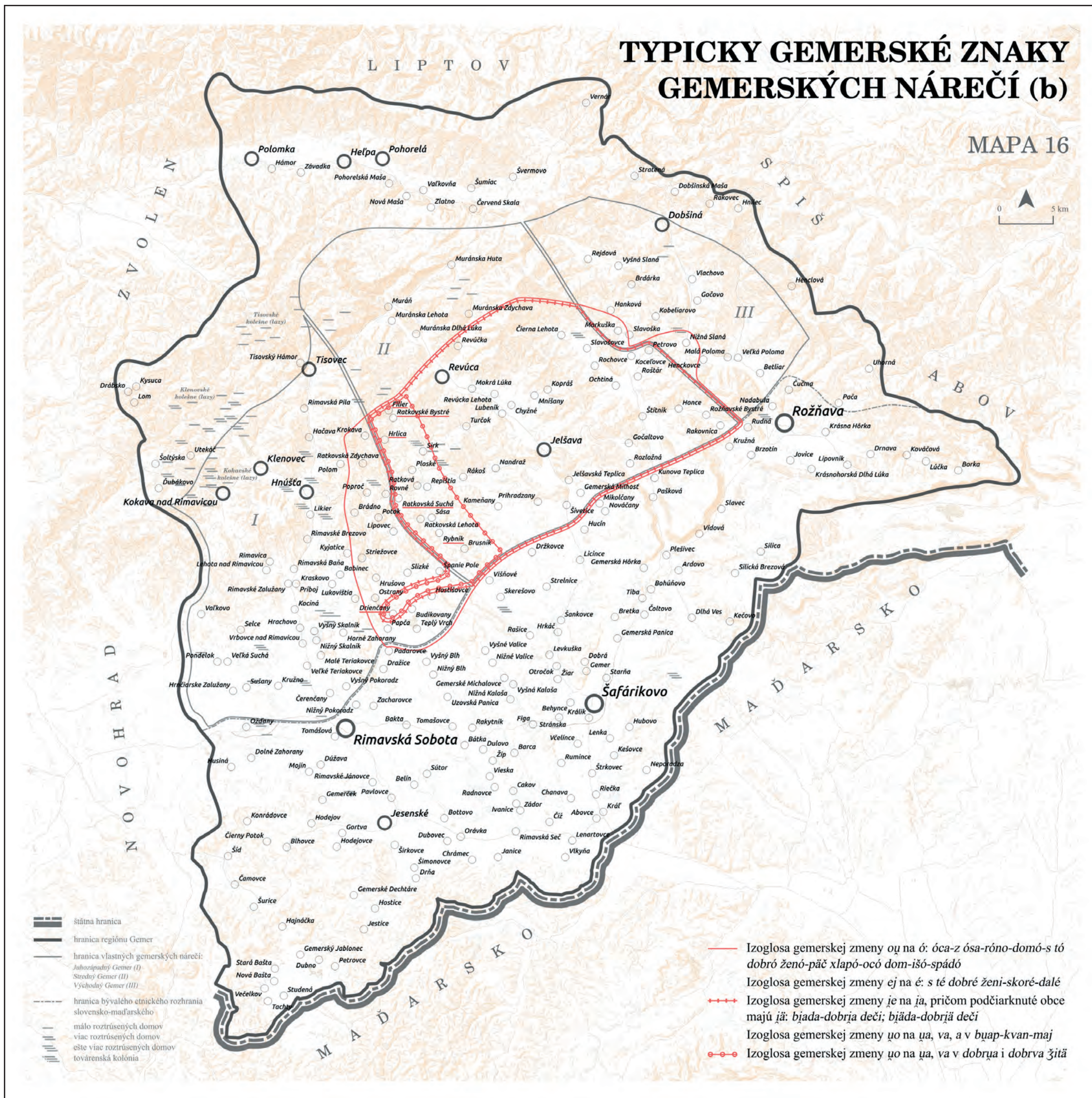
10. Izogl. **uo/ua**, či **va**, napr. v slove **kuoň/kuan, kvan, šuo, švo/šva, dobrou/dobrua** ako typická stredogemerská zmena paralelná a podobná ako predošlá zmena **ie/ia**, je presne na tej istej oblasti, ale aj tam, kde je **iä**.

⁵⁶ V rukopise mapy č. 16 (pôvodne č. 17) autor uvádza, že mapa má byť uverejnená medzi stranami číslo 51 – 52 v knihe GEMERSKÉ NÁREČIA I / Časť prvá. Preto uverejňujeme ďalšiu časť textu nadväzujúcu na predchádzajúci komentár k mape č. 15 (Š. Tóvik, *Gemerské nárečia I/1*, 2018, 48 – 49).

TYPICKY GEMERSKÉ ZNAKY GEMERSKÝCH NÁREČÍ (b)

MAPA 16

Typicky gemerské znaky gemerských nárečí (c)⁵⁷

Typické znaky týchto vlastných gemerských strsl. nárečí na najväčšej časti Gemera, ktoré ich vydeľujú voči ostatným strsl. nárečiam ostatného stredného Slovenska na jednej, ale aj proti východoslovenským nárečiam na východ od nich na druhej strane, a tiež proti nevlastným gemerským nárečiam neskoršie kolonizovaných oblastí Gemera, najmä na gemerskom Horehroní a v kysucko-šoltýskej skupine na severozápade, sú predovšetkým tieto **gernerizmy**.

11. Izogl. krátkych foriem **skade/skejt, skja/-t', skä, kä, šä, fšad'e/šejt, šjat', šja, fšä, šä, stad'e/st'ejt, st'at, st'ia, st'ä, t'ä, tá**, najmä posledných, najkratších typu **kä, tá, sä** v strednom Gemeri ako veľmi výrazných, typicky gemerských podôb, v západnejšom Gemeri, pravda, aj popri **skad'e, stad'e, fšad'e**.

12. Izogl. **dajako, dajakí/dáko, dák, dáki, dákí** je zasa v celom Gemeri kontrahovaná na **dák, dáko, dáki/-í**.

13. Izogl. **jeden/edon**, pričom v celom Gemeri je typicky gemerské **edon**, ktoré presahuje aj do Novohradu.

14. Izogl. **čí – čia – čie/šij – šija – šijo**, alebo **šij – šijä – šijo** s typicky nektrahovanými podobami v celom Gemeri.

15. Izogl. **hora/huora, hvora/hvara** v Gemeri s dĺžkou, dvojhláskou.

16. Izogl. **dolu/dluo, dlou, dló, ló, luó** s typicky gemerskými jednoslabičnými formami **dló, ló, lóu**.

17. Izogl. podôb **prečo/preš, preš, na čo/naš, naš, za čo/zaš, zaš**, potom v strednom Gemeri aj **zoš** a s takýmito krátkymi podobami jednoslabičnými všeobecne v celom Gemeri.⁵⁸

18. Izogl. **podľa/poľa, poľa** s typicky gemerským zjednodušeným **poľa, poľa, poľa, poli**, **poli** podľa nárečovej oblasti.

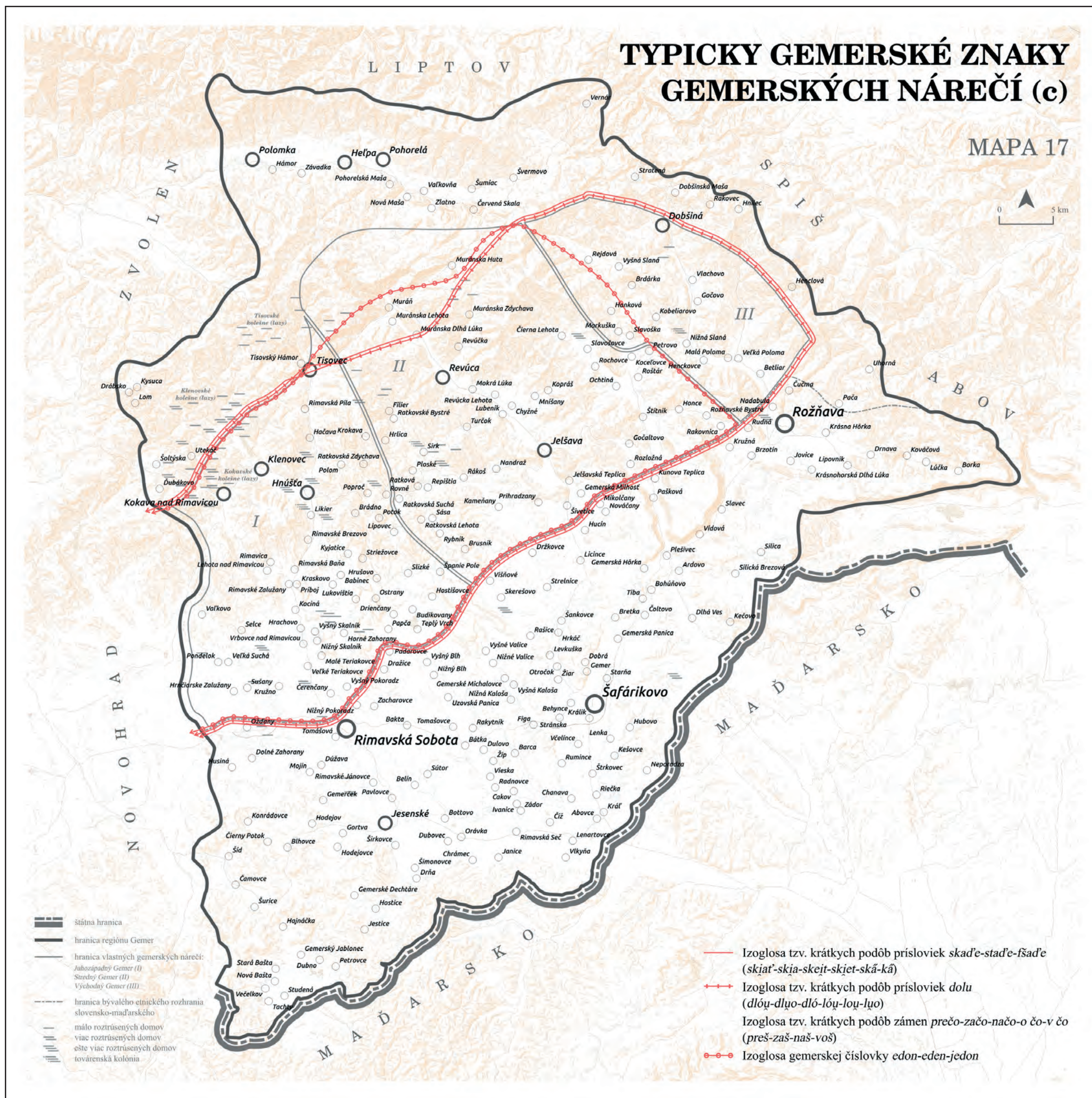
⁵⁷ V rukopise mapy č. 17 (pôvodne č. 18) autor uvádza, že mapa má byť uverejnená medzi stranami číslo 52 – 53 v knihe GEMERSKÉ NÁREČIA I / Časť prvá. Preto uverejňujeme ďalšiu časť textu nadväzujúcu na predchádzajúci komentár k mape č. 16 (Š. Tóbič, **Gemerské nárečia I/1**, 2018, 49).

⁵⁸ Jav č. 17 je v monografii uvedený pod číslom 18, kým jav číslo 18 je uvedený pod číslom 19 (s. 49). O dôvodoch v posune v číslovani pozri poznámku č. 50.

TYPICKY GEMERSKÉ ZNAKY GEMERSKÝCH NÁREČÍ (c)

MAPA 17

Typicky gemerské znaky gemerských nárečí (d)⁵⁹

Typické znaky týchto vlastných gemerských strsl. nárečí na najväčšej časti Gemera, ktoré ich vydeľujú voči ostatným strsl. nárečiam ostatného stredného Slovenska na jednej, ale aj proti východoslovenským nárečiam na východ od nich na druhej strane, a tiež proti nevlastným gemerským nárečiam neskoršie kolonizovaných oblastí Gemera, najmä na gemerskom Horehroní a v kysucko-šoltýskej skupine na severozápade, sú predovšetkým tieto **gemerizmy**.

19. Izogl. **takiho/takiho, takímu/takimu** s typicky gemerskou krátkosťou proti zvolenskej dĺžke je v celom Gemeri, okrem Slanskej doliny z **takiého, takiému**, z čoho zmenou **je** na **ja** je **takjaho, takjiamu** na Štítnickej doline.⁶⁰

20. Izogl. **tam íst', íst' tam, ta/tajst', táč, dat'** či **odovzdat'/tadat'/-č** s podobami **tajst', táč** a **tadat', tadač** v celom Gemeri, častejšie v juhozápadnom a strednom, ako vo východnom, už zhodne aj s ipeľskou a západnejšou oblasťou južného Slovenska stredného.

21. Izogl. **ta** i **tam dolu/talou, talo, ta hore** i **tam hore/tahor** a podobne aj **tam von, ta von/tavo, tavon** a tiež **tu von/tuvo, tuvon, tuvom, tam dnu/tanu, ta al'e/ta'le**, zhodne s ostatným južným Slovenskom stredným.

22. Izogl. strsl. severnejšieho a spisovného **zahodit'/ta šmarit'/-č, zanechat'/tanahat'/-č, zaskočit'/taskošič**, alebo aj **ta povedat', ta pokosič, ta odnosiť, ta odvozit'** všeobecne v Gemeri, ale aj inde na južnom strednom Slovensku.

23. Izogl. **zoskočit'/lou skošit', ló skošič; spadnúť'/lou spadnúť'; viskočit'/hor skošit', skošič; sadnúť' si/lou si sadnúť'; stát', pofstat'/hor stát', stáč; ta šo, ta naš'**, pričom častica **lou – hor** je na celej oblasti južnej strednej slovenčiny až po Levice.

24. Izogl. gemerských syntaktických javov typu: **od hlavi bol'aňje, ot slNca stáňa, na Hyašan poNd'elok, na Suxán cestu, Kemen huóra, Xižnán Voda**, popri **zavrxstolom** i **zavrxstola, na kraj sveta, na posred izbi, muojho ocovi mat'eriná sestra**.

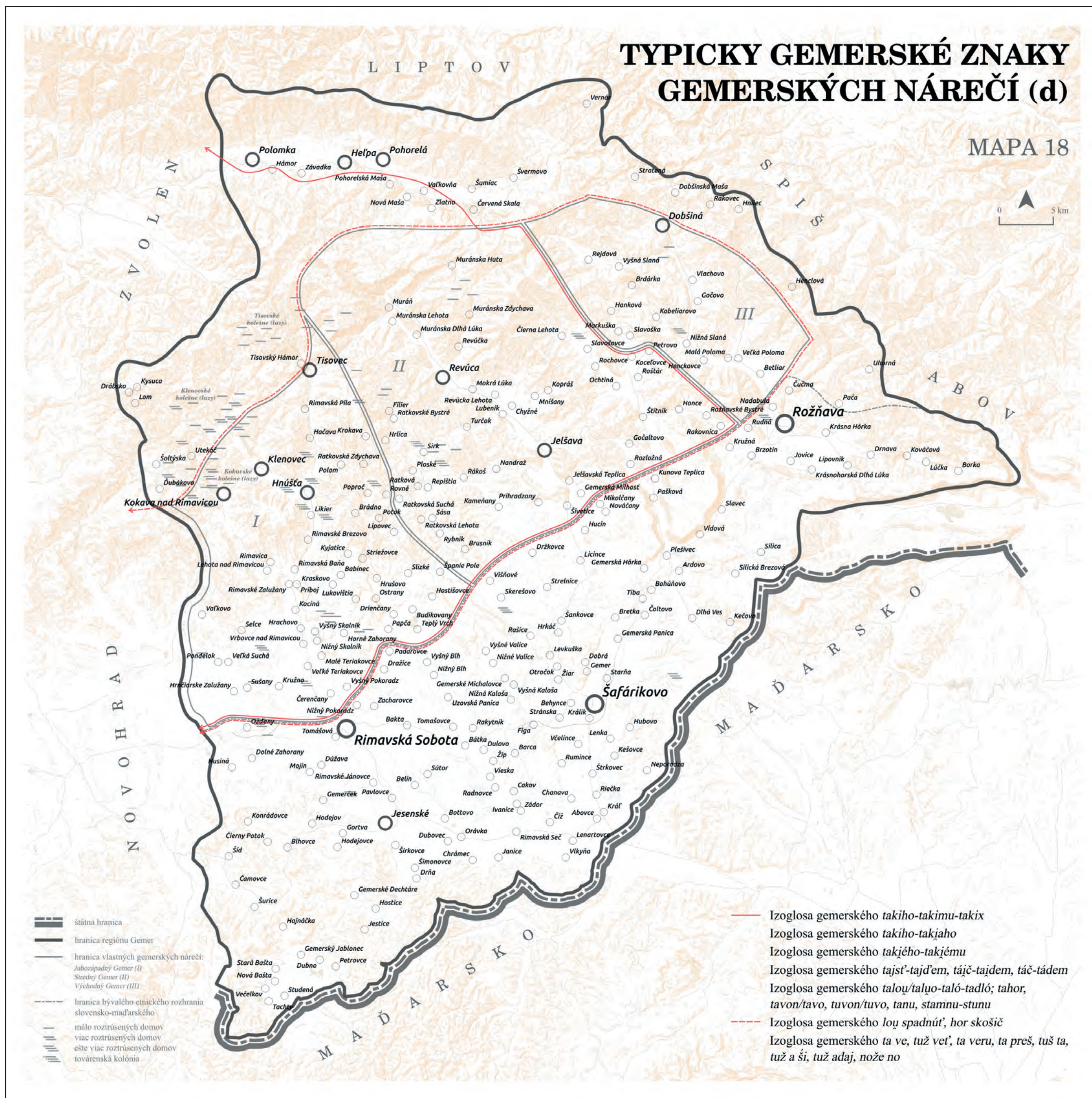
⁵⁹ V rukopise mapy č. 18 (pôvodne č. 19) autor uvádza, že mapa má byť uverejnená medzi stranami číslo 52 – 53 v knihe GEMERSKÉ NÁREČIA I / Časť prvá. Preto uverejňujeme ďalšiu časť textu nadväzujúcu na predchádzajúci komentár k mape č. 16 (Š. Tóbiš, *Gemerské nárečia I/1*, 2018, 49).

⁶⁰ Jav č. 19 je v monografii uvedený pod číslom 17 (s. 49). O dôvodoch v posune v číslovaní pozri poznámku č. 50.

TYPICKY GEMERSKÉ ZNAKY GEMERSKÝCH NÁREČÍ (d)

MAPA 18

Typicky gemerské slová⁶¹

Typické znaky týchto vlastných gemerských strsl. nárečí na najväčšej časti Gemera, ktoré ich vydeľujú voči ostatným strsl. nárečiam ostatného stredného Slovenska na jednej, ale aj proti východoslovenským nárečiam na východ od nich na druhej strane, a tiež proti nevlastným gemerským nárečiam neskoršie kolonizovaných oblastí Gemera, najmä na gemerskom Horehroní a v kysucko-šoltýskej skupine na severozápade, sú predovšetkým tieto **gemerizmy**.

25. Izogl. gemerských frazeologických spojení typu: **ta ve, ta reku, ta naš, ta preš (sa hneváš?), ta ona, ta skoro, ta hibaj, ta nahaj, ta povec, ta si sadni (nie časove, priestorove), ta že sa prac, ta že si ľaš (ľahni), ta som vladau, ta veru tak, tuš ta, tuš tak, tuž adaj, tuž a ši, tuž a šo, tuž nag bud'e, ni vera, ni ver, ni reku, ni rec, ši šo – ši šuo – ši šva, pomo het, daj to het, ag žebi ni, nože no, ľa ve uš, ľa ver, ľa reku, da rec, da ver, nak sa páši/-í, to ľi ni súra robit', tag je to tak, tag je to takuo, na ňiakí pát, dapošim ta príď'e, keľo – teľo, veľa razí, pom d'esat' ľudí, kod' mu bud'e d'aka (keď bude chcieť), za edná druhim, pekňe prepitujem i pekňe otpítám, viz že ho ľen vic, ti sprosták sprostí, jest' bi ľen jedou.**

26. Izogl. typicky gemerských slov: **kus, kúšť'ik – kúščik m. trochu; veľa – veľ'ie – veľ'ej; pom (asi); adaj – adá, azdaj, ozdaj; naveki, náki; ľeban (skoro), ľedvóc/-ac, -íc/, bl'iza (skoro, asi), fše (vždy), furt – furtom, bars (veľmi) – ňe-bars (nie veľmi, ne-), het, vraveť – povedať – pódač – zmláveč se, ľúšat' – šmárat', trímat', ond'iat' (sa), prtožit' sa (zbytočne sa namáhať), sil'it' sa (namáhať sa), skrkvat' (papier), šťat', sik'ini (moč), sik'oš (dieťa), sopľ'jak, čaptoš, škrkloš,**

škrlaví (žgrlavý), grbl'oš, grbl'aví (hrbatý), hrúza, túreň (veža), triem (chôr v kostole), rextor, ľixtár, pirt', prhl'ava, prdl'a (z vrby), síkauka (síkačka – striekačka) v celom Gemeri.

Typicky gemerské slová vyskytujúce sa už len väčšinou v strednom Gemeri, alebo nie v celom: **trpou – trpó (teraz), nadbe – nabe (treba je), vihl'at (okno, oblok), ohlážidlo – hledidlo (zrkadlo), koľešna (stodola), húno (záhrada) zahrada/sát, rjat/sudi, komprt/peNcel'/peNcurák, kroNpl'a/kroNpel'/grúle, dim/kaž'ik, izba/xiža – dom/xiža, topaňki/kamaš'le, koreňje/piępr, hracká/orsácká, ješ/trnovja, prase, krt'ica/zimórija.**

* * *

27. **Kvantita** je zvláštna tým, že v juhozápadnom kúte platí rytmické krátenie, a to aj nad úzus v spisovnom jazyku, t. j. tzv. **posunutá dĺžka**, a v celom ostatnom Gemeri vlastnom kvantita vôbec nie je obmedzená, lebo môžu nasledovať aj dve-tri dĺžky za sebou.

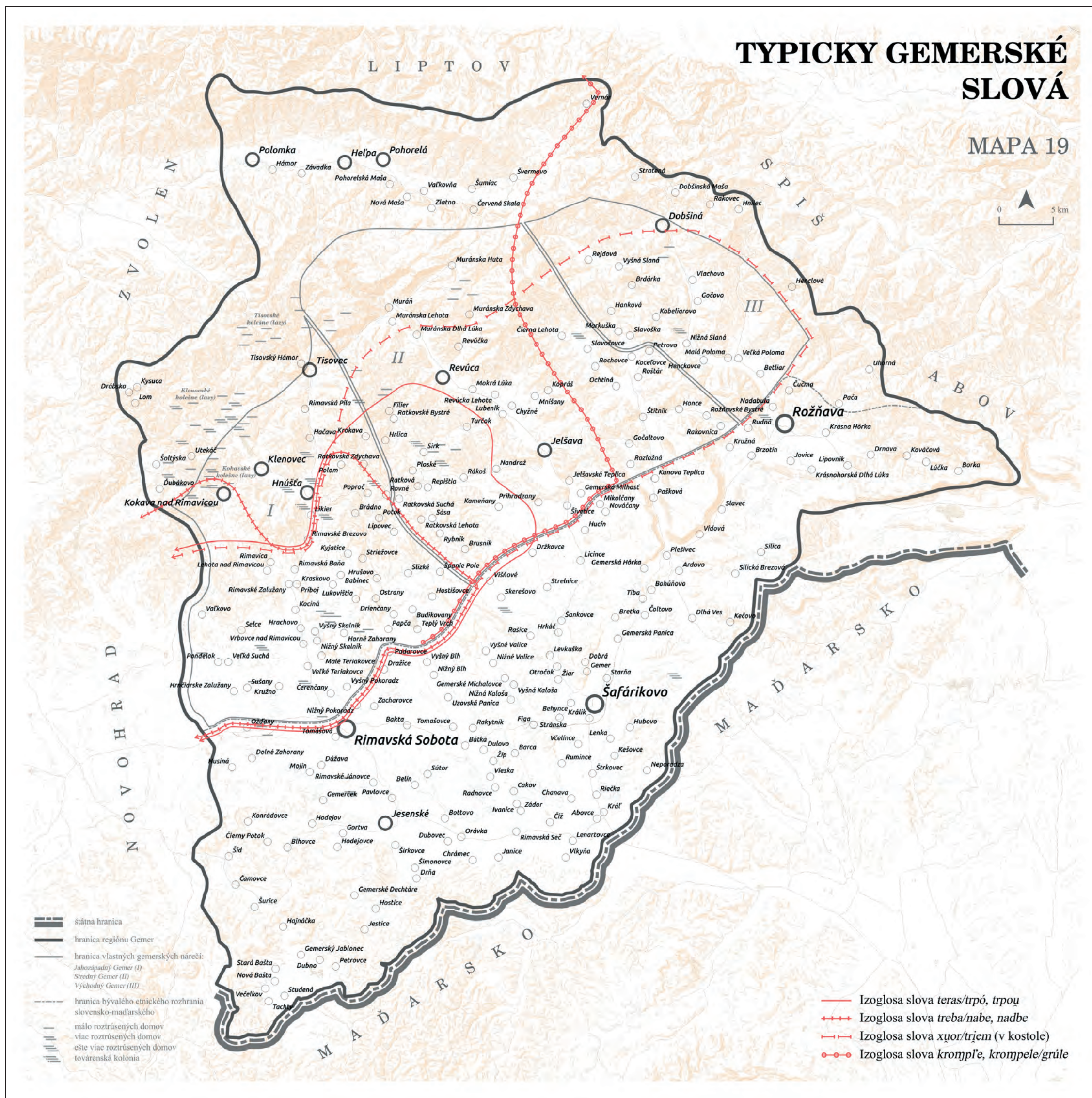
Celkove teda majú vlastné gemerské nárečia veľa typických a od iných, aj susedných strsl. nárečí, odchodných vlastností a javov, ktoré v takom stave a usporiadaní, ako sú v Gemeri, nikde inde na Slovensku nie sú. **Preto je Gemer stredoslovenská oblasť výrazne typická, s osobitnými gemerskými nárečiami, patriacimi k najvýraznejším a spisovnej slovenčine a iným nárečiam najvzdialenejším nárečiam.**

61 V rukopise pôvodnej mapy č. 20 autor uvádza, že mapa má byť uverejnená medzi stranami číslo 53 – 54 v knihe GEMERSKÉ NÁREČIA I / Časť prvá. Preto uverejňujeme ďalšiu časť textu nadväzujúcu na predchádzajúci komentár k mape č. 18 (Š. Tóbiš, *Gemerské nárečia I/1*, 2018, 50 – 51).

TYPICKY GEMERSKÉ SLOVÁ

MAPA 19

Typicky gemerské podoby niektorých tvarov slov (a)

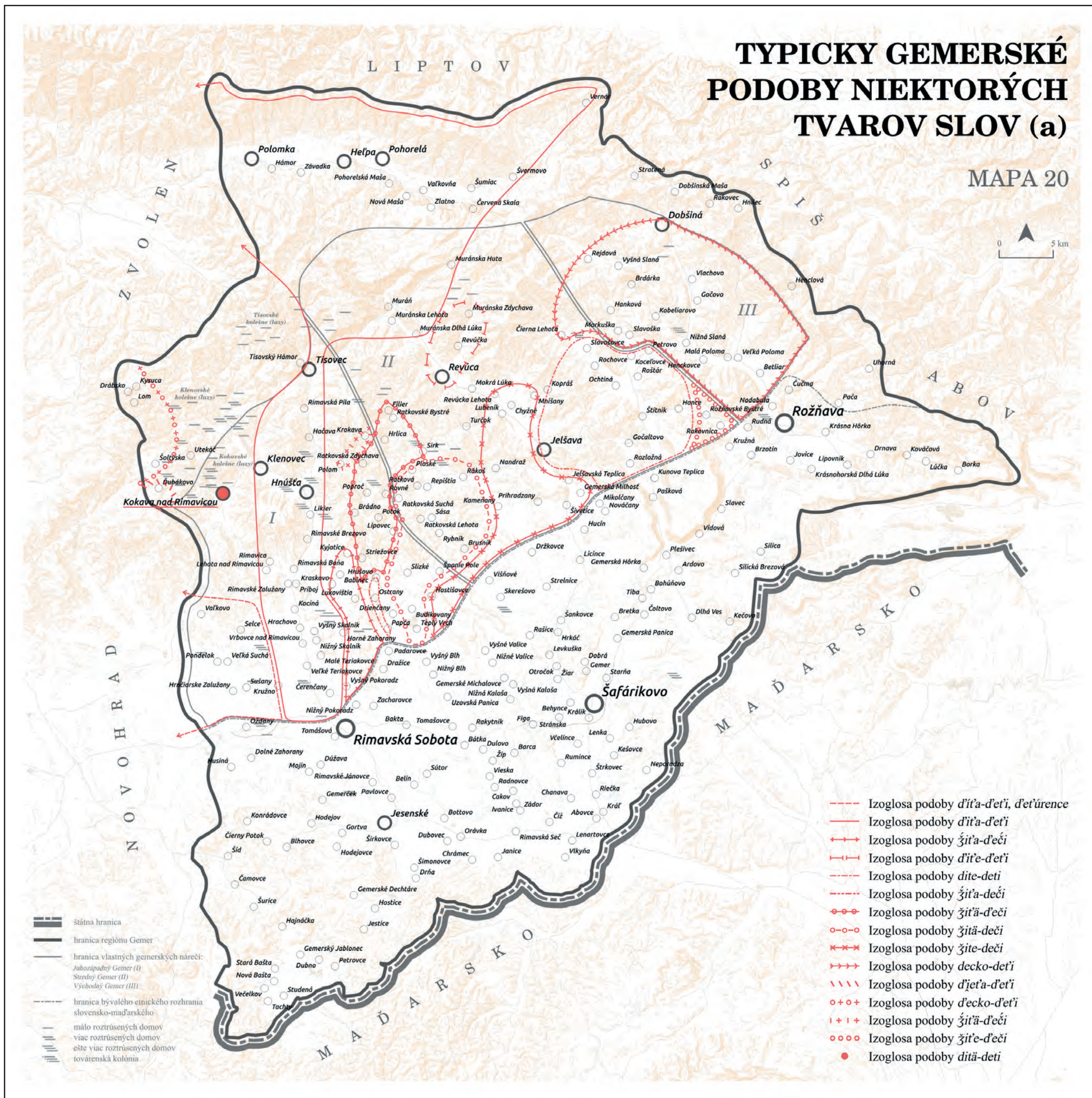
V rukopise mapy č. 20 (pôvodne č. 21) autor neuvádza, medzi ktoré strany knihy má byť mapa včlenená. Podobne sme nenašli v rukopise diela osobitnú kapitolu, v ktorej by sa rozoberala otázka typických gemerských podôb niektorých slov. Čiastkové informácie o priebehu niektorých zmien čitateľ môže nájsť pri opise ná-

rečí podľa jednotlivých dolín: **Gemerské nárečia I /Časť prvá.** (*Úvod – Členenie – Charakteristika*). **A. Gemerské nárečia vlastné** v juhozápadnom, strednom a východnom Gemeri (Prešov 2018, s. 33 – 116) a **B. Gemerské nárečia nevlastné** (s. 118 – 137).

TYPICKY GEMERSKÉ PODOBY NIEKTORÝCH TVAROV SLOV (a)

MAPA 20

Typicky gemerské podoby niektorých tvarov slov (b)

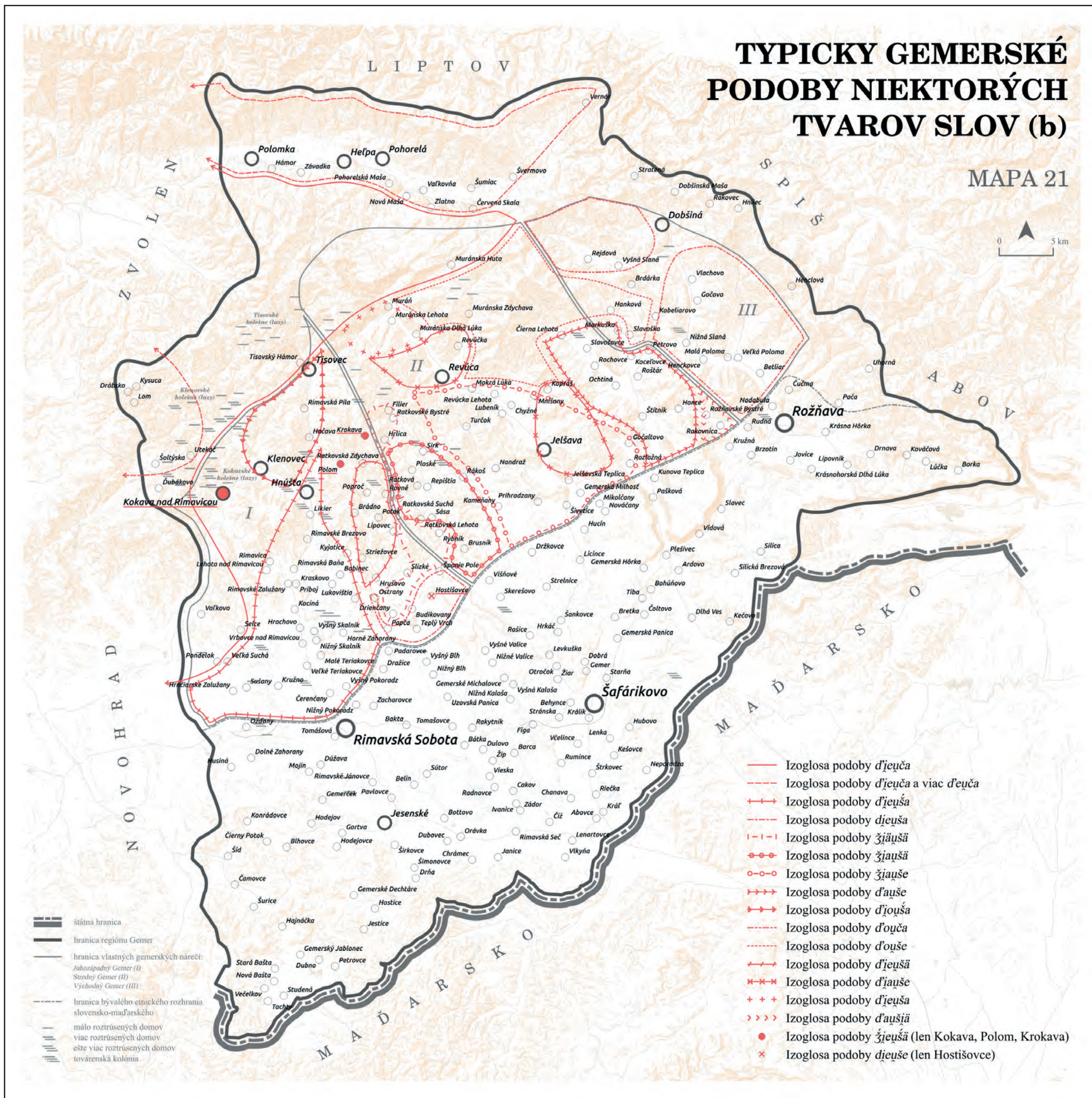
V rukopise mapy č. 21 (pôvodne č. 22) autor neuvádza, medzi ktoré strany knihy má byť mapa včlenená. Podobne sme nenašli v rukopise diela osobitnú kapitolu, v ktorej by sa rozoberala otázka typických gemerských podôb niektorých slov. Čiastkové informácie o priebehu niektorých zmien čitateľ môže nájsť pri opise ná-

rečí podľa jednotlivých dolín: **Gemerské nárečia I /Časť prvá.** (*Úvod – Členenie – Charakteristika*). **A. Gemerské nárečia vlastné** v juhozápadnom, strednom a východnom Gemeri (Prešov 2018, s. 33 – 116) a **B. Gemerské nárečia nevlastné** (s. 118 – 137).

TYPICKY GEMERSKÉ PODOBY NIEKTORÝCH TVAROV SLOV (b)

MAPA 21

Typicky gemerské podoby niektorých tvarov slov (c)

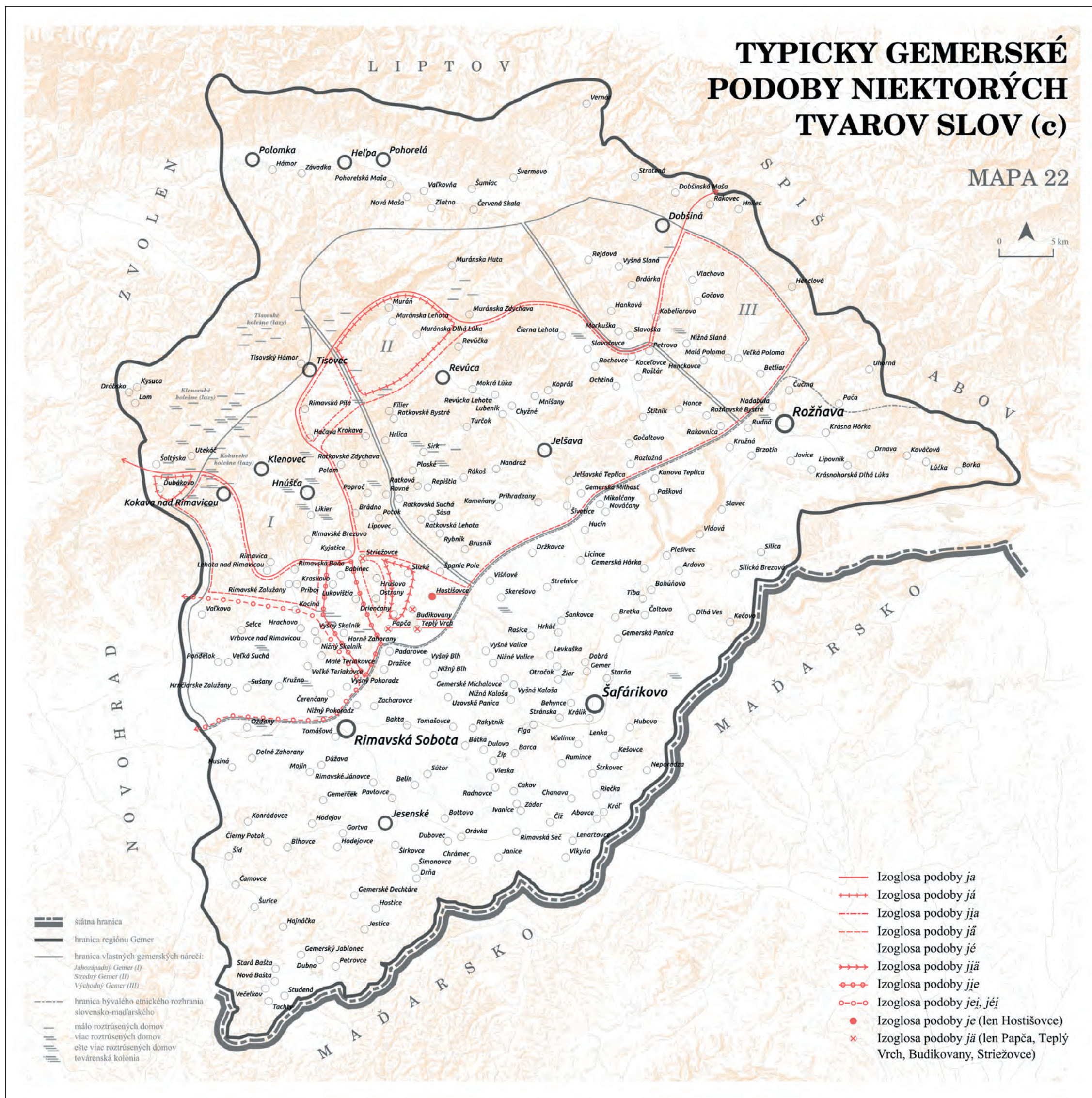
V rukopise mapy č. 22 (pôvodne č. 23) autor neuvádza, medzi ktoré strany knihy má byť mapa včlenená. Podobne sme nenašli v rukopise diela osobitnú kapitolu, v ktorej by sa rozoberala otázka typických gemerských podôb niektorých slov. Čiastkové informácie o priebehu niektorých zmien čitateľ môže nájsť pri opise ná-

rečí podľa jednotlivých dolín: **Gemerské nárečia I /Časť prvá.** (*Úvod – Členenie – Charakteristika*). **A. Gemerské nárečia vlastné** v juhozápadnom, strednom a východnom Gemeri (Prešov 2018, s. 33 – 116) a **B. Gemerské nárečia nevlastné** (s. 118 – 137).

TYPICKY GEMERSKÉ PODOBY NIEKTORÝCH TVAROV SLOV (c)

MAPA 22

Typicky gemerské podoby niektorých tvarov slov (d)

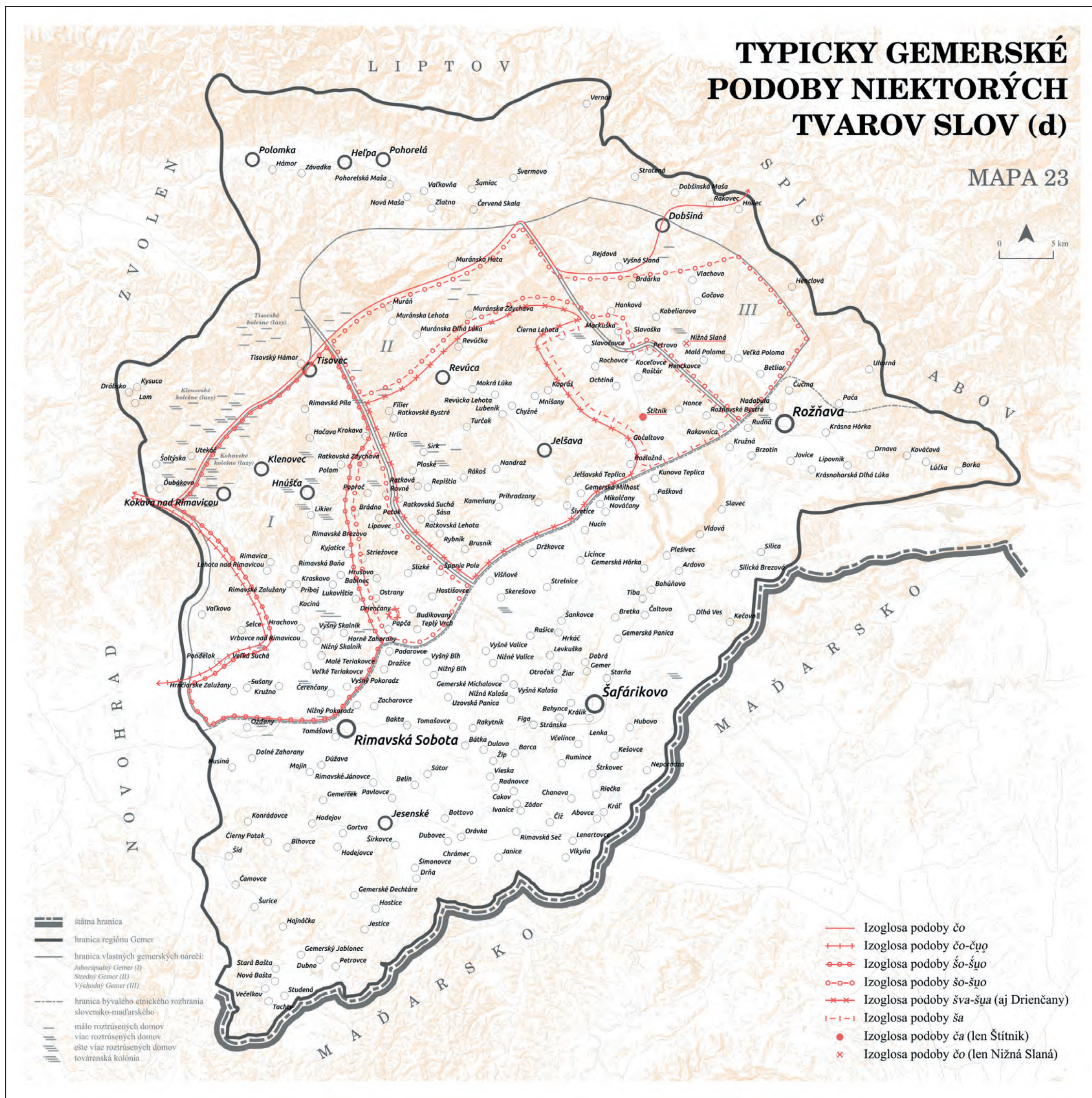
V rukopise mapy č. 23 (pôvodne č. 24) autor neuvádza, medzi ktoré strany knihy má byť mapa včlenená. Podobne sme nenašli v rukopise diela osobitnú kapitolu, v ktorej by sa rozoberala otázka typických gemerských podôb niektorých slov. Čiastkové informácie o priebehu niektorých zmien čitateľ môže nájsť pri opise ná-

rečí podľa jednotlivých dolín: **Gemerské nárečia I /Časť prvá.** (*Úvod – Členenie – Charakteristika*). **A. Gemerské nárečia vlastné** v juhozápadnom, strednom a východnom Gemeri (Prešov 2018, s. 33 – 116) a **B. Gemerské nárečia nevlastné** (s. 118 – 137).

TYPICKY GEMERSKÉ PODOBY NIEKTORÝCH TVAROV SLOV (d)

MAPA 23

Typicky gemerské podoby niektorých tvarov slov (e)

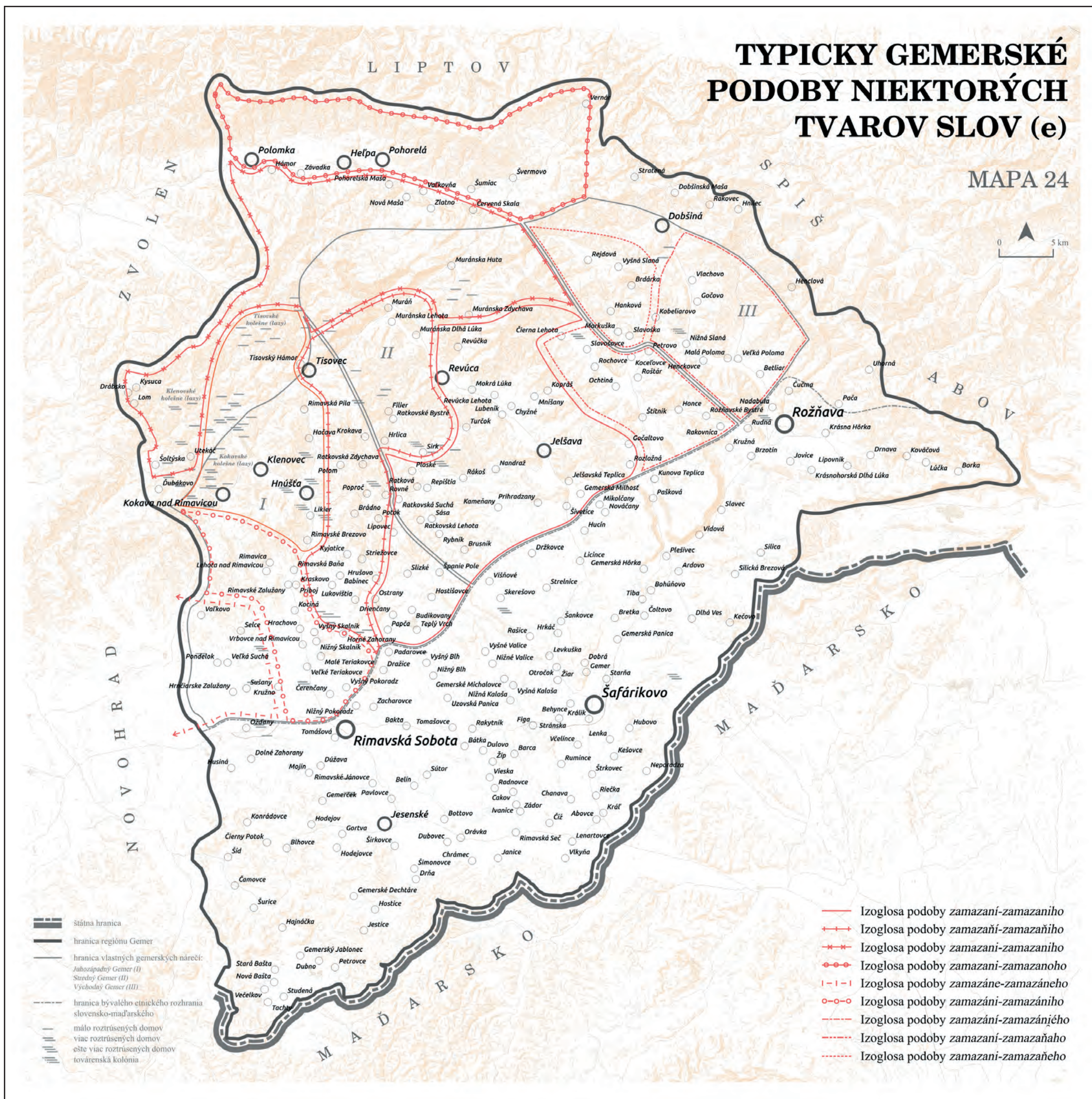
V rukopise mapy č. 24 (pôvodne č. 25) autor neuvádza, medzi ktoré strany knihy má byť mapa včlenená. Podobne sme nenašli v rukopise diela osobitnú kapitolu, v ktorej by sa rozoberala otázka typických gemerských podôb niektorých slov. Čiastkové informácie o priebehu niektorých zmien čitateľ môže nájsť pri opise ná-

rečí podľa jednotlivých dolín: **Gemerské nárečia I /Časť prvá.** (*Úvod – Členenie – Charakteristika*). **A. Gemerské nárečia vlastné** v juhozápadnom, strednom a východnom Gemeri (Prešov 2018, s. 33 – 116) a **B. Gemerské nárečia nevlastné** (s. 118 – 137).

TYPICKY GEMERSKÉ PODOBY NIEKTORÝCH TVAROV SLOV (e)

MAPA 24

Typicky gemerské podoby niektorých tvarov slov (f)

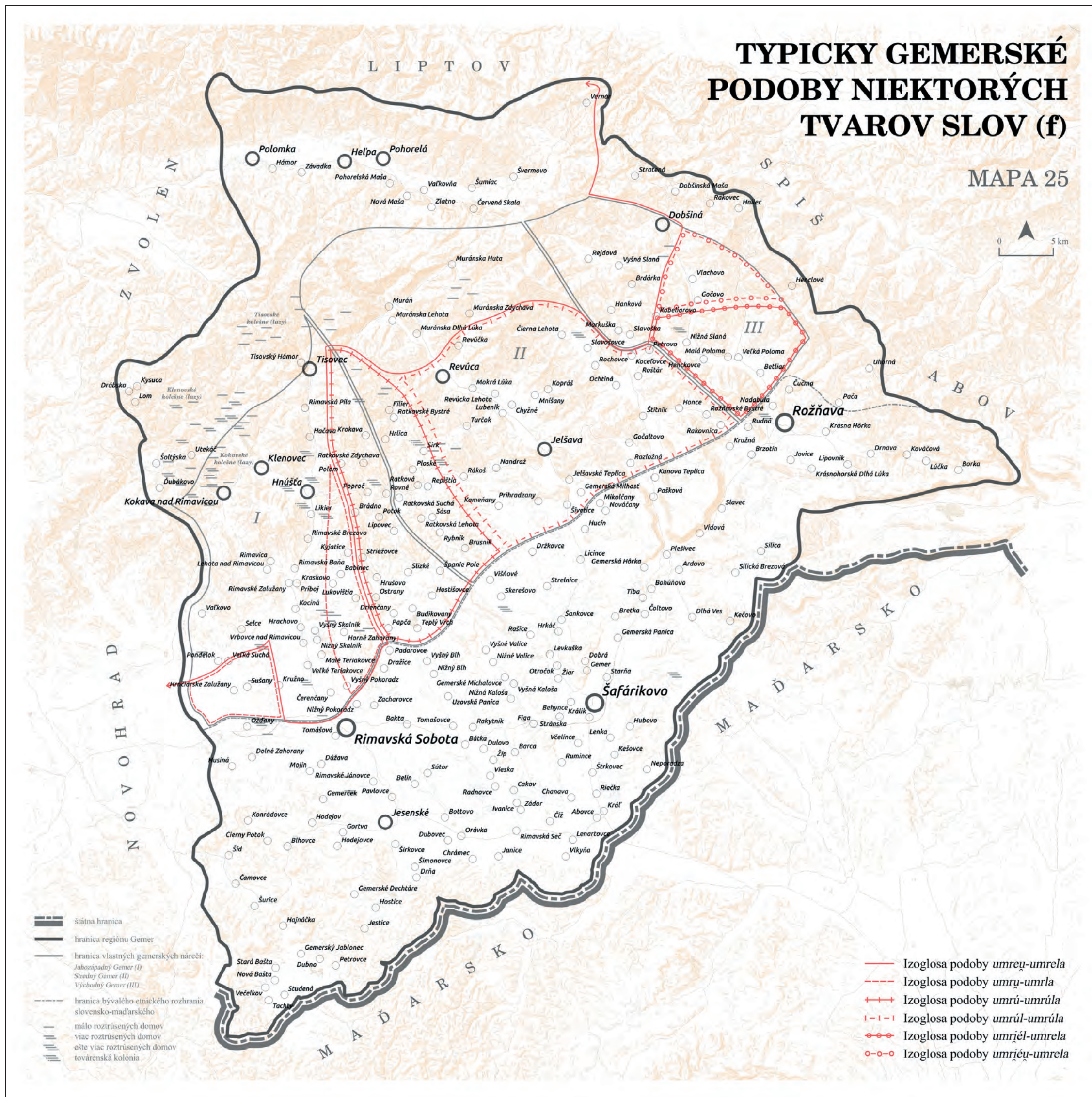
V rukopise mapy č. 25 (pôvodne č. 26) autor neuvádza, medzi ktoré strany knihy má byť mapa včlenená. Podobne sme nenašli v rukopise diela osobitnú kapitolu, v ktorej by sa rozoberala otázka typických gemerských podôb niektorých slov. Čiastkové informácie o priebehu niektorých zmien čitateľ môže nájsť pri opise ná-

rečí podľa jednotlivých dolín: **Gemerské nárečia I /Časť prvá.** (*Úvod – Členenie – Charakteristika*). **A. Gemerské nárečia vlastné** v juhozápadnom, strednom a východnom Gemeri (Prešov 2018, s. 33 – 116) a **B. Gemerské nárečia nevlastné** (s. 118 – 137).

TYPICKY GEMERSKÉ PODOBY NIEKTORÝCH TVAROV SLOV (f)

MAPA 25

Typicky gemerské podoby niektorých tvarov slov (g)

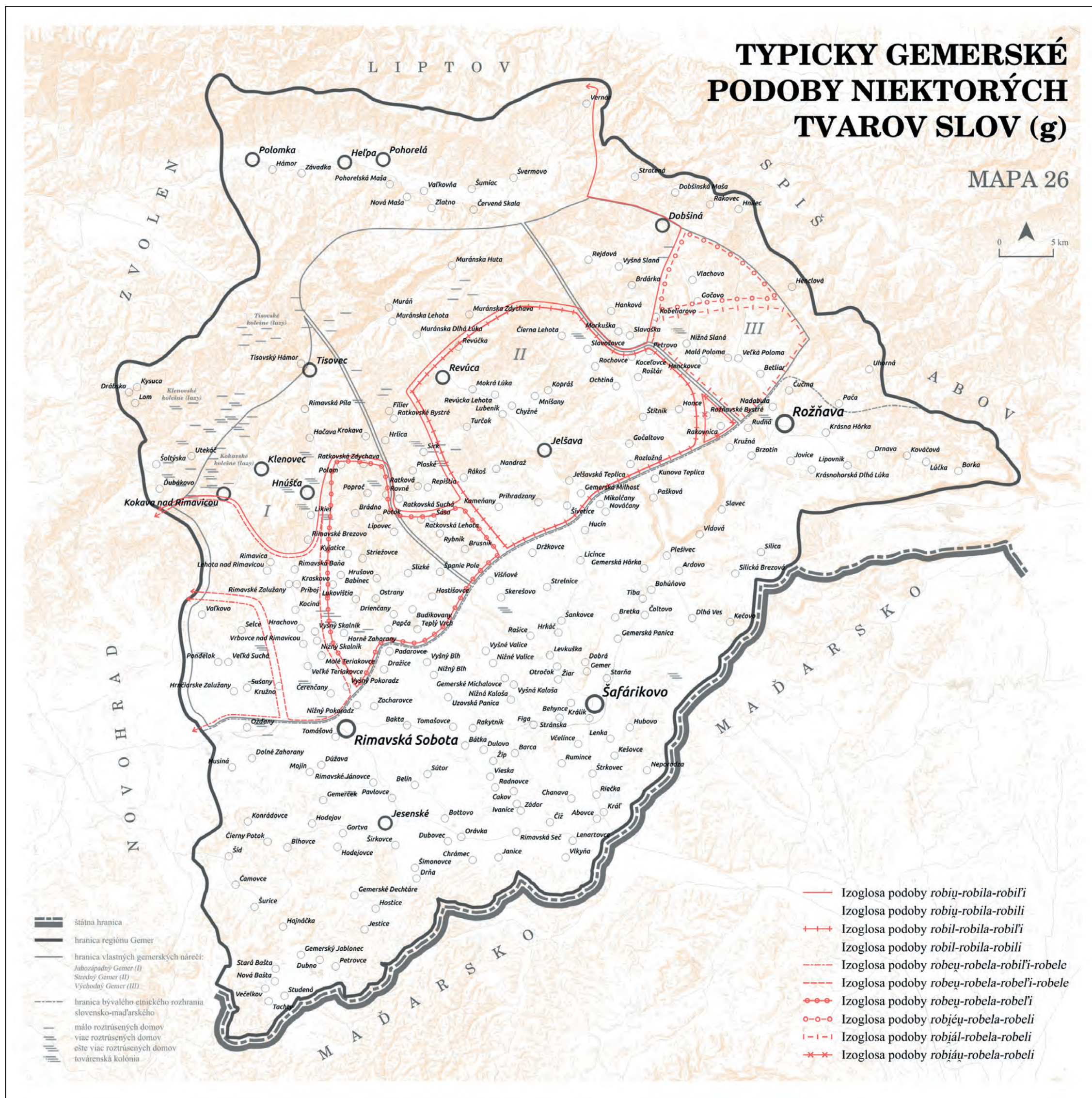
V rukopise mapy č. 26 (pôvodne č. 27) autor neuvádza, medzi ktoré strany knihy má byť mapa včlenená. Podobne sme nenašli v rukopise diela osobitnú kapitolu, v ktorej by sa rozoberala otázka typických gemerských podôb niektorých slov. Čiastkové informácie o priebehu niektorých zmien čitateľ môže nájsť pri opise ná-

rečí podľa jednotlivých dolín: **Gemerské nárečia I /Časť prvá.** (*Úvod – Členenie – Charakteristika*). **A. Gemerské nárečia vlastné** v juhozápadnom, strednom a východnom Gemeri (Prešov 2018, s. 33 – 116) a **B. Gemerské nárečia nevlastné** (s. 118 – 137).

TYPICKY GEMERSKÉ PODOBY NIEKTORÝCH TVAROV SLOV (g)

MAPA 26

Typicky gemerské podoby niektorých tvarov slov (h)

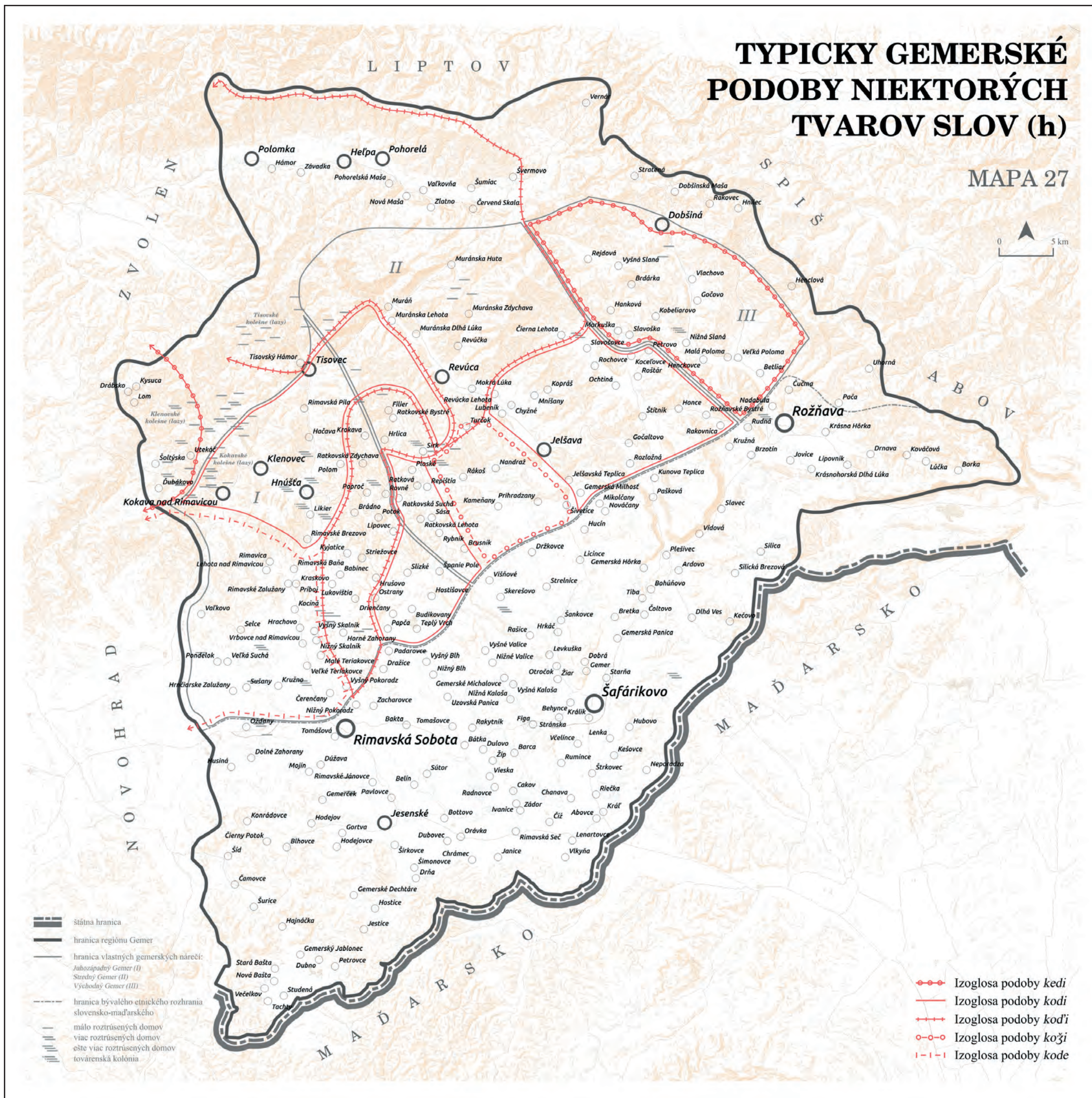
V rukopise mapy č. 27 (pôvodne č. 28) autor neuvádza, medzi ktoré strany knihy má byť mapa včlenená. Podobne sme nenašli v rukopise diela osobitnú kapitolu, v ktorej by sa rozoberala otázka typických gemerských podôb niektorých slov. Čiastkové informácie o priebehu niektorých zmien čitateľ môže nájsť pri opise ná-

rečí podľa jednotlivých dolín: **Gemerské nárečia I /Časť prvá.** (*Úvod – Členenie – Charakteristika*). **A. Gemerské nárečia vlastné** v juhozápadnom, strednom a východnom Gemeri (Prešov 2018, s. 33 – 116) a **B. Gemerské nárečia nevlastné** (s. 118 – 137).

TYPICKY GEMERSKÉ PODOBY NIEKTORÝCH TVAROV SLOV (h)

MAPA 27

Typicky gemerské podoby niektorých tvarov slov (i)

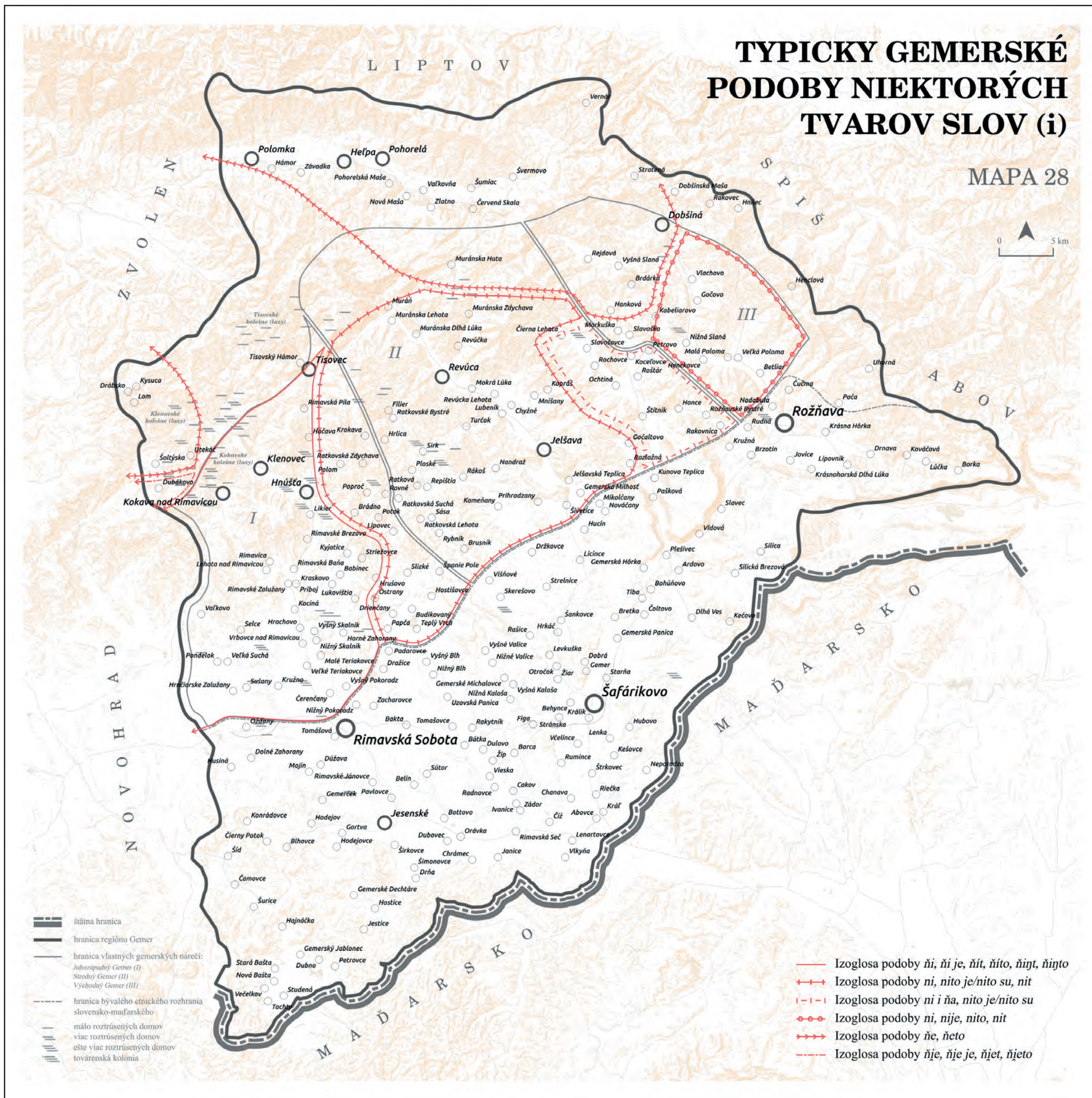
V rukopise mapy č. 28 (pôvodne č. 29) autor neuvádza, medzi ktoré strany knihy má byť mapa včlenená. Podobne sme nenašli v rukopise diela osobitnú kapitolu, v ktorej by sa rozoberala otázka typických gemerských podôb niektorých slov. Čiastkové informácie o priebehu niektorých zmien čitateľ môže nájsť pri opise ná-

rečí podľa jednotlivých dolín: **Gemerské nárečia I /Časť prvá.** (*Úvod – Členenie – Charakteristika*). **A. Gemerské nárečia vlastné** v juhozápadnom, strednom a východnom Gemeri (Prešov 2018, s. 33 – 116) a **B. Gemerské nárečia nevlastné** (s. 118 – 137).

TYPICKY GEMERSKÉ PODOBY NIEKTORÝCH TVAROV SLOV (i)

MAPA 28

Znaky juhozápadného kúta⁶²

Juhozápadný kút tvorí južná a stredná časť dolín juhozápadného Gemera a teda konkrétne celá Sušianska dolina a ďalej už len Rimavská dolina juž. a stred., vršky juž. a stred., Blžská dolina južná a stredná. Nárečia tohto kúta majú niekoľko takých znakov, ktoré sú výrazne odlišné od znakov severnej časti juhozápadného Gemera. Sú to predovšetkým tieto znaky:

1. Kvantita je ako v susednej ipeľskej novohradskej oblasti a prísny a nadmerným zachovávaním rytmického krátenia nad mieru spisovnej slovenčiny a ešte navyše s tzv. **posunutou dĺžkou**, teda typ nielen **krátka, úska, bjedan, dáva**, ale aj **xváľa – múťa** a navyše posunutá dĺžka typu **hrúšok, v Ťožďax, skáľa, úhl'a, křúósna, vájca, zamazána, širuóka** proti nekrátenému **krátká, úská, bjédám, dává**, potom tiež len **xváľia** či **xváľ'á**, **múťia** či **múť'á**, ďalej **hrúšok**, ale už len **skáľie, uhl'ie, krosná, vajcia/vajcá, zamazaná, široká** v celej severnej časti juhozápadného Gemera.

2. Izogl. **cuží/cizí** a **cuží/cizí**, a teda vlastne prehláska **u** na **i** a **ú** na **í** v juhozápadnom kúte proti neprehlasovaným tvarom severnejšie.

3. Izogl. **ocovi/ocevi** a **ocou/ociu**, a teda vlastne prehláska **o** na **e** a **ó** na **ie** v juhozápadnom kúte proti neprehlasovaným podobám severnejšie.

4. Izogl. **mám/mán, k takim našim xlapom/ k takin našin xlapon, sem, tam/sen, tan**, teda zmena koncového **-m** na **-n** v juhozápadnom kúte proti **-m** severnejšie.

5. Izogl. **celki/ceuki, smelší/smeuší, Skálňík/Skáuník**, a teda zmena **l** na **u** zachováva sa omnoho dôslednejšie dodnes všeobecne v juhozápadnom kúte, kým severnejšie už len v reči najstarších, popri bežnej výslovnosti s **l** v strednej a mladšej generácii.

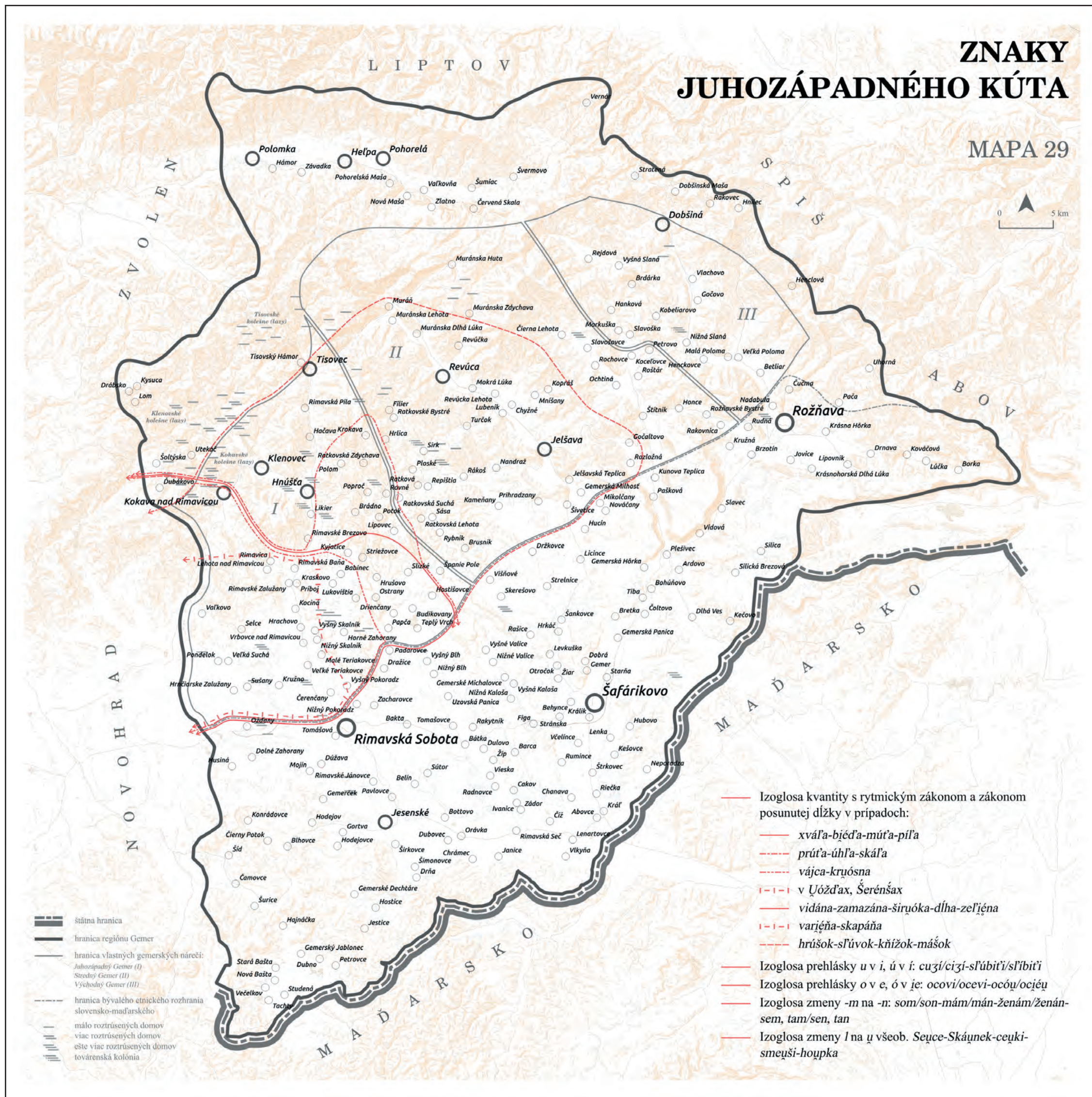
V mnohých iných javoch člení sa tento juhozápadný kút už podľa jednotlivých dolín, nie je teda takýto jednotný ako pri týchto uvedených prípadoch.

⁶² V rukopise mapy č. 29 (pôvodne č. 30) autor uvádza, že mapa má byť uverejnená medzi stranami číslo 57 – 58 v knihe GEMERSKÉ NÁREČIA I / Časť prvá. Preto uverejňujeme text podkapitoly **Nárečia juhozápadného kúta Gemera a ich znaky** (Š. Tóvik, *Gemerské nárečia I/1*, 2018, 54).

ZNAKY JUHOZÁPADNÉHO KÚTA

MAPA 29

Najtypickejšie javy vymedzujúce jednotlivé nárečové oblasti (doliny)⁶³

* * *

Jednotu všetkých gemerských nárečí reprezentujú tieto znaky proti spišským a východoslovenským nárečiam:⁶⁴

1. **č** – **čo** proti spišskému **c** – **co**;
2. **s, z** v **seno, zem** proti výchsl. **š, ž** (**ś, ź**): **šeno/šeno** – **žem/žem**;
3. **u** v **stau, sľiuka** proti spiš. **staf, sľifka**;
4. **rat-** v slove **rasoxa** a skoro tiež v **rázvora**;
5. **I** v starých vlastných menách obcí **Seuce/Selce** zo **Sedlce, Silica** zo **Sidlica** – obyvateľské meno **Seušan**;
6. **o** v **kotor** a skoro tak aj **kod/kod'i/kode**;
7. **uo** v **muoj, kuoň** (**kvoň**) proti pôv. **o**: **moj, koň**;
8. **-ou** v **s tou dobrou ženou** proti spiš. **s totu dobru ženu**;
9. **-o-** v prípone **-ok**: **predok, spodok** proti spiš. **-ek**;
10. **-u** v gen. sg.: **gazdu** proti spiš. **-i**: **gazdi**
11. **-ej/ej** v **nejd'em** proti vsl. **nejzem**
12. **-i-** v gem. nár.: **d'it'a, dišt'**; **-o-** v **ložic, loška**;
13. v nom. – ak. pl: **dobria** (**d'et'i, ženi**) proti spiš. a všeobecne vsl. **-e dobre zeci**;
14. proti **s'te tu/sce tu**
15. **susedove, Strakove** (**domi, zeme, husi**) proti vsl. **-ovo**: **susedovo/sušedovo, Strakovo** (**domi, žeme**)

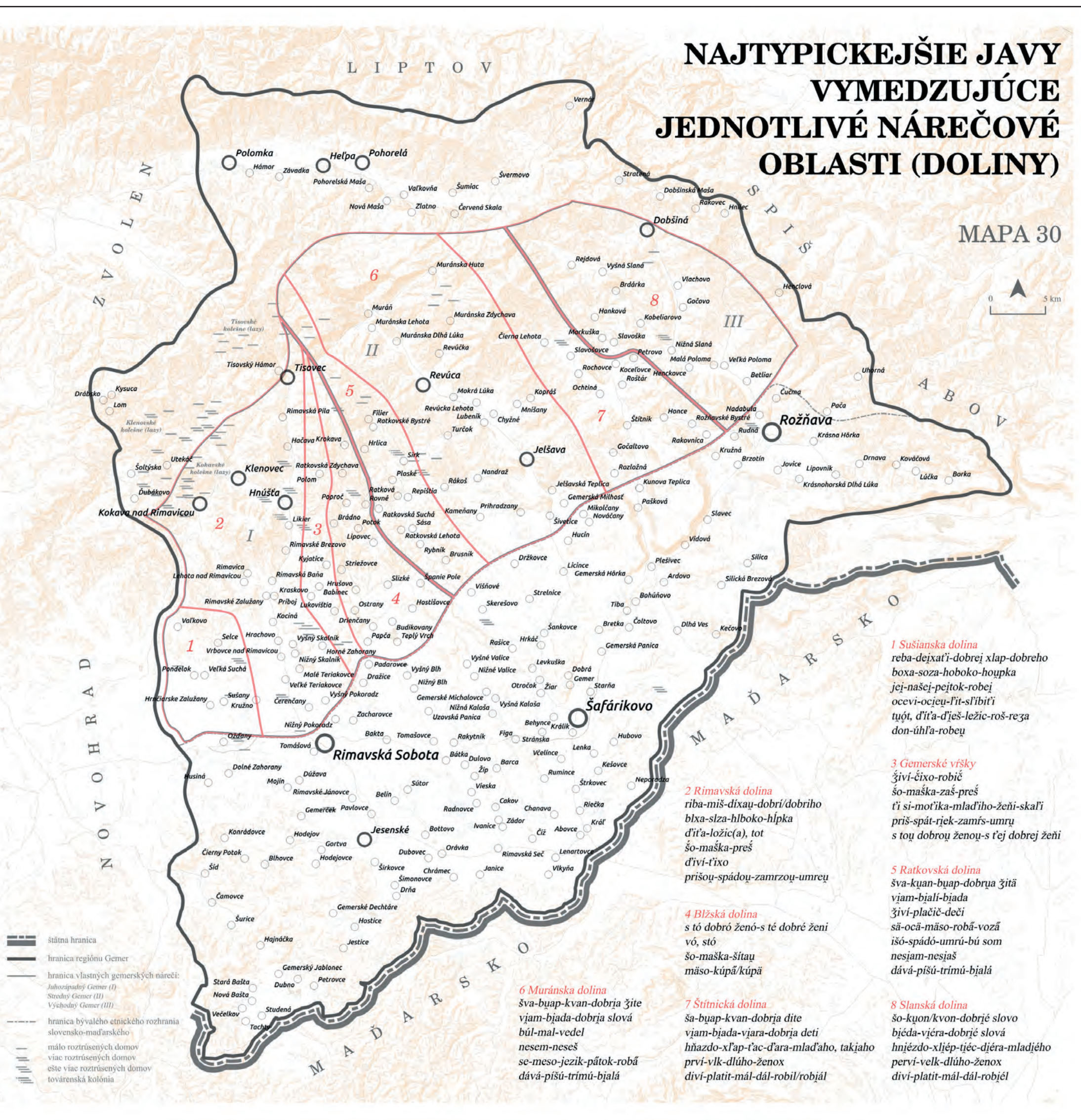
⁶³ V rukopise mapy č. 30 (pôvodne č. 31) autor neuvádza, medzi ktoré strany knihy má byť mapa včlenená. Čiastkové informácie o priebehu niektorých zmien čitateľ môže nájsť pri opise nárečí podľa jednotlivých dolín: **Gemerské nárečia I/Časť prvá**. (Úvod – Členenie – Charakteristika). **A. Gemerské nárečia vlastné** v juhozápadnom, strednom a východnom Gemeri (Prešov 2018, s. 33 – 116) a **B. Gemerské nárečia nevlastné** (s. 118 – 137).

⁶⁴ Tento text sme prevzali z rukopisu pôvodnej mapy č. 38, ktorá nie je ukončená a ktorá nemá ani názov. Autor síce uvádza zoznam javov v časti vyčlenenej pre legendu, ale chýba tam geometrické zobrazenie jednotlivých izoglos. Keďže ide o súhrn javov vymedzujúcich gemerské nárečia proti spišským a vôbec východoslovenským nárečiam, rozhodli sme sa tieto javy uviesť v komentári k mape č. 30, keďže majú určitú výpovednú hodnotu.

NAJTYPICKEJŠIE JAVY VYMEDZUJÚCE JEDNOTLIVÉ NÁREČOVÉ OBLASTI (DOLINY)

MAPA 30

PRÍLOHA

Atlas slovenského jazyka⁶⁵

Atlas slovenského jazyka (ASJ) patrí k základným dielam o slovenčine. Vyšiel v štyroch zväzkoch v rokoch 1968 – 1984 a predstavuje završenie takmer polstoročných snáh slovenských aj českých (V. Vážný) jazykovedcov o lingvistický atlas Slovenska. Vydanie ASJ bolo významným míľnikom na náročnej, niekedy priam trnistej ceste za poznaním slovenčiny, slovenských nárečí a miesta slovenčiny v rodine slovanských jazykov. Slovenská i slovanská odborná verejnosť s napätím očakávala vydanie tohto kapitálneho diela o slovenských nárečiach. Vydanie všetkých štyroch zväzkov, v ktorých sa metódou jazykového zemepisu spracúvajú údaje zo štyroch jazykových rovín (hláskoslovie, tvaroslovie, tvorenie slov a lexika), vysoko ocenili domáci i zahraniční slovakisti a slavisti. Celý tento vedecký projekt vznikol na pôde Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave, ktorý pripravil na jeho realizáciu vedecké, organizačné, odborné a finančné zázemie. Roku 1987 autorský kolektív ASJ získal *cenu Slovenskej akadémie vied*. Roku 1995 bola udelená Jazykovednému ústavu Ľudovíta Štúra za tento významný počin v slovenskej lingvistike *Národná cena Slovenskej republiky v oblasti vedy*.

Ako vyplýva z bibliografických údajov, každý zväzok atlasu pozostáva z dvoch častí – z mapovej a komentárovej časti, v ktorej sa okrem úvodu a komentárov publikujú aj iné dôležité materiály súvisiace s prípravou a realizáciou takéhoto kolektívneho diela. Všetky štyri diely spája jednotný metodický i metodologický postup, jednotná koncepcia a metóda spracovania materiálu. Každý zväzok zachováva istú kontinuitu s predchádzajúcimi zväzkami, najmä s prvým dielom atlasu, pretože všetci autori ASJ sa podieľali na príprave prvého zväzku, na príprave jeho koncepcie, na realizácii výskumu, na oponentúrach máp a komentárov. Tak ako na lingvistické mapy organicky nadväzujú komentáre, tak koncepcie i svojou štruktúrou prerastá jeden zväzok do druhého. Edícia tohto lingvistického diela uzavrela jednu veľmi dôležitú etapu v poznávaní a vo vedeckom štúdiu slovenských dialektov, ktoré majú nezastupiteľnú úlohu pri štúdiu a rekonštrukcii najstarších dejín slovenského jazyka. Zároveň položila základy pre prípravu ďalších základných diel o slovenčine, akým je napríklad Slovník slovenských nárečí, Etymologický slovník slovenského jazyka, Frazologický slovník slovenčiny, nové vydanie Slovníka súčasného slovenského jazyka, ako aj ďalšie kolektívne lingvistické diela alebo monografie, ktoré sa pripravujú, resp. sa v budúcnosti budú pripravovať v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra a v úzkej spolupráci s univerzitnými slovakistickými centrami v Slovenskej republike.

„Materiál sa spracúva a triedi podľa vnútornej súvislosti tak, aby sa sprístupnil úvahám o vývinových procesoch, ktoré sa v slovenskom jazyku odohrali. Tieto úvahy by nemohli dospieť k pozitívnemu výsledku, keby sa v nich do dôsledkov neuplatňoval *celoslovenský porovnávací aspekt*. Paralelné spisovné formy zo slovanských jazykov, uvedené pri každom slove zobrazenom na mape, majú poslúžiť jednak ako orientačná pomôcka, jednak majú vyvolať u používateľov Atlasu komparatistické a konfrontačné zretele“ (J. Štolc, II, 1978, 2. časť, str. 17).⁶⁶ Túto myšlienku slovenského bádateľa sme citovali z úvodu k 2. časti II. zväzku ASJ, ktorý je venovaný tvarosloviu (ohybným slovným druhom), ale táto metodická i metodologická zásada je platná pre všetky štyri zväzky. Tým, že v komentároch k jednotlivým mapám sa uvádzajú paralely z viacerých slovanských jazykov, resp. odkazy na etymologický slovník, či na ďalšie dialektologické diela, nadobúda ASJ široký porovnávací rámec,

do ktorého sú zakomponované hláskoslovné, tvaroslovné, slovtvorné a lexikálne údaje o slovenských nárečiach. A tak pri štúdiu lingvistických máp v prvom zväzku nachádzame aj tie javy, ktoré patria do skupiny starších a mladších javov praslovenského pôvodu a ktoré svedčia o tom, že v stredoslovenských nárečiach sa koncentrovane vyskytujú javy nezápadoslovenského pôvodu, kým v západoslovenských a východoslovenských nárečiach sa v daných prípadoch vyskytujú javy západoslovenskej proveniencie.

Napríklad skupiny **rat-**, **lat-** ako reflexy za psl. **ořt-**, **ořt-** s cirkumflexovou intonáciou sa vyskytujú prevažne v stredoslovenských dialektoch (a v spisovnej slovenčine, ktorá bola kodifikovaná na základe kultúrnej strednej slovenčiny), kým striednice **rot-**, **lot-** sa nachádzajú v západoslovenských i východoslovenských dialektoch (strsl. **rakita**, **ražeň**, **rásporok**, **laket'** proti vsl. a zsl. **rokita**, **rožeň**, **rosporok/-ek**, **lokec**). (Porov. mapy č. 1 – 8 na str. 75 – 82, 1968, 1. zv. ASJ). Na ilustráciu z druhého zväzku ASJ uvedieme taký diferencný jav, akým bol výsledok kontrakcie v slovenských dialektoch v tvaroch nominatívu singuláru adjektív stredného rodu z pôvodného psl. tvaru **dobr-oje** > **dobrō** > **dobruo** (v stredoslovenských nárečiach), **dobré** [(**< dobrō < dobr-oje**) v západoslovenských nárečiach] a **dobre** [(**< dobré**) v východoslovenských nárečiach]. Na území strednej slovenčiny sa však zachovali aj staršie tvary typu **dobró**, **dobrō**, **dobro**, ktoré predstavujú staršiu vývinovú fázu a ktoré sú dôkazom toho, že stredoslovenský tvar **dobruo** sa vyvinul priamo z pôvodného psl. tvaru **dobroje** v dôsledku kontrakcie. [Porov. mapu č. 134 Nominatív sg. neutr. kval. adj. **dobré** (J. Štolc, II. ASJ, 1. časť, 1978, str. 145)].

O pôvode týchto tvarov podobne ako o stredoslovenských tvaroch typu **rakita**, **ražeň**, **laket'**, ktoré jednoznačne svedčia o príbuznosti strednej slovenčiny s južnoslovanskými jazykmi (najmä so srbčinou a slovinčinou), sa veľmi veľa diskutovalo najmä v medzivojnovom období. Genézu týchto javov nezápadoslovenského pôvodu v strednej slovenčine objasnil v tridsiatych rokoch 20. stor. Ľudovít Novák, zakladateľ modernej slovenskej jazykovedy a člen Pražského lingvistického krúžku, keď v intenciách myšlienok N. S. Trubeckého stanovil pomerné chronológie troch základných zmien z 10. – 11. stor.: na jednej strane pre strednú slovenčinu [(1)zánik a vokalizácia jerov, (2) kontrakcia, (3) denazalizácia] a na druhej strane pre západnú a východnú slovenčinu [(1) kontrakcia, (2) zánik a vokalizácia jerov, (3) denazalizácia]. Porov. NOVÁK, Ľ.: K najstarším dejinám slovenského jazyka (Bratislava: Veda 1980. 352 s.). V tejto súvislosti treba uviesť, že otázkam tzv. juhoslavizmov v strednej slovenčine, čiže javom nezápadoslovenského pôvodu, sa venoval aj Samuil Borisovič Bernštejn vo svojej knihe *Очерк сравнительной грамматики славянских языков* (Moskva: Издательство АН СССР 1961). Prof. Bernštejn pokladal výskyt javov **rat-**, **lat-** za psl. **ořt-**, **ořt-**, s za psl. **ch'** v II. palatalizácii, splynutie mäkkého **r** s tvrdým (**r' > r**), príponu **-ou** v inštrumentáli singuláru feminín, datív – lokál singuláru **ruki**, **nohi** (namiesto **ruke**, **nohe**), zánik vokatívu, korene **teb-**, **seb-** v tvaroch zámen a príponu **-mo** v 1. osobe plurálu za stopy po prastarom kontakte slovinčiny a strednej slovenčiny.⁶⁷

Podobne v ďalších zväzkoch môžeme sledovať jednak vnútornú diferenciáciu slovenských nárečí na tri základné makroareály (západoslovenský, stredoslovenský a východoslovenský) a v ich rámci členenie na menšie regióny, napr. severný a južný v oblasti západnej a strednej slovenčiny, a západný a východný na území východo-

65 Text bol pôvodne uverejnený v moskovskom zborníku z medzinárodného vedeckého sympózia pod názvom: DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: *Atlas slovenského jazyka – významné dielo slovenskej i slovanskej jazykovedy*. In: Современная славистика и научное наследие С. Б. Бернштейна. Тезисы докладов международной конференции посвященной 100-летию со дня рождения выдающегося отечественного слависта д.ф.н.проф. С.Б.Бернштейна 15 – 17 марта 2011 г. Отв. редакторы А.Ф.Журавлев – Н.Е.Ананьева. Москва: Институт славяноведения РАН – Филологический факультет МГУ им. М.В.Ломоносова 2011, с. 61 – 64.

66 Prof. PhDr. Jozef Štolc, DrSc., bol hlavným autorom a vedúcim pracovnej skupiny I. zväzku ASJ, autorom II. zväzku ASJ a spoluautorom *Dotazníka pre výskum slovenských nárečí* I, ktorý zostavil spolu s prof. PhDr. Eugenom Paulinym, DrSc. Dotazník vyšiel vo vydavateľstve Slovenskej akadémie vied v Bratislave v máji 1947 a celkove obsahoval 2355 slov a tvarov. Na základe tohto dotazníka sa v rokoch 1947 – 1951 konal výskum vo všetkých 2559 obciach na súvislom slovenskom jazykovom území a po vyhodnotení kvality zozbieraného materiálu sa stanovila jednotná sieť bodov pre všetky štyri zväzky s počtom 335 lokalít. Táto prvá časť dotazníka bola zameraná na výskum diferencovaných javov slovenských nárečí na rovine hláskoslovej a tvaroslovej (flexia). „Dosišli sme veľké množstvo javov vo všetkých lokalitách, teda optimum, lebo slovenské jazykové územie je malé a do výskumu sme zapojili so zreteľom na veľkosť územia pomerne značný počet školených explorátorov, ktorých pracovné schopnosti a pracovná morálka bola na vysokej úrovni“ (J. Štolc, 1968, 2. časť, str. 23). Ako z uvedeného vyplýva, prvé dva diely ASJ boli zostavené na základe tejto prvej etapy výskumu slovenských nárečí. V roku 1964, čiže rok pred dokončením prvého zväzku ASJ, vyšla vo vydavateľstve SAV druhá časť dotazníka pod názvom *Dotazník pre výskum slovenských nárečí* II., ktorá pozostávala z lexikálnej časti (pripravil Anton Habovštiak) a zo slovtvornej časti (pripravil Ferdinand Buffa). Na základe výskumu v rámci druhej etapy slovenských nárečí realizovanej v rokoch 1965 – 1970 bol zostavený III. (Ferdinand Buffa) a IV. zväzok ASJ (Anton Habovštiak).

67 Porov. KRAJČOVIČ, R.: *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988, str. 9 – 12.

slovenských dialektov, jednak príbuznosť slovenských nárečí (slovenského jazyka) s ostatnými slovanskými nárečiami (slovanskými jazykmi), napr. s českými (moravskými), poľskými, ukrajinskými nárečiami. Popri tradičnom trichotomickom členení slovenských nárečí priniesol výskum lexiky aj nové členenie slovenských nárečí: dichotomické členenie v smere juhozápadnom proti severovýchodnému, resp. dichotomické členenie v smere severozápadnom proti juhovýchodnému na základe výskytu takých lexém ako napr. **jačmeň /jarec**, **žito/pšenica**, **izba/chiža**, **kobár**, **koberec/pokrovec** [porov. mapa č. 36: a) jačmeň, b) kukurica, str. 74; mapa č. 37: a) pšenica, b) raž, c) obilie/zbožie, str. 75; mapa č. 32: a) izba, b) dom, str. 206; mapa č. 46: koberec, str. 220, ASJ, IV, 1984.]. Ako potvrdzuje výskum, staršie javy praslovanského pôvodu, ktoré sú zaznamenané na mapách vo všetkých štyroch zväzkoch, svedčia aj o príbuznosti slovenčiny s južnoslovanskými jazykmi (so srbčinou a slovinčinou). Tretí diel ASJ, v ktorom sa podáva slovtvorná charakteristika slovenských nárečí, prináša veľa úplne nových zistení, pretože oblasť tvorenia slov bola dovtedy v slovenských dialektoch preskúmaná veľmi slabo.

Všetky štyri zväzky Atlasu slovenského jazyka majú veľkú dokumentárnu hodnotu a predstavujú významný zdroj poznatkov o slovenských nárečiach, o ich vnútornej diferenciacii, o príbuznosti slovenských dialektov s okolitými slovanskými

i neslovanskými nárečiami. Hoci v ASJ je zaznamenaný synchronný stav slovenských dialektov, jazykovedci z neho môžu čerpať údaje aj pre výskum najstarších dejín slovenského jazyka, keďže v jednotlivých dialektoch sa vyskytujú rôzne petrefakty, ktoré reprezentujú starší vývinový stav a ktoré sú svedectvom toho, ako sa realizovali jednotlivé zmeny v staršom i mladšom období praslovanského jazyka, ale aj v období samostatného vývinu slovenského jazyka. Ako je známe, z najstarších dejín slovenského jazyka, t. j. z 10. – 15. stor., v priebehu ktorých sa vykonali všetky najdôležitejšie zmeny v starej slovenčine na všetkých jazykových rovinách, sa nezachovali súvislé písomné pamiatky. Z tohto obdobia sa zachovali iba jednotlivé slová, vlastné mená (miestne a osobné mená) v pamiatkach písaných po latinsky. Tieto jednotlivé slová majú veľký význam pri určovaní absolútnej chronológie zmien. Ale nemožno na základe ich výskytu rekonštruovať celý systém jazyka. Až moderná jazykoveda, opierajúca sa o základné princípy štrukturalizmu a využívajúca moderné výskumné metódy, ako sú vnútorná rekonštrukcia jazyka, metóda pomernej chronológie a jazykového zemepisu, postavila rekonštrukciu najstarších dejín slovenského jazyka na výskume slovenských nárečí.

Júlia Dudášová-Kriššáková

Moderná slovanská dialektológia a medzinárodné projekty lingvistických atlasov

Slovanský lingvistický atlas a Celokarpatský dialektologický atlas, to sú dve významné diela slovanskej a svetovej jazykovedy z druhej polovice 20. stor. Obidve tieto diela boli vyvrcholením takmer polstoročného úsilia slovanských i neslovanských dialektológov o realizáciu medzinárodného jazykového atlasu. Prvým bezprostredným impulzom nielen pre vznik týchto lingvogeografických diel, ale vôbec pre konštituovanie novodobej slovanskej dialektológie bol I. zjazd slovanských filológov roku 1929 v Prahe.⁶⁸ Na tomto prvom kongrese slavistov boli schválené **Tézy Pražského lingvistického krúžku** (celkove bolo schválených desať téz), z ktorých **piata, šiesta a siedma téza sa bezprostredne týkali slovanskej dialektológie**.

Prvá téza: Metodické problémy vyplývajúce z chápania jazyka ako systému a význam tohto chápania pre slovanské jazyky (synchronná metóda a jej pomer k diachrónnej metóde, štruktúrne porovnávanie proti genetickému porovnávaniu, náhodnosť či zákonitá súvislosť vývojových jazykových javov). **Druhá téza:** Úlohy výskumu jazykového systému, najmä slovanského: a) výskum zvukovej stránky jazyka, výskum slova a slovných spojení; b) náuka o usúvzťažňovaní – spojení slov (syntax). **Tretia téza:** Problémy výskumu jazykov rôznych funkcií, najmä v slovanských jazykoch (funkcie jazyka, spisovný jazyk, básnický jazyk). **Štvrtá téza:** Aktuálne problémy cirkevnoslovanského jazyka. (Prijať tejto tézy sa hľadalo riešenie otázky, aké postavenie má staroslovienčina v dejinách jednotlivých slovanských národov). **Piata téza:** Problémy fonetickej a fonologickej transkripcie v slovanských jazykoch. **Šiesta téza:** Zásady lingvistickej geografie, jej používanie a pomer k etnografickej geografii na slovanskom území. **Siedma téza:** Problémy celoslovanského lingvistického atlasu, najmä lexikálneho. **Ôsma téza:** Metodické problémy slovanskej lexikografie. **Deviata téza:** Význam funkčnej lingvistiky pre kultúru a kritiku slovanských jazykov. **Desiata téza:** Využívanie nových lingvistických smerov na stredných školách: a) na vyučovaní materinského jazyka, b) na vyučovaní slovanských jazykov.⁶⁹

V **téze číslo päť** *Problémy fonetickej a fonologickej transkripcie v slovanských jazykoch* autori formulujú **zásady fonetickej transkripcie** (pravidlá, ako sa majú písmom reprodukovat' najrôznejšie hlásky, ktorými sa realizuje fonologické zloženie

jednotlivých jazykov) a **zásady fonologickej transkripcie** (pravidlá, ako sa má písmom reprodukovat' fonologické zloženie slovanských jazykov). Vypracovanie týchto zásad pokladajú za veľmi dôležité pre potreby synchronického a diachronického skúmania slovanských jazykov a najmä slovanskej dialektológie. Za rovnako dôležité pokladajú stanovenie zásad kombinovanej fonetickej a fonologickej transkripcie (1970, s. 53).

Téza číslo šesť *Zásady lingvistickej geografie, jej použitie a pomer k etnografickej geografii na slovanskom území* sa venuje otázkam metodiky a metodológie dialektologického výskumu. **Metóda jazykovej geografie** má podľa autorov slúžiť na stanovenie priestorových hraníc medzi jednotlivými jazykovými javmi. Porovnávanie izoglos ukazuje, že **je možné spájať niekoľko izoglos do zväzku**, na základe čoho sa stanovuje **ohnisko expanzie** skupiny jazykových inovácií a **okrajové (periférne) pásy** tejto expanzie. Porovnávanie izoglos je predpokladom pre základný problém jazykovej geografie, čiže pre **vedeckú rajonizáciu jazyka**, t. j. delenie jazyka podľa najvhodnejších kritérií. V druhej časti šiestej tézy sa konštatuje, že aj **izolované izoglosy** sú vlastne fikciou, lebo javy totožné svojím zovňajškom, ale patriace dvom rôznym systémom, môžu byť funkčne rôznorodé. V tretej časti šiestej tézy sa nastoľuje problém **priestorového šírenia jazykových javov**, ktoré môže byť **užitočné pri porovnávaní s inými geografickými izolínami** (s antropogeografickými izolínami, či s izolínami fyzickej geografie) a to z hľadiska synchronického i diachronického. Porovnávané systémy sa však musia skúmať ako rovnocenné. Napokon v štvrtej časti šiestej tézy sa zdôrazňuje, že pri kartografovaní jazykových alebo etnografických javov treba zohľadniť fakt, že **expanzia** týchto javov sa **nekryje s genetickou príbuznosťou jazykovou alebo kmeňovou** a že často zaberá širšie územie.

Siedma téza nesie názov *Problémy všeslovanského lingvistického atlasu, najmä lexikálneho*, v ktorej sa nastoľujú otázky praktickej realizácie takéhoto typu jazykového atlasu. V tejto téze je formulovaná postupnosť krokov, počínajúc zrodom takejto myšlienky a končiac vydaním atlasu a jeho finančným zabezpečením. V úvode tézy autori konštatujú, že vo vtedajšej slavistike sa dlhšiu dobu pociťovala potreba

68 I. zjazd slovanských filológov sa konal 6. – 13. októbra 1929 v Prahe pri príležitosti 100. výročia úmrtia patriarchu slavistiky Josefa Dobrovského. Roku 2019 si svetová slavistika pripomína 90. výročie konania pražského slavistického kongresu a 190. výročie úmrtia J. Dobrovského (1756 – 1829). Bol to významný medzník v dejinách slavistiky, lebo odvtedy sa každých päť rokov stretávajú slavisti z celého sveta, aby rokovali o najvýznamnejších výsledkoch vedy a výskumu vo všetkých odboroch slavistiky (jazykoveda, literárna veda a dejiny literatúry, história, etnológia, archeológia). XVI. medzinárodný zjazd slavistov sa konal v dňoch 20. – 27. augusta 2018 v Belehrade.

69 **Pražský lingvistický kroužek**. Teze předložené prvému sjezdu slovanských filológů v Praze 1929. In: *U základů pražské jazykovědné školy*. Edit. J. Vachek, Praha 1970, s. 35 – 65; 53 – 56.

zostavenia celoslovenského atlasu. Bez presného zistenia hraníc, v ktorých sú rozšírené jednotlivé slová, nie je možné štúdium etymologicko-porovnávacieho slovníka slovanských jazykov.

Podľa autorov praktická realizácia takéhoto celoslovenského atlasu bude ľahšia než je lingvistický atlas každého slovanského jazyka, pretože na každom slovanskom území bude treba preskúmať menší počet lokalít než pri zbieraní materiálu pre národný jazykový atlas. Zároveň sa v téze uvádza, ako treba postupovať pri organizovaní takéhoto medzinárodného projektu. Slovanské akadémie vied alebo vedecké spolky v jednotlivých slovanských krajinách by zvolili komisie pre zostavenie celoslovenského lingvistického atlasu a ich zástupcovia by sa stretli a rokovali by o takých otázkach, ako je hustota sieťky bodov (tá by mala byť približne rovnako hustá), jednotná fonetická transkripcia, text dotazníka a pod. Takýto text programu by museli schváliť všetky vedecké akadémie, ktoré by tiež zodpovedali za jeho splnenie. Tým by sa vyriešili aj finančné otázky a organizácia zbierania materiálu. Pokiaľ ide o výskum nárečí slovanských menšín na neslovanskom území, autori sa domnievajú, že poradný výbor akadémií by musel nadviazať kontakty s akadémiami príslušných štátov, aby tam zorganizovali lingvogeografický výskum jazykov (nárečí) týchto slovanských menšín podľa toho istého programu. Napokon vydanie celoslovenského atlasu by sa podľa autorov financovalo z prostriedkov poskytnutých všetkými akadémiami slovanských krajín a pod vedením redakcie (komitétu), ustanoveného uvedeným poradným výborom akadémií.

V desiatich tézach Pražského lingvistického krúžku (PLK) boli sformulované nové metódy bádania v jazykovede, ktoré boli popretím predchádzajúceho mladogramatického smeru, opierajúceho sa jednak o historický výskum jazyka a jednak o výskum nárečí. Tézy PLK sa pokladajú za kolektívnu vedeckú prácu, ktorá predstavuje zhustený program modernej lingvistiky. Do okruhu tém modernej jazykovedy nastolených na pražskom zjazde, ako to vyplýva z charakteristiky piatej, šiestej a siedmej tézy PLK, patrila metóda jazykového zemepisu, otázky fonetickej a fonologickej transkripcie a koncepcie slovanského jazykového atlasu.

Priekopníci metódy jazykového zemepisu

Ako z uvedeného vyplýva, koncom dvadsiatych rokov 20. stor. v slovanskej i neslovanskej slavistike rezonovali otázky týkajúce sa slovanského jazykového atlasu, zásad fonetickej transkripcie a metódy jazykového zemepisu. Bolo len otázkou času, kedy sa pristúpi k realizácii celoslovenského lingvistického atlasu. O prínose takéhoto medzinárodného lingvogeografického diela pre ďalší rozvoj historicko-porovnávacej slovanskej jazykovedy i slovanskej dialektológie nebolo treba slavistov presviedčať, keďže skúsenosti z uplatnenia tejto metódy pri výskume nárečí mali už zahraniční jazykovedci v Nemecku, vo Francúzsku a Švajčiarsku.

Fakt, že s referátom na tému **Projekt slovanského lingvistického atlasu** vystúpili na prvom a druhom medzinárodnom zjazde slovanských filológov v Prahe a vo Varšave dvaja francúzski jazykovedci nebol náhodný. Veď francúzski lingvisti boli spolu s nemeckými bádateľmi priekopníkmi uplatňovania modernej metódy lingvistickej geografie pri výskume dialektov. Bol to **Georg Wenker** (1852 – 1911), ktorý prišiel s nápadom skúmať miestne nárečia a výsledky výskumu zaznačiť do prehľadných lingvistických máp.⁷⁰ Medzi priekopníkmi uplatňovania moderných metód vo francúzskej dialektológii patril **Jules Gilléron** (1854 – 1926), predstaviteľ francúzskej školy lingvistickej geografie, ktorý v rokoch 1903 – 1910 publikoval **Lingvistický atlas Francúzska (Atlas linguistique de la France)**, ktorý sa stal vzorom pre realizáciu ďalších jazykových atlasov. Jeho atlas, ako sa traduje v dejinách lingvistiky, má všetky znaky moderného dialektologického atlasu (J. Černý 2005, s. 102). **Antoine Meillet** (1866 – 1936) je hlavným predstaviteľom sociologického smeru vo francúzskej jazykovede a priekopníkom uplatňovania metódy jazykového zemepisu v porovnávacom výskume indoeurópskych jazykov. Zdôrazňoval zástoj sociologických faktorov pri motivácii zmien najmä na lexikálnej rovine jazyka a pri zmenách sémantickej štruktúry prevzatých lexém.⁷¹ Napokon **Lucien Tesnière** (1893 – 1954), spoluautor prvej koncepcie slovanského jazykového atlasu, patril medzi externých spolupracovníkov Pražského lingvistického krúžku, publikoval v ich orgánoch a neskrát sa zúčastňoval na slavistických konferenciách na Slovensku.⁷²

Júlia Dudášová-Kriššáková

Slovanský jazykový atlas⁷³

1. *Slovanský jazykový atlas a Celokarpatský dialektologický atlas*, ako sme uviedli, sú dve významné diela slovanskej a svetovej jazykovedy z druhej polovice 20. stor. Okrem uvedených tém Pražského lingvistického krúžku na pražskom zjazde slovanských filológov odznali viaceré referáty z problematiky slovanskej dialektológie, v ktorých našli svoj odraz najnovšie bádateľské metódy v lingvistike a ktoré súviseli s nástupom modernej jazykovedy v dvadsiatych rokoch 20. stor. O slovanskom jazykovom atlase predniesli referát **Projet d' un Atlas Linguistique Slave** dvaja francúzski autori – Antoine Meillet a Lucien Tesnière (1932, s. 592 – 593).⁷⁴ L. Tesnière vystúpil aj s druhým referátom o fonetickej transkripcii **Les signes diacritiques et la transcription phonétique** (1932, s. 725 – 726). Problematika fonetickej transkripcie zaujala aj ďalších dvoch účastníkov zjazdu. Poľský jazykovedec Tytus Benni prihlásil referát **Obecny stan zagadnienia jednolitej transkrypcji fonetycznej**, ktorý napokon neodznal (1932, s. 453). Bohumil Trnka, zakladajúci člen Pražského lingvistického krúžku, predniesol referát **Stenografické soustavy**

pro zapisování dialektických vyprávění (1932, s. 727 – 729; 1046 – 1047).⁷⁵ Otázku izoglos v širšom slovanskom kontexte nastolil vo svojom referáte poľský slavista Jan Baudouin de Courtenay, ktorý od r. 1918 až do svojej smrti prednášal na Varšavskej univerzite vo Varšave: **Izoglosy w świecie językowym słowiańskim** (1932, s. 448 – 450; 963 – 965). O metóde jazykového zemepisu prednášal bieloruský jazykovedec Петро Бузук: **Лінгвістычная географія як дапаможны мэтад пры вывучэнні гісторыі мовы** (1932, s. 458 – 475; 973 – 974). Keďže tézy tvorili tematické okruhy pre diskusiu v jazykovednej, literárnohistorickej a pedagogicko-metodickej sekcii, k problematike nastolenej v tézach sa vyjadrovali v bohatej diskusii jednotliví účastníci zjazdu (S. Mladenov, J. Horák, F. Wollman, A. Novák, A. Belić, R. Jakobson, J. V. Klíma, M. Murko).

2. Idea slovanského jazykového atlasu zaneprazdňovala mysle uvedených francúzskych lingvistov aj v medzizjazdovom období, o čom svedčí referát, ktorý

70 O rozvoji dialektológie a lingvistickej geografie v poslednej štvrtine 19. stor. pozri podrobnejšie vo vysokoškolskej učebnici: ČERNÝ, J.: Malé dějiny lingvistiky. Praha: Portál 2005, s. 101 – 105.

71 V tom bol ovplyvnený metodológiou historicko-porovnávacej jazykovedy, ktorá problematiku jazykových kontaktov riešila na úrovni lexikálnych výpožičiek. Z teórie jazykových kontaktov je známy jeho názor o nepriepustnosti fonetickej, ale najmä morfolologickej roviny jazyka. Porov. U. Weinreich (1979, s. 60).

72 MISTRÍK, J. et al: Encyklopédia jazykovedy. Bratislava: vydavateľstvo Obzor 1993, s. 451.

73 Text bol pôvodne uverejnený pod názvom: DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Významný príspevok slovenských dialektológov k medzinárodnému projektu Slovanský jazykový atlas. Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Выпуск 4. Сельское хозяйство. Отв. ред. А. Ференчикова. Братислава: Международный комитет славистов – Комиссия Общеславянского лингвистического атласа – Словацкая академия наук Институт языкознания им. Людовита Штура – Университет им. Коменского Философский факультет 2012. 268 с. – Slavica Slovaca, 51, 2016, s. 65 – 70.

74 Prednášky a resumé spomínaných referátov sú uverejnené v zjazdovom zborníku: *Sborník prací I. sjezdu slovanských filologů v Praze 1929*. Sv. II. Přednášky. Uspořádal J. Horák, M. Murko, M. Weingart a S. Petíra. Praha: Výbor I. sjezdu slovanských filologů v Praze 1932. 1137 s.

75 Medzi zakladajúcimi členmi Pražského lingvistického krúžku patria: Vilém Mathesius (predseda v rokoch 1926 – 1945), Bohuslav Havránek, Bohumil Trnka, Jan Mukařovský, Roman Jakobson, Nikolaj Trubeckoj, Sergej Karcevskij. Na formulovaní Téz PLK sa podieľali aj ďalší domáci i zahraniční lingvisti ako napríklad L. Tesnière, N. N. Durnovo a pod. V neskorších rokoch sa k nim pridali ďalšie mená, napr.: V. Skalička, J. Vachek, L. Novák a ďalší. Porov. ČERNÝ, J.: Malé dějiny lingvistiky. Praha: Portál 2005, s. 125 – 140.

A. Meillet a L. Tesnière predniesli na II. medzinárodnom zjazde slavistov 1934 vo Varšave **Rapport sur l' activite du Comité d' Organisation de l' Atlas Linguistique Slave**.⁷⁶ Z názvu referátu možno usúdiť, že na základe ich návrhu a na základe jeho odobrenia ostatnými slavistami už na pražskom zjazde 1929 bola schválená komisia pre slovanský jazykový atlas.

Ako vyplýva z Bibliografie II. medzinárodného zjazdu slavistov 1934 vo Varšave (W. Velinská 1972), projekt modernej jazykovedy, ktorý bol tak veľkoryso predložený svetovej slavistickej verejnosti na Prvom zjazde slovanských filológov 1929 v Prahe, sa nestretol s veľkým ohlasom na varšavskom zjazde. Týka sa to aj otázok výskumu z oblasti slovanskej dialektológie. Okrem referátu A. Meilleta a L. Tesnière o slovanskom jazykovom atlase boli prihlásené dva referáty z problematiky jazykovej geografie v poľských a slovenských nárečiach, ktoré však neodznali. J. Tarnacki prihlásil referát **Rozmieszczenie geograficzne nazw z zakresu kultury materialnej na Mazowszu w świetle statystyki**, ktorý neskôr rozpracoval a publikoval v štúdiu **Próba podziału dialektycznego Mazowsza na podstawie nazw z zakresu kultury materialnej**. Rozšírenie názvov 47 predmetov z 38 lokalít je zakreslené na 47 lingvistických mapách.⁷⁷ Druhý referát prihlásil Václav Vážný, ktorý sa pokladá za priekopníka uplatňovania metódy lingvistickej geografie v slovanskej dialektológii: **Několik ukázek z lingvistické geografie lexikální na Slovensku a její význam pro slovenskou jazykovědu**. V tom istom roku publikoval v Československej jazykovede (III, 1934, s. 219 – 310) rozsiahlu štúdiu **Nářečí slovenská**, v ktorej delenie slovenských nárečí ilustroval na lingvistických mapách. Známa je jeho štúdia **Slovenské nárečia v Orave** (1923, s. 74 – 78), v ktorej krátko po dramatických udalostiach na severných hraniciach Slovenska z rokov 1918 – 1920 na mapke oravských nárečí zakreslil aj oravské goralské nárečia nachádzajúce sa na poľskom území Oravy.⁷⁸

To je vlastne prehistória medzinárodného projektu *Slovanský jazykový atlas* a uplatňovania modernej metódy jazykovej geografie pri výskume slovanských dialektov, ktoré boli s plnou vážnosťou opätovne nastolené a definitívne schválené na IV. medzinárodnom zjazde slavistov 1958 v Moskve. Pretože vojnové udalosti v rokoch 1939 – 1945 prerušili v praxi už overený päťročný cyklus konania medzinárodných zjazdov slavistov (1929 – 1934 – 1939) na nekonečne dlhých devätnásť rokov.

Ako z uvedeného vyplýva, koncom dvadsiatych rokov 20. stor. v slovanskej i neslovanskej slavistike rezonovali otázky týkajúce sa slovanského jazykového atlasu, zásad fonetickej transkripcie a metódy jazykového zemepisu. Bolo len otázkou času, kedy sa pristúpi k realizácii celoslovanského lingvistického atlasu. O prínose takéhoto medzinárodného lingvogeografického diela pre ďalší rozvoj historicko-porovnávacej slovanskej jazykovedy i slovanskej dialektológie nebolo treba slavistov presviedčať, keďže skúsenosti z uplatnenie tejto metódy pri výskume nárečí mali už zahraniční jazykovedci v Nemecku, vo Francúzsku a Švajčiarsku.

3. Fakt, že s referátom na tému Projekt slovanského lingvistického atlasu vystúpili na prvom a druhom medzinárodnom zjazde slovanských filológov v Prahe a vo Varšave dvaja francúzski jazykovedci nebol náhodný. Veď francúzski lingvisti boli spolu s nemeckými bádateľmi priekopníkmi uplatňovania modernej metódy lingvistickej geografie pri výskume dialektov. Bol to **Georg Wenker** (1852 – 1911), ktorý prišiel s nápadom skúmať miestne nárečia a výsledky výskumu zaznačiť do prehľadných lingvistických máp.⁷⁹ Medzi priekopníkov uplatňovania moderných metód vo

francúzskej dialektológii patril **Jules Gilléron** (1854 – 1926), predstaviteľ francúzskej školy lingvistickej geografie, ktorý v rokoch 1903 – 1910 publikoval **Lingvistický atlas Francúzska (Atlas linguistique de la France)**, ktorý sa stal vzorom pre realizáciu ďalších jazykových atlasov. Jeho atlas, ako sa traduje v dejinách lingvistiky, má všetky znaky moderného dialektologického atlasu (J. Černý 2005, s. 102). **Antoine Meillet** (1866 – 1936) je hlavným predstaviteľom sociologického smeru vo francúzskej jazykovede a priekopníkom uplatňovania metódy jazykového zemepisu v porovnávacom výskume indoeurópskych jazykov. Zdôrazňoval zástoj sociologických faktorov pri motivácii zmien najmä na lexikálnej rovine jazyka a pri zmenách sémantickej štruktúry prevzatých lexém.⁸⁰ Napokon **Lucien Tesnière** (1893 – 1954) spoluautor prvej koncepcie slovanského jazykového atlasu, patril medzi externých spolupracovníkov Pražského lingvistického krúžku, publikoval v ich orgánoch a neskôr sa zúčastňoval na slavistických konferenciách na Slovensku.⁸¹ Veľa pozornosti venoval aj zásadám jednotnej fonetickej transkripcie, ktorá v dialektologickom výskume v národnom alebo v medzinárodnom meradle patrí k základným predpokladom úspešnosti realizácie projektu.

Podľa Rubena Ivanoviča Avanesova koncom dvadsiatych rokov 20. stor sa ešte dostatočne jasne neuvedomoval rozdiel jednak medzi lingvogeografickým výskumom jednotlivých slovanských jazykov, výsledkom ktorého by bolo štúdium všetkých slovanských jazykov, a jednak medzinárodným výskumom takého typu, ako je Slovanský jazykový atlas, ktorý je prácou nového typu, keďže sa v ňom spracovávali javy z celej jednej vetvy príbuzných jazykov. Autor zdôrazňuje, že treba rozlišovať medzi objektom výskumu pre národný atlas a objektom výskumu pre medzinárodný atlas.⁸²

Toto konštatovanie sa vzťahuje aj na Celokarpatský dialektologický atlas, pretože objektom výskumu pre tento atlas boli nielen geneticky príbuzné jazyky, ale aj jazyky geneticky nepríbuzné, resp. patriace do rôznych jazykových vetiev, či jazykových kmeňov. Otázka príbuznosti jazykov v karpatskom jazykovom areáli je teda oveľa zložitejšia a komplikovanejšia než v Slovanskom jazykovom atlase.

4. Na III. medzinárodnom zjazde slavistov, ktorý sa mal konať 1939 v Belehrade, ale ktorý sa pre vojnové udalosti nekonal, sa s menami A. Meilleta a L. Tesnière, iniciátorov projektu Slovanský jazykový atlas, už nestretávame. V jazykovednej sekcii ohlásil svoj referát V. Vážný *O dokumentární hodnotě lingvistického atlasu polského*: M. Małeckí i K. Nitsch, *Atlas językowy polskiego Podkarpacia* (Kraków 1934), ktorý neskôr prepracoval, doplnil, rozšíril a vydal ako osobitnú publikáciu (Praha 1948).⁸³

Otázka prípravy *Slovanského jazykového atlasu* bola nastolená s plnou naliehavosťou až na IV. medzinárodnom zjazde slavistov 1958 v Moskve. Preto sa obyčajne za začiatok systematickej práce na tomto medzinárodnom projekte pokladá rok konania moskovského zjazdu. Ako však z povedaného vyplýva, príprava tohto medzinárodného projektu bola dlhodobá záležitosť, projekt má svoju prehistóriu a kým sa prešlo od zámerov vytvoriť projekt k jeho realizácii, prešlo celých devätnásť rokov. Toľko trvalo medzizjazdové obdobie medzi tretím (neuskutočneným) zjazdom 1939 v Belehrade a štvrtým medzinárodným zjazdom slavistov 1958 v Moskve. Podkladom na rokovanie o Slovanskom jazykovom atlase 1958 v Moskve bol referát od dvoch významných ruských lingvistov R. I. Avanesova a S. B. Bernštejna *Лингвистическая география и структура языка. О принципах общеславянского лингвистического атласа*⁸⁴ ako aj od poľského slavistu Z. Stiebera *O projekcie*

76 Księga referatów. Sekcja I – Językoznawstwo. Warszawa 1934, s. 74 – 78.

77 Sprawozdanie z posiedzeń Komisji Językowej Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Wydział I – językoznawstwa i historii. Tom I. Warszawa 1937, s. 9 – 21.

78 Porov. DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J.: Goralské nárečia (Odras slovensko-poľských jazykových kontaktov na fonologickej rovine). Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1993, s. 40 – 51.

79 O rozvoji dialektológie a lingvistickej geografie v poslednej štvrtine 19. stor. pozri podrobnejšie vo vysokoškolskej učebnici: ČERNÝ, J.: Malé dějiny lingvistiky. Praha: Portál 2005, s. 101 – 105.

80 V tom bol ovplyvnený metodológiou historicko-porovnávacej jazykovedy, ktorá problematiku jazykových kontaktov riešila na úrovni lexikálnych výpožičiek. Z teórie jazykových kontaktov je známy jeho názor o nepriepustnosti fonetickej, ale najmä morfolologickej roviny jazyka. Porov. U. Weinreich (1979, s. 60).

81 MISTRÍK, J. et al: Encyklopédia jazykovedy. Bratislava: vydavateľstvo Obzor 1993, s. 451.

82 АВАНЕСОВ, Р. И.: Общеславянский лингвистический атлас (1958 – 1978). Итоги и перспективы. In: VIII Международный съезд славистов (Загреб – Люблина, сентябрь 1978 г.). Москва: Издательство „Наука“ 1978, с. 5 – 26.

83 III. mezinárodní sjezd slavistů (slovanských filologů). Ljubljana – Beograd – Zagreb 18. – 25. 9. 1939. Bibliografie. Sest. E. Velinská. Praha 1978.

84 Москва, Издат. АН СССР 1958. 30 с. АН СССР. Советский комитет славистов.

ogólnosłowiańskiego atlasu dialektologicznego.⁸⁵ O týchto referátoch sa podrobne diskutovalo, boli podrobené všestrannej analýze, čo bolo neskôr publikované v zjazdových materiáloch.⁸⁶ Na zjazde bolo prijaté uznesenie, že vydanie Slovanského jazykového atlasu patrí k najdôležitejším úlohám slovanskej jazykovedy. Zároveň na moskovskom zjazde bola zriadená tzv. *iniciatívna skupina*, ktorej členmi sa stali ruskí, ukrajinskí, bieloruskí, českí, slovenskí, poľskí, bulharskí a srbskí jazykovedci: R. I. Avanesov, S. B. Bernštejn, M. Biryła, F. Žylko, B. Havránek, F. Trávníček, J. Bělič, E. Pauliny, J. Štolc, K. Nitsch, W. Doroszewski, Z. Stieber, K. Dejna, S. Urbańczyk, S. Stojkov, P. Ivić. Táto iniciatívna skupina bola v roku 1961 reorganizovaná na stálu Komisiu OLA pri Medzinárodnom komitáte slavistov.⁸⁷ Za predsedu tejto iniciatívnej a neskôr stálej komisie OLA bol zvolený R. I. Avanesov. Systematický výskum v 853 slovanských lokalitách ležiacich v 13 krajinách sa začal v roku 1965 po vydaní dotazníka: *Вопросник Общеславянского лингвистического атласа* (Москва 1965). Slovanský jazykový atlas vychádza v dvoch sériách: lexikálno-slovotvornej a foneticko-gramatickej.⁸⁸

* * *

Na obálke a na titulnej strane všetkých zväzkov atlasu sa uvádza ruský názov *Общеславянский лингвистический атлас*, potom nasleduje slovenský názov *Slovanský jazykový atlas* (OLA), resp. iný slovanský názov, podľa miesta vydania príslušného zväzku, francúzsky *Atlas linguistique Slave* (OLA) a anglický názov *The Slavic linguistic Atlas* (OLA). V týchto štyroch jazykoch je uverejnená prvá časť úvodných materiálov atlasu: Введение (Úvod, Introduction, Foreword). Všetky ostatné materiály sú v ruštine vrátane máp a komentárov. Ruština je základným rokoacím jazykom Komisie pre Slovanský jazykový atlas, v ruštine bol publikovaný dotazník pre výskum slovanských dialektov pod názvom *Вопросник Общеславянского лингвистического атласа* (Москва 1965). Po zozname 13 národných akadémií vied slovanských krajín, ktoré sa podieľajú na realizácii tohto projektu, nasleduje zoznam zakladateľov Slovanského jazykového atlasu: R. I. Avanesov (Moskva), A. Belić (Belehrad), S. B. Bernštejn (Moskva), B. Havránek (Praha), W. Doroszewski (Varšava), S. Stojkov (Sofia), Z. Stieber (Varšava). Za ním nasleduje zoznam 47 členov Komisie pre Slovanský jazykový atlas (MK OLA), v rámciku sa uvádzajú mená nežijúcich členov. Redakčnú radu 4. zväzku tvoria štyria slovenskí (A. Ferencíková, M. Chochol, L. Králik, P. Žigo) a traja zahraniční dialektológovia [H. Jenč (Budyšin), J. Siatkowski (Varšava), Ž. Ž. Varbot (Moskva)]. Vedeckou redaktorkou zväzku je A. Ferencíková z Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, ktorá je tiež autorkou úvodu.

V **Úvode** (s. 9 – 20) čitateľ nájde všetky informácie týkajúce sa realizácie tohto medzinárodného projektu. Zväzok *Pol'nohospodárstvo* sa pokladá za výsledok tvorivej práce medzinárodného kolektívu autorov. Teoretická koncepcia sa formovala na pravidelných pracovných zasadnutiach MK OLA, na ktorých sa riešili aj konkrétne problémy súvisiace s kartografickým spracovaním nárečového materiálu. Prirodzene, vychádzalo sa aj z doterajších skúseností pri publikovaní predchádzajúcich siedmich zväzkov tejto série, ktoré vyšli v Moskve (1. zv. 1988, 6. zv. 2007), vo Varšave (2. zv. 2000, 8. zv. 2003), v Minsku (3. zv. 2000) a v Krakove (9. zv. 2009). Ako z uvedeného vyplýva, slovenský kolektív bol po prvý raz poverený prípravou a vydaním jedného zväzku OLA.

Materiálová báza zväzku pozostáva z nárečových údajov z 853 lokalít, ktorých prevažná časť leží na slovanskom jazykovom území a v malej miere aj v prihraničných oblastiach Talianska, Rakúska, Maďarska, Moldavska, Rumunska, Grécka, Albánska a Turecka. Materiál sa zbieral v rokoch 1962 – 1990 priamym terénnym výskumom vo všetkých 853 lokalitách, ktoré tvoria sieťku bodov na podkladovej

mape. Bod číslo jeden tvorí slovinská lokalita *Solbica* (Stolvizza) v Taliansku a posledný bod číslo 853 tvorí bulharská lokalita *Jana* v Turecku. Na slovenskom jazykovom území sieťku bodov tvorí 26 lokalít, ktoré sú rovnomerne rozložené na celom území Slovenska: 208 Čáry, okr. Senica, 209 Ivanka pri Dunaji, okr. Senec, 210 Bučany, okr. Trnava, 211 Trnovec nad Váhom, okr. Šaľa, 212 Nedanovce, okr. Partizánske, 213 Kubrica, okr. Trenčín, 214 Vrtižer, okr. Považská Bystrica, 215 Klubina, okr. Čadca, 216 Krivá, okr. Dolný Kubín, 217 Slovany, okr. Martin, 218 Liptovský Ján, okr. Liptovský Mikuláš, 219 Horná Ždaňa, okr. Žiar nad Hronom, 220 Zvolenská Slatina, okr. Zvolen, 221 Vieska nad Žitavou, okr. Zlaté Moravce, 222 Hontianske Moravce, okr. Krupina, 223 Horné Strháre, okr. Veľký Krtíš, 224 Turíčky, okr. Lučenec, 225 Sirk, okr. Revúca, 226 Spišské Tomášovce, okr. Spišská Nová Ves, 227 Plavnica, okr. Stará Ľubovňa, 228 Dlhá Lúka, okr. Bardejov, 229 Sedlice, okr. Prešov, 230 Trstená pri Hornáde, okr. Košice, 231 Bánovce nad Ondavou, okr. Michalovce, 232 Žalobín, okr. Vranov nad Topľou, 233 Čabalovce, okr. Medzilaborce.

Dotazník OLA obsahuje otázky z desiatich tematických okruhov: (1) poľnohospodársky obrábaná pôda, (2) kultivácia pôdy, (3) ovocné dreviny a ich plody, (4) zelenina a olejniny, (5) obilniny, ich časti a vegetačné fázy, (6) úroda a jej ochrana, (7) krmoviny, (8) činitelia a činnosti, (9) názvy náradí, ich častí a vlastností, (10) časové úseky spojené s jednotlivými poľnými prácami. V Dotazníku OLA boli otázky formulované tak, aby sa získali údaje o lexikálnych (L), slovotvorných (SL) a sémantických javoch (Sm). Signatúra Sm sa uvádza ako sprievodná v časti otázok so signatúrami F (fonetika), FP (fonetika a prozódia), FM (fonetika a morfológia), lebo otázky zamerané na sémantické javy sú v samostatnej sémantickej kapitole (dotazník, s. 213 – 230). Ako sa ďalej uvádza v úvode, viaceré údaje o diferencovanosti slovanského jazykového územia na sémantickej rovine možno získať z lexikálnych, lexikálno-slovotvorných a slovotvorných máp zväzku. Lebo tie isté názvy alebo ich deriváty sa opakujú v rozličných významoch na viacerých mapách. Prevažná väčšina máp dokumentuje lexikálne aj slovotvorné rozdiely rozmanitého stupňa územnej diferencovanosti. Preto čisto lexikálnych alebo slovotvorných máp sa vyskytuje v tomto zväzku pomerne málo. Na mnohých mapách možno sledovať, ako sa cudzie javy včleňujú do morfológického a slovotvorného systému slovanských dialektov. Informácie o výpožičkách sú súhrnne predstavené na osobitných mapách výpožičiek z latinčiny, z románskych jazykov, z gréčtiny, turko-tatárskych jazykov, litovského, staroškandinávského, albánskeho s maďarského jazyka (mapy číslo 101 – 106). Vysoký počet výpožičiek z nemčiny je najmä v slovinčine, lužičtine a poľštine, hoci nemecké prevzatia sa vyskytujú na celom slovanskom území (mapa číslo 104).

Prvý oddiel druhej časti zväzku tvoria *analytické mapy* (číslo 1 – 89) a ich poradie zodpovedá radeniu otázok uverejnených v Dotazníku OLA. Druhý oddiel tvoria *syntetické slovotvorné mapy* (č. 90a, 90b, 91, 95 – 100), *nominatívne mapy* (č. 92, 93) a jedna *motivačná syntetická mapa* (č. 94). Tretí oddiel tvoria *syntetické mapy výpožičiek*. Nasleduje *nemapovaný materiál* z otázky F (Sm) 509 lupiť (s. 244 – 245). V závere zväzku sa uvádzajú dva súhrnné indexy mapovaných materiálov: abecedný (s. 246 – 255) a retrográdny (s. 256 – 266).

Aké sú zásady mapovania? Jazyková mapa je umiestnená na pravej strane a index materiálov na ľavej strane. Názov mapy je zhodný s názvom otázky v Dotazníku OLA a je umiestnený v ľavej hornej časti mapy, za ním nasledujú spisovné názvy mapovaného javu vo všetkých slovanských jazykoch. Mapované lexémy sa uvádzajú v zovšeobecnenej morfonologickej transkripcii. Predpokladaná podoba slova bola rekonštruovaná na základe metódy vnútornej rekonštrukcie. Geografická diferencovanosť jednotlivých javov sa vyjadruje pomocou systému znakov. Rozdiely prvého stupňa (rozdielne koreňové morfémy, odlišné významy slov, odlišné motivačné príznaky) sa zobrazujú odlišnými geometrickými znakmi. Vo vnútornej

85 In: Славянская филология. 1. Москва 1958, с. 129 – 135.

86 IV Международный съезд славистов. Материалы и дискуссии, т. 2. Издат. АН СССР, Москва 1962, с. 355 – 386.

87 Podrobný opis udalostí v rokoch 1958 – 1978, čiže medzi moskovským a záhrebským zjazdom je v referáte R. I. Avanesova na VIII. medzinárodnom zjazde slavistov v Záhrebe: АВАНЕЦОВ, Р. И.: Общеславянский лингвистический атлас (1958 – 1978). Итоги и перспективы. In: VIII Международный съезд славистов (Загреб – Люблина, сентябрь 1978 г.). Москва: Издательство „Наука“ 1978, с. 5 – 26.

88 V kolektíve riešiteľov tejto medzinárodnej úlohy je zaužívaná skratka ruského názvu OLA (Общеславянский лингвистический атлас). V slovenskej jazykovede je zaužívaný názov *Slovanský jazykový atlas*, ale z pragmatických dôvodov sa používa skratka ruského názvu OLA. (Porov. ŽIGO, P.: Spolupráca slovenských a poľských jazykovedcov na príprave „Slovanského jazykového atlasu“).

ploche geometrického znaku sa zaznamenávajú rozdiely v afixálnych morfémech názvov s rovnakým koreňom. Súčasťou legendy sú aj opisné konštrukcie, ojedinelé slová alebo významy a zoznam iných znakov (používaných na mape). V pravej dolnej časti mapy je komentár, v ktorom sa uvádzajú doplňujúce informácie k mape, napríklad s ktorými mapami súvisí daná mapa alebo ktoré ďalšie ojedinelé názvy sa vyskytujú v niektorých lokalitách.

V závere úvodu sa uvádzajú podrobné údaje o redakčných prácach, na ktorých sa podieľali slovenskí i zahraniční autori: A. Ferenčíková, M. Chochol, L. Králik, J. Siatkowski, H. Jenč, M. O. Forróová, Ž. Varbot. Počítačová kartografická verziu všetkých máp pripravil M. Chochol na základe kartografického počítačového programu MAPola, ktorého autorom je S. Rehuš. Uvádza sa aj zoznam máp zväzku, ktoré pripravili autori zo všetkých zúčastnených krajín. Autorkou alebo spoluautorkou máp číslo: 8, 9, 21, 22, 51, 56, 60, 73, 86a, 86b, 91, 92, 93, 94 – 106 je A. Ferenčíková (mapy s podčiarknutými číslami boli pripravené v spoluautorstve); A. Habovštiak je autorom alebo spoluautorom troch máp č.: 56, 67, 73; M. Chochol zostavil všetky tri mapy v spoluautorstve (č. 90a, 90b, 93) a podobne aj L. Králik zostavil mapu č. 15 v spoluautorstve. Na realizácii zväzku *Polnohospodárstvo* sa zúčastnili: členovia Medzinárodnej komisie OLA, morfonologická subkomisia a lexikálno-slovo tvorná sekcia OLA, členovia všetkých národných komisií a členovia redakčného kolégia. Redakcia zapracovala dodatočne sprístupnené bulharské materiály do všetkých máp a príslušných indexov.

Ako je známe, v roku 1981 na základe rozhodnutia Predsedníctva Bulharskej akadémie vied vystúpil kolektív bulharských jazykovedcov zo všetkých medzinárodných projektov: Slovenský jazykový atlas, Celokarpatský dialektologický atlas a Európsky lingvistický atlas. O vyše dvadsať rokov neskôr bolo toto rozhodnutie prehodnotené a bulharskí kolegovia dodatočne zverejnili indexy skúmaných lexém podľa jednotlivých dotazníkov. To umožnilo aj redakčnej rade tohto zväzku doplniť nárečový materiál z bulharského jazykového územia do všetkých máp a materiálov. V Celokarpatskom dialektologickom atlase tvorí bulharské jazykové územie biele miesto na jednotlivých mapách a index bulharských nárečových foriem nebol zahrnutý do záverečnej publikácie *Общекарпатский диалектологический атлас. Указатели* (2012).⁸⁹ Za úvodom nasleduje **Systém fonetickej transkripcie**, ktorý

pôvodne pripravil poľský bádateľ Z. Stieber. Po prvý raz ho predniesol v roku 1963 na zasadnutí MK OLA v Sarajeve. Tento systém transkripcie prešiel oponentúrou, boli doplnené niektoré znaky a diakritické znamienka; išlo predovšetkým o odlišenie palatalizovaných a palatálnych konsonantov v rôznych slovanských jazykoch. Transkripcia vyšla tlačou dvakrát: raz v osobitnom zborníku OLA (1964) a druhý raz v Dotazníku OLA (1965, s. 9 – 19). Uvedený systém transkripcie našiel uplatnenie aj v medzinárodnom projekte *Celokarpatský dialektologický atlas*.

Napokon nasleduje **Systém zovšeobecňujúcej transkripcie** (s. 25 – 26), ktorá sa charakterizuje ako postup uplatňovaný pri vnútornej rekonštrukcii, ktorý umožňuje priradiť k jednej slovnej forme rozmanité fonetické varianty mapovanej lexémy. Rekonštruovaná podoba slova sa vníma ako hypotetická a má čisto praktický charakter. V ďalšej časti je uvedený *Zoznam skúmaných lokalít* (s. 27 – 32). Počínajúc stranou č. 34 nasledujú *Mapy a materiály*; celkovo je v tomto zväzku uverejnených 106 máp, z toho 89 analytických máp a 18 syntetických máp (s. 34 – 243).

Ako uvádza A. Ferenčíková, vedúca redaktorka zväzku, „jazykovedpisný pohľad na situáciu v dialektoch ako prirodzene sa vyvíjajúcich územných variantoch národných jazykov ponúka mnoho nových poznatkov nielen pre dialektológiu a pre historickú jazykovedu, ale i pre výskum jazykových kontaktov, pre všeobecnú jazykovedu, sociolingvistiku, etnolingvistiku i samu etnológiu“ (s. 16). *Slovanský jazykový atlas* patrí k základným moderným dielam o lingvogeografickom spracovaní slovanských dialektov, je názorným príkladom vysokej teoretickej úrovne slovanskej dialektológie a jej výskumných metód. Významným spôsobom prispieva tiež k prehĺbenému poznaniu problematiky členenia slovanských jazykov. Slovenský zväzok *Polnohospodárstvo* je dôstojným príspevkom slovanských dialektológov k rozvoju slovanskej i slovanskej dialektológie a lingvogeografie. Je tiež ukážkou moderného kartografického spracovávanía nárečových údajov na základe počítačového programu MAPola. *Slovanský jazykový atlas* je výsledkom dlhodobého medzinárodného výskumného projektu, ktorý obstál vo všetkých skúškach spoločensko-politických otrasov v deväťdesiatych rokoch 20. stor. a ktorý sa navždy zapísal do análov modernej slovanskej i svetovej lingvistiky.

Júlia Dudášová-Kriššáková

Celokarpatský dialektologický atlas⁹⁰

1. Za prelomový rok v oblasti výskumu karpaticizmov v dialektoch a jazykoch karpatského jazykového areálu sa pokladá rok 1967, keď vyšlo viacero prác, ktoré sa stali základom pre konštituovanie *karpatskej jazykovedy* ako novej jazykovednej disciplíny.⁹¹ Na prvom mieste treba spomenúť *Карпатский диалектологический атлас*, ktorý pripravili spolupracovníci S. B. Bernštejna v Ústave slavistiky a balkanistiky AV ZSSR v Moskve. Atlas podľa autorov poskytol na jednej strane cenný materiál pre riešenie mnohých problémov jazykovej interferencie v karpatskom jazykovom areáli, ale na druhej strane ukázal, že kontakty ukrajinských nárečí s južnoslovanskými jazykmi sú oveľa zložitejšie. Vďaka tomu sa značne rozšíril počet spoločných lexikálnych javov a objavila sa aj ich sémantická diferenciácia. Zároveň atlas upriamil pozornosť bádateľov na aspekty interferencie, ktorá v rôznej miere zasiahla nárečia spadajúce do karpatského jazykového areálu, t. j. ukrajinské, poľské,

slovenské, české (moravské), moldavské, rumunské a maďarské dialekty.⁹² V tom istom roku vyšla v Prahe monografická štúdia A. Vaška, ktorá je venovaná výskumu nárečí a opisu jazykovej situácie v oblasti Moravského Valaška na severovýchodnej Morave.⁹³ Autor si kladie za cieľ „vyriešiť otázku existencie valašského dialektu na dnešnej východnej Morave, jeho relatívne samostatného postavení, a naznačiť mieru a kvalitu vlivu karpatské salašnické kolonizácie na vznik a historický vývoj gramatické stavby moravské valaštiny.“ (R. Jeřábek, 1968, s. 234). Ako zdôrazňuje recenzent, čitateľ nájde v publikácii charakteristiku hláskoslovných, morfológických, syntaktických a slovo tvorných javov, ale aj lexikálnych osobitostí skúmaného dialektu, predstavujúceho z hľadiska celokarpatského kontextu najzápadnejšiu časť karpatského jazykového areálu.

89 Podrobnejšie DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Vývin rusínskeho jazyka a dialektológia. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Ústav rusínskeho jazyka a dialektológia 2015, s. 231 – 270.

90 Text bol pôvodne uverejnený v moskovskom zborníku z medzinárodného vedeckého sympózia pod názvom: DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: **Slovenské nárečia v kontexte Celokarpatského dialektologického atlasu**. In: Славянские языки и культуры в современном мире. II Международный научный симпозиум (Москва, МГУ имени М. В. Ломоносова, филологический факультет, 21-24 марта 2012 г.): Труды и материалы. Сост. О.В. Дедова, Л.М. Захаров, К.В. Лифанов; Под общим руководством М. Л. Ремнёвой. – Москва, Издательство Московского университета 2012, стр. 160 – 161.

91 Рогов, БЕРНШТЕЙН, С.Б.: Проблемы карпатского языкознания. In: Карпатская диалектология и ономастика. АН СССР. Институт славяноведения и балканистики. Отв. ред. Г. П. Клепикова. Москва: Издательство «Наука» 1972, стр. 7 – 8.

92 Podrobnejšie БЕРНШТЕЙН, С.Б. – КЛЕПИКОВА, Г. П.: *Общекарпатский диалектологический атлас. Принципы. Предварительные итоги*. In: VIII Международный съезд славистов (Загреб – Люблина, сентябрь 1978 г.). Доклады советской делегации. Советский Комитет славистов. Москва: Издательство «Наука» 1978, стр. 27 – 41.

93 VAŠEK, Antonín: Jazykové vlivy karpatské salašnické kolonizace na Moravě. Konfrontačně-komparatistická gramatická studie karpatické. Rozpravy Československé akademie věd, řada společenských věd, roč. 77, seš. 10. Praha: Academia 1967. 136 s.

V roku 1967 vychádza aj štúdia užhorodského bádateľa A. M. Rota, *Особенности взаимодействия языков и диалектов Карпатского бассейна и венгерско-украинская интерференция*.⁹⁴ Na základe výskumu spoločných jazykových javov v dialektoch na ukrajinsko-maďarskom jazykovom pomedzí autor formuluje názor, podľa ktorého príbuznosť dialektov v karpatskom jazykovom areáli sa prejavuje na všetkých jazykových rovinách. Na základe výsledkov výskumu sa A. M. Rot domnieva, že v danom prípade možno hovoriť o existencii tzv. *karpatského jazykového zväzu*, resp. *karpatského typu jazykového zväzu*.

V Karpatskom dialektologickom atlase (1967) boli uverejnené v zásade iba lexikálno-sémantické mapy, keďže nárečový materiál obsahujúci fonetické a syntaktické javy nebol dostačujúci na to, aby sa zostavili kvalitné mapy, ktoré by potvrdili predpoklad existencie karpatského jazykového zväzu.⁹⁵ Preto sa S. B. Bernštejn nestotožnil s názorom užhorodského bádateľa a vyslovil domnienku, že karpatský jazykový areál predstavuje severný (periférny) typ balkánskeho jazykového zväzu. Názor A. M. Rota neskorší výskum dialektov v karpatskom jazykovom areáli nepotvrdil a S. B. Bernštejn sa k uvedenej téme už nevrátil.

V tomto kontexte nemôžeme nespomenúť prvý regionálny karpatský atlas **Atlas językowy polskiego Podkarpacia**, ktorý vyšiel roku 1934 spod pera dvojice poľských bádateľov K. Nitscha a M. Małeckého. Súčasťou sieťky bodov v tomto atlase bolo dvanásť lokalít ležiacich mimo územia Poľska.⁹⁶ Zistenie bádateľov bolo ohromujúce. Najväčšie rozdiely na jednej strane medzi poľskými nárečiami v horských aj podhorských oblastiach a na druhej strane na nížine sú v lexike. Zároveň autori zistili, že príbuznosť kontaktujúcich poľských a slovenských dialektov na slovensko-poľskom a slovensko-českom jazykovom pomedzí sa tiež najviac prejavuje v slovnej zásobe. Autori vyčlenili výraznú vrstvu slov, tzv. karpaticizmov, lexém späťtých s ovčiarstvom, pastierstvom a salašníctvom, napr.: *bryndza, strunga, podišiar, bača, redigat' sa, žinčica, urda, k'lagat'*, resp. toponymá typu *Magura, Kýčera, Črch-la, Príslop* a pod.

Neskôr koncom tridsiatych rokov a začiatkom štyridsiatych rokov 20. stor. dvaja rumunskí bádateľa **S. Pop** a **E. Petrovič** vydali veľký a malý atlas rumunských nárečí, ktoré boli veľkou inšpiráciou pre ďalší výskum problematiky karpaticizmov v nárečiach karpatského jazykového areálu: POP, S.: **Atlasul lingvistic român**. P. I. v. 1. Cluj 1938. v. 2. Sibiu – Leipzig 1942. PETROVICI, E.: **Atlasul lingvistic român**. P. II. v. 1. Sibiu – Leipzig 1940. POP, S.: **Micul atlas lingvistic român**. P. I. v. 1. Cluj 1938; v. 2. Sibiu – Leipzig 1942. PETROVICI, E.: **Micul atlas lingvistic român**. P. II. v. 1. Sibiu – Leipzig 1940.

V ďalších rokoch k nim pribúdali nové práce a atlasy venované výskumu lexiky v nárečiach, v ktorých sa potvrdzovala vysoká miera príbuznosti v slovnej zásobe dialektov spadajúcich do karpatského jazykového areálu. Medzi podnetné práce skúmajúce lexiku ukrajinských nárečí v juhozápadnej oblasti patrí **Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР** (I-II., 1958 – 1960) od užhorodského bádateľa J. O. Dzendzelivského.⁹⁷ Ďalším impulzom bola podľa S. B. Bernštejna (1972, s. 3 – 15) účasť moskovských jazykovedcov na príprave bulharského jazykového atlasu, čo potvrdilo vysokú mieru príbuznosti ukrajinských nárečí v juhozápadnom areáli s bulharskými nárečiami. Na túto príbuznosť poukazovali v medzivojnovom období I. Paňkevč a V. Pogorelov, ich zistenia nikto nebral vážne. „Исследователи не знали территории

распространения так называемых „болгаризмов“ в диалектах языков карпатского ареала, не исследовали путей их проникновения в языки к северу от Дуная“ konštatuje S. B. Bernštejn v spomínanej štúdií **Карпатский диалектологический атлас** v časopise *Voprosy jazykoznanija* (1963, s. 76), v ktorej predložil odbornej verejnosti nový projekt, venovaný výskumu príbuznosti ukrajinských nárečí v juhozápadnom areáli najmä s južnoslovanskými jazykmi, ale aj s jazykmi v karpatskom jazykovom areáli. To bol vlastne začiatok systematického výskumu problematiky jazykových kontaktov najskôr na ukrajinskom území, neskôr v karpatskom jazykovom areáli. S. B. Bernštejn sa spolu so svojim najbližšími spolupracovníkmi z Inštitútu slavistiky a balkanistiky AV v Moskve dlho odhodlával na realizáciu myšlienky karpatského dialektologického atlasu, a to na základe podrobného štúdia monografií, publikácií, regionálnych, či národných atlasov, ktoré boli venované výskumu poľských, rumunských, či ukrajinských nárečí metódou jazykového zemepisu.

Ako je známe, z hľadiska metodologického pre Celokarpatský dialektologický atlas bola závažným prínosom **teória jazykových kontaktov**, rozpracovaná Urielom Weinreichom v monografii **Languages in Contact** (New York, 1953).⁹⁸ Tento americký lingvista rozpracoval v spomínanej monografii, ale aj v ďalších svojich prácach teoretické princípy jazykovej interferencie a medzijazykových kontaktov. Predchodkyňou teórie jazykových kontaktov bola **teória jazykového miešania**, ktorá však z hľadiska teoreticko-metodologického nebola vstave vysvetliť zložité vzťahy medzi jazykmi a nárečiami ani z hľadiska synchronného, ani z hľadiska diachrónneho. Až teória jazykových kontaktov, ktorá nadviazala na metodologické základy štrukturalizmu, umožnila štúdium jazykovej interferencie z aspektu štruktúrno-systémového prístupu.

2. **Za oficiálny začiatok** riešenia medzinárodného lingvogeografického projektu *Celokarpatský dialektologický atlas sa pokladá rok 1973*, keď S. B. Bernštejn, iniciátor a hlavný koordinátor projektu, vystúpil na VII. medzinárodnom zjazde slavistov vo Varšave s referátom na tému *Проблемы интерференции языков Карпато-Дунайского ареала в свете данных сравнительной диалектологии*.⁹⁹ Pred týmto najvyšším medzinárodným slavistickým fórom formuloval ciele projektu slovami: „Основная цель проекта ОКДА состоит в лингвогеографической характеристике тех общих лексико-семантических единиц, которые являются специфическими для всего карпато-балканского региона или отдельных его зон.“ (S. B. Bernštejn, 1973, s. 36). Zároveň zdôraznil, že všetky jazyky a dialekty v OKDA, či slovanské alebo neslovanské, sa skúmajú na rovnakých zásadách, lebo každý z týchto jazykov vniesol svoj vklad do procesu formovania karpatskej jazykovej jednoty. Aj keď, ako sa uvádza v ďalšej časti, slovanský aspekt je dominantný, čo je dôsledkom historicko-geografického postavenia Slovanov v karpatskom jazykovom areáli a čo vyplýva z celkového počtu skúmaných jazykov v danom areáli.

Autori vedeckej koncepcie OKDA si boli vedomí toho, že centrálné miesto v karpatskej lingvistike patrí dialektologickému výskumu. Za hlavnú úlohu po vydaní Dotazníka pokladali objavenie a inventarizáciu tých spoločných črt, ktoré poukazujú na osobitosti karpatsko-balkánskeho kontinua ako aj vymedzenie ich presných areálov. Táto úloha sa podľa autorov môže riešiť iba metódou jazykovej geografie. Až potom bude nasledovať prehĺbený výskum pôvodu a histórie týchto spoločných javov. (Porov. S. B. Bernštejn – L. A. Gindin – G. P. Klepikova (1983, s. 3).

94 In: *Studia Slavica*. XIII., fasc. 3-4. Budapest 1967, str. 247 – 268.

95 Porov. S. B. Bernštejn (1972, s. 10-12).

96 Sieťka bodov v tomto atlase pozostáva z 39 lokalít, z toho 12 obcí je na území bývalého Československa. Deväť obcí leží na území severného Slovenska [Ždiar, Nižné Ružbachy, Plavnica, Kače (časť obce Mníšek nad Popradom) na Spiši; Liesek, Hladovka, Oravská Polhora na Orave; Vysoká nad Kysucou, Čierne na Kysuciach] a tri obce sú na území severnej Moravy (Šumbark, Komorní Lhotka, Morávka).

97 Tretí zväzok atlasu vydal J. O. Dzendzelivskij pod rovnakým názvom po takmer tridsaťročnej odmlke (1993). Ako autor uvádza v predslove, tretí zväzok bol zostavený a pripravený do tlače už v roku 1962, ale dôsledku rôznych príčin, ktoré autor nekonkretizuje, atlas vyšiel tlačou až v roku 1993. Aj tento tretí zväzok podobne ako predchádzajúce dva zväzky zachytáva lexiku zakarpatských nárečí z konca päťdesiatych a zo začiatku šesťdesiatych rokov. Boli to roky, keď sa v slovanských krajinách venovala zvýšená pozornosť výskumu nárečí a keď sa koncipovali prvé zväzky národných i regionálnych atlasov, keď sa na IV. medzinárodnom zjazde slavistov v Moskve (1958) intenzívne rokovalo o projekte medzinárodného lingvogeografického diela *Slovanský jazykový atlas* (Обščeslavianskij lingvističeskij atlas).

Lingvistický atlas prof. Dzendzelivského predstavuje regionálny a lexikálny typ atlasu. V tom čase sa ešte nevenovala pozornosť výskumu sémantickej diferenciácie lexiky. Tento metodický a metodologický postup sa uplatnil až v medzinárodnom lingvogeografickom projekte *Celokarpatský dialektologický atlas*, ktorý predstavuje lexikálno-sémantický typ atlasu.

98 Monografia U. Weinreicha vyšla v zahraničí v niekoľkých vydaniach, r. 1979 vyšla v ruskom preklade J. A. Žluktenka a s úvodnou štúdiou V. N. Jarcevovej: *Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования*. Київ 1979. 263 c.

99 In: *Славянское языкознание. VII Международный съезд славистов* (Варшава, сентябрь 1973 г.). Доклады советской делегации. Советский Комитет славистов. Москва: Издательство «Наука» 1973.

Druhou dôležitou etapou bolo vydanie *Dotazníka CKDA (Вопросник OKDA)* vo vydavateľstve Nauka v Moskve (1981) ako prvej publikácie medzinárodnej vedeckej spolupráce na realizácii úlohy *Etnografický a lingvistický výskum ľudovej kultúry Karpatského areálu. Celokarpatský dialektologický atlas*. Na titulnej strane Dotazníka sa uvádzajú názvy medzinárodných inštitúcií, ktoré zastrešovali riešenie projektu v slavistickom a karpato-logickom kontexte. Na prvom mieste je uvedený *Medzinárodný komitét slavistov* a *Komisia pre jazykové kontakty*, ktoré boli hlavnými koordinátormi výskumného projektu v slavistickom kontexte. Na druhom mieste je to *Medzinárodná komisia na výskum ľudovej kultúry Karpát a Balkánu*, ktorá predstavuje hlavného koordinátora komplexného a interdisciplinárneho výskumu historicko-etnograficko-lingvistickej situácie v karpatsko-balkánskom regióne. Napokon nasleduje zoznam akademických a univerzitných pracovísk v šiestich krajinách, podieľajúcich sa na výskume OKDA: Sovietsky zväz, Bulharsko, Maďarsko, Poľsko, Československo, Juhoslávia.¹⁰⁰ V Predhovore sa vymedzuje Celokarpatský dialektologický atlas ako *lexikálno-sémantický typ*, pretože kolektív riešiteľov po dlhých diskusiách dospel k záveru, že kombinovaný etnograficko-lingvistický typ atlasu nie je v danom prípade možný, keďže úlohy etnografického a lingvistického (dialektologického) mapovania sa výrazne odlišujú (1981, s. 2). Prvé vydanie Dotazníka CKDA vyšlo v roku 1981 v ruskom jazyku, ktorý bol pre potreby jednotlivých národných komisií a mapovacích centier preložený do jazykov zúčastnených krajín.

3. V roku 1987 vyšiel vo vydavateľstve Macedónskej akadémie vied v Skopje *Úvodný zväzok CKDA (Вступительный выпуск OKDA)*, ktorý pozostáva zo šiestich častí. Po *Predhovore* (s. 1 – 6), ktorý je uverejnený v ruštine, macedónčine a francúzštine, nasleduje *Úvod* (s. 7 – 11). Prvá kapitola *Všeobecné údaje o CKDA* (s. 12 – 13) prináša základné informácie týkajúce sa: územia, sieťky bodov, podkladovej mapy, dialektologického výskumu. Druhá kapitola *Základné princípy kartografovania* (s. 14 – 41) pozostáva zo šiestich podkapitol: (1) Legenda k lexikálnej mape, (2) Legenda k sémantickej mape, (3) Komentáre k mapám, (4) Nemapované materiály, (5) Transkripcia, (6) Ilustračný materiál (mapy a komentáre, komentáre k lexikálnym mapám, komentáre k sémantickým mapám, nemapovaný materiál). Tretia kapitola nesie názov *Údaje o skúmaných lokalitách a o informátoroch* (s. 42 – 86). Štvrtá kapitola obsahuje *Zoznam explora-torov* (s. 87 – 91). Piata kapitola prináša základné informácie o postupe prác nad CKDA v priebehu rokov 1973 – 1986, o programe medzinárodných sympózií a zasadnutí Medzinárodného redakčného kolégia CKDA, o účasti bádateľov z národných komisií i z jednotlivých mapovacích centier na uvedených podujatiach (s. 92 – 102). Poslednú šiestu časť publikácie tvorí druhé, prepracované vydanie *Dotazníka CKDA* (s. 103 – 176), v ktorom sú na základe excerptie zo spisovných jazykov doplnené nové príklady ako ilustračný materiál pri lexikálnych otázkach ako aj o nové semémy pri sémantických mapách.

Dotazník pozostáva zo 785 otázok rozdelených do pätnástich tematických okruhov. „Публикация Вопросника в данном Вступительном выпуске Атласа дает возможность ознакомить читателя со всем кругом задач, решение которых позволило создать вошедшие в последующие выпуски карты. Полевой материал собирался по этому Вопроснику, хотя, как это стало очевидно после завершения сбора материала, формулировка некоторых вопросов была недостаточно точной или полной. Уточненные формулировки тех или иных вопросов войдут в состав выпусков содержащих карты“ (1987, s. 105). Po vydaní Úvodného zväzku CKDA už nič nebránilo tomu, aby sa začala systematická práca na príprave jednotlivých zväzkov atlasov.

4. V rokoch 1988 – 2003 bolo uverejnených sedem zväzkov Celokarpatského dialektologického atlasu, v ktorých je na vyše 420 lexikálnych a sémantických mapách zaznamenané rozšírenie karpatismov v 210 bodoch na území moravských,

slovenských, poľských, ukrajinských (rusínskych), maďarských, moldavských, rumunských, srbských a macedónskych nárečí. Celokarpatský dialektologický atlas predstavuje významný vklad do svetovej jazykovedy, ktorý bude slúžiť ako východisko pre ďalšie bádanie etymologickej štruktúry karpatismov pri štúdiu lexiky jazykov karpatského jazykového areálu, patriacich z hľadiska genézy do indoeurópskeho i euroaltajského jazykového kmeňa, resp. v niektorých prípadoch aj do predindoeurópskeho obdobia. Výsledky výskumu tohto medzinárodného projektu sú užitočné aj pre príbuzné vedné disciplíny, ako je etnografia, história, archeológia, geografia.

Na území Slovenskej republiky bolo vytypovaných 24 lokalít, z toho 20 lokalít reprezentuje slovenské nárečia a 4 lokality rusínske nárečia na severovýchodnom Slovensku. Pomerne rovnomerne sú zastúpené všetky tri makroareály: záposlovenské nárečia [záhorské: (28) Gajary, trnavské: (29) Blatné, dolnotrenčianske: (30) Horná Súča, topoľčianske: (31) Nitrianska Blatnica, hornokysucké: (32) Staškov], stredoslovenské nárečia [(33) tekovské: Rudno nad Hronom, hortianske: (34) Žemberovce, turčianske: (35) Sklabiňa, dolnooravské: (36) Zázrivá, zvolenské: (37) Prie-chod, (38) Luboreč, hornooravské: (39) Brezovica, zvolenské: (40) Mýto pod Ďumbierom, východoliptovské: (41) Východná] a východoslovenské nárečia [spišské: (42) Vikartovce, (43) Teplička nad Hornádom, šarišské: (44) Plaveč, (46) Zborov, zemplínske: (48) Mestisko, sotácke: (51) Belá nad Cirochou]. Lokality **Bajerovce** (45) a **Becherov** (47) sú zo **západnej časti rusínskych nárečí**, kým lokality **Veľká Poľana** (49) a **Zbojné** (50) sú z **východnej časti rusínskeho areálu**.

Prvý zväzok Celokarpatského dialektologického atlasu vyšiel v roku 1989 v Kišineve a na vydanie ho pripravili pracovníci Inštitútu jazyka a literatúry Akadémie vied Moldavskej SSR v Kišineve. **Druhý zväzok** CKDA vyšiel v Inštitúte slavistiky a balkanistiky RAV v Moskve v dvoch vydaniach (1988, 1994). **Tretí zväzok** vydala Poľská akadémia vied vo Varšave (1991); **štvrtý zväzok** vydali pracovníci Inštitútu ukrajinistiky Akadémie vied Ukrajiny (1993); **piaty zväzok** vyšiel vo vydavateľstve Veda v Bratislave (1997) a na vydanie ho pripravili dialektológovia z Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV a Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach; **šiesty zväzok** pripravili maďarskí kolegovia z Maďarskej akadémie vied a Univerzity L. Eötvösa v Budapešti. Posledný, v **poradí siedmy zväzok** CKDA vydali v roku 2003 srbskí kolegovia zo Srbskej akadémie vied a umení v Belehrade a z Filozofickej fakulty v Novom Sade, čím sa úspešne zavŕšila vyše tridsaťročná systematická práca medzinárodného kolektívu jazykovedcov (dialektológov) z jedenástich krajín.

Koncom roka 2012 vyšla vo vydavateľstve Inštitútu poľského jazyka PAN ďalšia karpato-logická publikácia *Karpaci atlas dialektologiczny. Indeksy*, ktorá završuje dlhoročnú prácu medzinárodného kolektívu na príprave tohto významného lingvogeografického diela (Pigep 2012).

5. Všetky zväzky Celokarpatského dialektologického atlasu majú rovnakú štruktúru. V prvej časti je publikovaných sedem materiálov: (1) Úvodné slovo zodpovedného redaktora, (2) Zoznam zostavovateľov máp v danom zväzku, (3) Zoznam zostavovateľov nemapovaných materiálov, (3) Zoznam explora-torov CKDA, (4) Zoznam skúmaných lokalít CKDA, (5) Fonetická transkripcia CKDA, (6) Zoznam skratiek, (7) Fragment Dotazníka CKDA.¹⁰¹ V druhej časti Dialektologické mapy a komentáre sú uverejnené mapy s komentármi zostavené na základe zozbieraného materiálu podľa tematického členenia Dotazníka. Dialektologická mapa je uverejnená spolu s komentárom tak, že mapa je na pravej strane a komentár atlasu na ľavej strane, čo značne uľahčuje čítanie a štúdium mapy, pretože v komentári sú zaznamenané aj nemapované lexémy a semémy.

Počínajúc VII. medzinárodným zjazdom slavistov, ktorý sa konal v roku 1973 vo Varšave, na každom ďalšom nasledujúcom slavistickom zjazde (1978 v Záhrebe,

100 Общекарпатский диалектологический атлас. Вопросник. (1981, с. 1).

101 Iba v prvom zväzku CKDA je publikovaný (7) Zoznam máp daného zväzku CKDA a (8) Zoznam nemapovaných materiálov, iba v tomto prvom zväzku nebol uverejnený fragment Dotazníka CKDA. V ostatných šiestich zväzkoch sa zoznam máp a nemapovaných materiálov neuvádza, namiesto toho je uverejnený fragment príslušnej tematickej časti, resp. tematických častí Dotazníka, na základe ktorých boli zostavené mapy a nemapované materiály. (Porov. R. J. Udler, 1989, s. 21 – 28).

1983 v Kyjeve, 1988 v Sofii, 1993 v Bratislave, 1988 v Krakove, 2003 v Ľubľane) sa nastoľovala problematika Celokarpatského dialektologického atlasu a medzinárodná slavistická verejnosť bola podrobne informovaná o stave a rozsahu prác, o teoreticko-metodologických východiskách projektu, o perspektívach publikovania jednotlivých zväzkov. Z tohto hľadiska bol najúspešnejší XI. medzinárodný zjazd v roku 1993 v Bratislave, na ktorom boli prezentované štyri zväzky OKDA: moskovský (1988), kišinevský (1989), varšavský (1991) a Ťovovský (1993). Pôvodne sa očakávalo, že aj bratislavský zväzok bude publikovaný k zjazdu, žiaľ, vydanie sa oneskorilo takmer o dva roky a jeho prezentácia sa uskutočnila až na krakovskom zjazde (1998).

* * *

V tomto kontexte je dôležité, aby sme uviedli niektoré fakty o podkladovej mape OKDA/CKDA, na ktorej je vyznačených 210 lokalít. Sieť bodov tvorí 20 lokalít v Poľsku, 7 lokalít v Česku (na severovýchodnej Morave), 24 lokalít na Slovensku, 9 lokalít v Maďarsku, 56 lokalít na Ukrajine, 15 lokalít v Moldavsku, 59 lokalít v Rumunsku, 20 lokalít v bývalej Juhoslávii (1 lokalita v Chorvátsku, 3 lokality v Bosne a Hercegovine, 2 lokality v Čiernej Hore, 9 lokalít v Srbsku a 5 lokalít v Macedónsku).¹⁰²

Územie Bulharska tvorí biele miesto na podkladovej mape vo všetkých siedmich zväzkoch OKDA/CKDA, pretože Prezídium Bulharskej akadémie vied prijało rozhodnutie v roku 1982 o ukončení účasti bulharských dialektológov na riešení medzinárodného vedeckého projektu *Celokarpatský dialektologický atlas*. Bolo to obdobie, keď už bol ukončený výskum nárečí v karpatskom jazykovom areáli podľa jednotného Dotazníka vrátane bulharských nárečí. Na základe tohto uznesenia BAV sa od roku 1982 bulharskí bádatelia M. Mladenov a T. Kostova, ktorí dovtedy participovali na projekte, už nepodieľali na príprave jednotlivých zväzkov OKDA/CKDA, ani sa nezúčastňovali na zasadnutiach Medzinárodného redakčného kolégia. Pôvodne M. Mladenov a T. Kostova boli členmi Medzinárodného redakčného kolégia OKDA/CKDA, čo sa uvádza na titulnom liste Dotazníka OKDA/CKDA z roku 1981. V ďalších publikáciách OKDA/CKDA, ktoré vyšli po roku 1982, t. j. v úvodnom zväzku OKDA/CKDA (1987) podobne ako aj vo všetkých siedmich zväzkoch OKDA/CKDA (1988 – 2003) je zloženie Medzinárodného redakčného kolégia OKDA/CKDA bez bulharských dialektológov.

V roku 2008 vyšiel v Moskve zborník *Карпато-балканский диалектный ландшафт: Язык и культура* (Памяти Галины Петровны Клепиковой. Сборник статей. Отв. редактор А. А. Плотникова. Российская академия наук. Институт славяноведения. Москва 2008. 480 с.). Zborník je venovaný pamiatke G. P. Klepikovej, dlhoročnej vedeckej pracovníčke Ústavu slavistiky a balkanistiky RAV v Moskve, ktorá spolu s S. B. Bernštejnou stála pri zrode Celokarpatského dialektologického atlasu. Aktívne sa podieľala na realizácii projektu i na vydávaní všetkých materiálov, publikácií a jednotlivých zväzkov OKDA/CKDA. Pre všetky kartografické centrá OKDA/CKDA pripravovala materiály rekartografované z rumunských lingvistických atlasov. Bola tajomníčkou Medzinárodného redakčného kolégia OKDA/CKDA a neúnavnou organizátorkou každoročných pracovných stretnutí kolégia v Moskve.

V tomto moskovskom zborníku v kapitole *Болгарские материалы для «Общекарпатского диалектологического атласа»* (s. 355-480) je publikovaný kompletný bulharský materiál z 15 lokalít ležiacich na území Bulharskej republiky: 212 Dolga Riksa, 213 Vračeš, 214 Plana, 215 Poibrene, 216 Pastra, 217 Gega, 218 Trigrad, 219 Stokite, 220 Brest, 221 Kacelovo, 222 Medven, 223 Černičino, 224 Stoilovo, 225 Komarevo, 226 Podvis (s. 355-479). V úvode kapitoly sa konštatuje, že výskum

v uvedených lokalitách vykonali v rokoch 1981 – 1982 T. Kostova a L. Vasileva, vedecké pracovníčky Ústavu bulharského jazyka BAV v Sofii. Potom nasledujú základné údaje o lokalitách a o informátoroch podľa tej istej štruktúry, ako sú publikované v Úvodnom zväzku OKDA/CKDA. Napokon na str. 360 je publikovaná podkladová mapa OKDA/CKDA, na ktorej sú zaznačené všetky skúmané bulharské lokality. To znamená, že ide o novú, kompletnú podkladovú mapu s novými bodmi na území Bulharskej republiky. Celkove teda pôvodná podkladová mapa obsahovala 226 bodov. Materiály na publikovanie pripravili tri autorky: L. Vasileva, M. Vitanova, S. Keremidčieva.

Zborník vyšiel knižne a okrem toho je sprístupnený na webovej stránke Ústavu slavistiky Ruskej akadémie vied v Moskve: www.inslav.ru/images/stories/books/Karp-Balkan-Pamjati_Klepikovej 2008. Vydanie bulharských materiálov je veľkým prínosom pre slovanskú i svetovú dialektológiu ako aj pre karpatskú jazykovedu, lebo sa konečne skompletizoval materiál pre Celokarpatský dialektologický atlas a každý ďalší výskum bude využívať aj tieto publikované materiály z bulharských nárečí.

* * *

6. Autori vedeckej koncepcie OKDA/CKDA si boli vedomí toho, že centrálné miesto v karpatskej lingvistike patrí dialektologickému výskumu. Za hlavnú úlohu po vydaní Dotazníka (1981) pokladali výskum a inventarizáciu tých spoločných črt, ktoré poukazujú na osobitosti karpatsko-balkánskeho kontinua ako aj vymedzenie ich presných areálov. Táto úloha sa podľa ich názoru môže riešiť iba metódou jazykovej geografie. Až potom bude nasledovať prehĺbený výskum pôvodu a histórie týchto spoločných javov.¹⁰³

V *Predhovore* k Dotazníku OKDA/CKDA sa vymedzuje Celokarpatský dialektologický atlas ako *lexikálno-sémantický typ*, pretože kolektív riešiteľov po dlhých diskusiách dospel k záveru, že *kombinovaný etnograficko-lingvistický typ atlasu* nie je v danom prípade možný, keďže úlohy a metódy etnografického a lingvistického (dialektologického) mapovania sa výrazne odlišujú.¹⁰⁴ Je to prvý atlas tohto typu, lebo dovtedy sa nikde nevenovala pozornosť výskumu sémantickej diferenciacie lexiky a ani mapovaniu týchto javov. To bolo základné teoreticko-metodologické východisko, ktoré sa zohľadňovalo pri zostavovaní dotazníka. Členom komisie pre OKDA/CKDA bolo jasné, že vytvorenie dobrej materiálnej bázy na základe jednotného dotazníka je základom úspechu celého projektu. Preto sa veľká pozornosť venovala výberu karpatizmov, excerpoval sa lexikálny materiál zo všetkých regionálnych atlasov, publikácií, nárečových slovníkov, výkladových slovníkov spisovných jazykov a iných prác týkajúcich sa výskumu lexiky nárečí karpatského jazykového areálu.

7. Do Dotazníka OKDA/CKDA boli zaradené dva typy otázok. Prvý typ, ktorý je v dialektológii najrozšírenejší, predstavuje postup *od významu k zvukovej forme*. Je to *onomaziologická metóda*, ktorá skúma proces pomenovania, priradovania formy k významu. Napríklad na otázku formulovanú v Dotazníku OKDA/CKDA «ako sa volá, hlavný pozdĺžny nosník pod strechou domu, držiaci priečne nosníky povaly?» explorátor zapíše odpoveď „hreda“ (*tragar, veňec, gerenda, greda, pidval'ina, švel'a* a pod.).

Pri druhom type otázky sa vychádza od jednotlivých slov a skúma sa ich význam, resp. zmeny významu, čiže ide o postup *od výrazu k obsahu*. Je to tzv. *sémaziologická metóda*, ktorá sa uplatňuje pri štúdiu viacvýznamovosti. Napríklad explorátora zaujíma, aké významy má lexéma *+hrada*: (1) priečny nosník v strope domu, (2) žrd' v dome na vešanie bielizne, (3) polica okolo pece, (4) bidlo pre hydinu, (5) ostrov

102 Keďže Rumunsko sa nezapojilo do tohto medzinárodného projektu, údaje z rumunských nárečí sa rekartografovali z publikovaných atlasov rumunského jazyka. Preto pri všetkých číslach lokalít na rumunskom území sa uvádza písmeno „p“ z azbuky, čiže prvé písmeno slova „p(екартографуемый)“. Taktiež na začiatku každého komentára k mape alebo k nemapovanému materiálu sa uvádza, či nárečové údaje boli rekartografované z rumunských atlasov, resp. sa konštatuje, že daná lexéma a jeho významy nie sú zaznamenané v rumunských atlasoch.

103 Роговпай Бернштейн, С. Б. – Гиндин, Л. А. – Клепикова, Г. П.: «Общекарпатский диалектологический атлас» и некоторые проблемы южнославянского этногенеза. In: IX Международный съезд славистов (Киев сентябрь 1983 г.). Доклады советской делегации. Советский Комитет славистов. Москва: Издательство «Наука» 1983, s. 3.

104 Общекарпатский диалектологический атлас. Вопросник. Институт славяноведения и балканистики Академии наук СССР. Москва: Издательство „Наука“ 1981, s. 6.

v rieke. V Dotazníku OKDA/CKDA sú uverejnené iba najrozšírenejšie a predpokladané významy jednotlivých karpaticizmov, až pri zostavovaní máp sa ukázalo, aká je skutočná sémantická štruktúra skúmaných lexém, pretože explorátori zapisovali aj nové, nepredpokladané významy.

Na základe týchto dvoch typov otázok sa zostavovali lexikálne a sémantické mapy. V sémantických otázkach v Dotazníku OKDA/CKDA sa uvádza tzv. metaforma, resp. metajazyková podoba karpaticizmu, ktorá umožňuje vyhnúť sa v samotnej formulácii otázky fonologickej, resp. morfolologickej variantnosti skúmanej lexémy v jednotlivých jazykoch a dialektoch karpatského jazykového areálu, napr. +xIž- (poľ. *chyża*, čes. *chýška*, slov. *chyža*, ukr. *chyža*), +gerEnda (poľ. *gerynda*, maď. *gerenda*, mac. *gerenda*), +grVda (poľ. *grzęda*, čes. *hřada*, slov. *hrada*, maď. *gerenda*, ukr. *hriada*, mold. *grinde*, srb., chor., mac. *greda*), +s(V)lem(b)- (poľ. *ślemię*, slov. *slemeno*, ukr. *selemeno*, srb., chor., mac. *sleme/s'eme*), +podIšAr- (poľ. *podyszar*, slov. *podišiar*, ukr. *podušera*, mold. *podišor*), +žEntica (poľ. *żętyca*, čes. *žinčice*, slov. *žinčica*, ukr. *žentycia*, mold. *žintice*), +kLag (poľ. *kłag*, slov. *k'lag*, ukr. *k'lag*, mold. *kiag*), +rInz- (poľ. *ryndz(k)ka*, slov. *ryndzka*, ukr. *ryndzia*, mac. *rynze*), +brInza (poľ. *bryndza*, slov. *bryndza*, ukr. *bryndzia*, mold. *brynze*).¹⁰⁵

Zároveň musela byť vypracovaná osobitná metodika mapovania lexikálnych a sémantických máp, zostavenia legendy a komentárov k uvedeným mapám.¹⁰⁶

Z problematiky jazykových kontaktov v karpatskom jazykovom areáli¹⁰⁸

Na analýzu sme si vybrali sémantickú štruktúru karpaticizmu +grVda vyskytujúceho sa v severozápadnom oblúku karpatského jazykového areálu, do ktorého spadajú moravské, poľské, slovenské, rusínske, ukrajinské a maďarské nárečia. V uvedených karpaticizmoch sa odrážajú spomínané mnohopočetné a mnohostupňové jazykové kontakty medzi jazykmi geneticky blízko príbuznými (jazyky jednej jazykovej vetvy, napr. slovenčina, poľština, rusínčina, ukrajínčina a pod.), jazykmi geneticky príbuznými [na jednej strane jazyky slovanskej jazykovej vetvy a na druhej strane jazyky románskej (rumunčina), či albánskej vetvy], resp. jazykmi geneticky nepríbuznými [jazyky indoeurópskeho (jazyky slovanskej, románskej a albánskej vetvy) a ugrofínskeho jazykového kmeňa (maďarčina)].

Metaformy +gerEnda a +grVda predstavujú dve podoby tej istej lexémy, ktorá sa vyvinula z psl. *gręda a ktorá sa vyskytuje vo väčšine slovanských jazykov: slov. *hrada*, slovin., srb., chor., bulh. *greda* „trám“, mac. *greda* „brvno cez riečku namiesto mosta“, rus. *грядка*, ukr. *гряды* „žrd' (žrde) na vešanie bielizne v izbe“, rusín. *гряда*, *грядка*, poľ. *grzęda*, hluž. *hrjada*, dluž. *gręda*, slovin. *gred* (fem.) „bidlo pre hydinu“, stč. pôv. „trám“; (doposiaľ sa tento význam zachoval vo valašských nárečiach na Morave „hlavný trám v izbe“); čes. „bidlo pre hydinu“. Slovo sa vyskytuje aj v baltských jazykoch: lit. *grīndas* (mask.), *grinda* (fem), lot. *grīda* „podlahovina“, lit. *grīžu*, *grīdu*, „grīst „klást' podlahu“, lit. *grandà*, lot. *grōdi* (pl.) „mostovina“. V Maček pripúšťa príbuznosť aj so stnor. *grind* (fem.) „ohrada, rám, mreže“.¹⁰⁹ A. Brückner vidí príbuznosť s prus. *grandiko*, lat. *grunda*, nem. *Grintil* „trám“, lit. *grindynis* „povala“, *grindas* „strop zo žrdí v chlieve“, *grandis* „ohnivo“ (1957, s. 162). Výraz *grinda* „trám“ sa vyskytuje v rumunských i moldavských nárečiach (CKDA. 1. zv. 1989, m. č. 7, s. 42 – 43).

Rozšírenie lexémy +grVda v jazykoch slovanskej, baltskej, románskej a germánskej vetvy a v maďarčine ako jazyku ugrofínskeho pôvodu, svedčí o tom, že ide

„Поставлена задача изучения результатов длительной интерференции языков карпатского ареала, следствием которой явилось возникновение многочисленных тожеств (главным образом лексико-семантических). Эти общие элементы прошли сложный путь многоступенчатых преобразований, многократных перекрестных заимствований. Прямолинейное распределение всех этих элементов по различным языкам на основании этимологического анализа в ряде случаев затеняют истинную картину взаимодействия языков.“¹⁰⁷ V uvedených myšlienkach sú sformulované teoretické a metodické princípy, ktoré sa stali základom pre celú realizáciu projektu OKDA/CKDA. Celokarpatský dialektologický atlas predstavuje významný vklad do svetovej jazykovedy, ktorý bude slúžiť ako východisko pre ďalšie bádanie etymologickej štruktúry karpaticizmov pri štúdiu lexiky jazykov karpatskej jazykového areálu, patriacich z hľadiska genézy do indoeurópskeho i euroaltajského jazykového kmeňa, resp. v niektorých prípadoch aj do predindoeurópskeho obdobia. Výsledky výskumu tohto medzinárodného projektu sú užitočné aj pre príbuzné vedné disciplíny, ako je etnológia a etnografia, história, archeológia, geografia, demografia, architektúra.

Júlia Dudášová-Kriššáková

o praslovo, vyskytujúce sa nielen v karpatsko-balkánskom areáli, ale aj v jazykoch a dialektoch severnej časti Európy. Základný význam ako aj odvodené semémy sú späť so stavbou drevených príbytkov. Podľa S. B. Bernštejna karpaticizmy z genetického hľadiska sú rôzneho pôvodu, ktoré sa formovali v rozličnom období, preto niektoré z nich môžu byť pozostatkom starobylých jazykov v karpatsko-dunajskom areáli (1978, s. 32).

Karpaticizmus +grVda potvrdzuje tento názor o starobylosti, lebo jeho fonologická a sémantická štruktúra sa vyvíjala a formovala od najstarších čias osídlenia karpatsko-balkánskeho areálu. (Slovania osídlili tento areál najneskôr v 4. – 6. stor.). Lexéma je svedectvom doby, v ktorej vznikla ako pomenovanie jednoduchých drevených stavieb, resp. jeho častí určených pre pastierov, roľníkov, ale aj pre hospodárske zvieratá v horských a podhorských oblastiach, počínajúc areálom južnoslovanských jazykov na Balkáne a rumunčinou v južnej časti karpatského areálu cez jazyky v centrálnej a severozápadnej časti karpatského jazykového areálu (maďarčina, ukrajínčina, poľština, slovenčina, čeština) až k areálu baltských a severogermánskych jazykov. Začiatok vzniku a formovania slovansko-maďarských a maďarsko-slovanských jazykových kontaktov spadá do obdobia konca psl. jednoty v 10. – 11. stor.

Etymologická príbuznosť psl. tvaru *gręda, lit. *grinda*, rum. *grinda*, nem. *Grintil*, stnór. *grind* je zrejmá, lebo psl. nosovka -ę- štruktúrne zodpovedá spojeniu -in- v uvedených jazykoch. Vznik nosoviek v praslovančine spadá do obdobia pôsobenia zákona o slabičnej harmónii (zákon otvorených slabík), keď sa zatvorené slabiky typu -CVC-, končiace sa na konsonant, ktoré rušili harmonický charakter slabiky, menili na otvorené slabiky typu -CV-. Zmene -in- > ę podliehali aj výpožičky z cudzích jazykov, napr.: germ. *kinda (nem. Kind) > (*kęd-) > čędo, lebo aj slabiky končiace sa na spojenie -in- sa pokladali za zatvorené slabiky.

105 Podrobnejšie Общекарпатский диалектологический атлас. Вступительный выпуск (1987, s. 105 – 132). Veľké písmeno v metaforme sémantickej otázky je namiesto vokálu, kde sa predpokladá najväčšia variantnosť, napr.: +GREnda, +grVda, +slem-+ s(V)lem(b)-. Je to tzv. písmeno-symbol. Pomlčka na konci slova označuje variantnosť morfológických elementov. V niektorých prípadoch môže byť odlišné znenie metaformy napríklad v 1. vyd. Dotazníka (+grVda) a v 2. vyd. Dotazníka OKDA/CKDA (*GREnda). Používame obidve formy, rozhodujúci je názov mapy OKDA/CKDA (grVda).

106 Роговняк Общекарпатский диалектологический атлас. Вступительный выпуск. Ред. Б. Видоески, Д. Петровиќ, С. Реметиќ. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите 1987, s. 14 – 18.

107 Бернштейн, С. Б. – Клепикова, Г. П.: Общекарпатский диалектологический атлас. Принципы. Предварительные итоги. In: VIII Международный съезд славистов (Загреб – Люблина, сентябрь 1978 г.). Доклады советской делегации. Советский Комитет славистов. Москва: Издательство «Наука», 1978, s. 29.

108 Text bol pôvodne publikovaný v štúdiu: DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Celokarpatský dialektologický atlas v kontexte karpatskej jazykovedy. In: Jazyk a kultúra na Slovensku v slovanských a neslovanských súvislostiach. Ved. Red. P. Žeňuch – J. Uzeňova – K. Žeňuchová. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV. Slovenský komitét slavistov 2013, s. 31 – 49.

109 МАЧЕК, Václav: Etymologický slovník jazyka českého (1971, s. 186 – 187). Lexéma *hrada* 1° s uvedenými významami a lexéma *hrada*, *hriadka* 2° s významom „záhon“, „malý ostrovček v rybníku“, „malé pohorie“, „piesková duna“ a pod. sú podľa V. Machka homonymá.

Slovansko-maďarské jazykové kontakty sú mladšieho pôvodu, o čom svedčí zmena slovanského spojenia **grę-** (CCV-) > **gVrV-** (CVCV-), ktoré bolo upravené v maďarčine podľa staromaďarského zákona o vokálnej harmónii. Podľa tejto zákonitosti sa v prevzatých slovách odstraňovali spoluhláskové skupiny vkladáním rovnakého vokálu ako v pozícii po spoluhláske: **gerenda**.

Maďarská podoba *gerenda* je výsledkom slovansko-maďarských jazykových kontaktov, o čom svedčí petrifikované /g/ ako aj rozložená pôvodná nosovka **ę** > **en**, na základe čoho možno určiť, že slovo bolo prevzaté do maďarčiny koncom praslovanskej jednoty v 10.-11. stor., čiže pred denazalizáciou a pred zmenou **g** > **h**. Následne bolo upravené podľa zákona o vokálnej harmónii v starej maďarčine: *gręda > *gerenda*. Neskôr v dôsledku maďarsko-slovenských a maďarsko-ukrajinských jazykových kontaktov sa lexéma *gerenda* rozšírila do niektorých stredoslo-

venských aj východoslovenských nárečí a do zakarpatských ukrajinských nárečí.¹¹⁰ Štúdium týchto slov slovanského pôvodu v maďarčine a rekonštrukcia pôvodných tvarov v praslovančine, resp. v starej slovenčine, ukrajinjčine, srbčine, či chorvátčine, umožnilo profesorovi slavistiky Jánovi Melichovi, Slovákovi z Dolnej zeme (zo Sarvaša v Maďarsku), vedúcemu Katedry slovanských filológií na Univerzite L. Eötvösa v Budapešti v dvadsiatych rokoch 20. stor., sformulovať zákon o vokálnej harmónii v starej maďarčine. Táto lexéma podobne ako aj ďalšie slová typu *selemen* (< *sleme*, gen. *slemene* < *selme, gen. *selmene*), *péntek* (< *рѣтъкъ), *szent* (< *svęť), *kerest* (< *крѣсть), *igríc* (< *јьгрьсь), *Balaton* (< *blato < *bolto) a pod. sú svedectvom intenzívnych slovansko-maďarských jazykových kontaktov.¹¹¹

Júlia Dudášová-Kriššáková

ATLAS SLOVENSKEHO JAZYKA

VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

Международный комитет славистов
Комиссия Общеславянского лингвистического атласа
Словенская академия наук
Институт языкознания им. Людовика Штуры
Университет им. Коминского
Филологический факультет

ОБЩЕСЛАВЯНСКИЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АТЛАС

СЕРИЯ ЛЕКСИКО-СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ

ВЫПУСК 4

СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО

БРАТИСЛАВА 2012

110 Lexéma **gerenda** „nosná hrada stropu v izbe“ sa vyskytuje v južnostredoslovenských novohradských nárečiach v okrese Lučenec (Ábelová a Ozdín, okr. Lučenec). V danom prípade nejde o hungarizmus v slovenskom dialekte, ako sa to vysvetľovalo v staršej literatúre, ale o slavizmus, ktorý bol spätne prevzatý do niektorých slovenských nárečí cez maďarský jazykový filter. Lexémy *gerenda*, *hreda*, *hrada* majú ten istý pôvod, hoci sú odlišného znenia. Porov. Slovník slovenských nárečí (1994, s. 490). V ukrajinských zakarpatských nárečiach v okolí Užhorodu a Mukačeva uvedená lexéma má tú istú nárečovú podobu [geren'da].

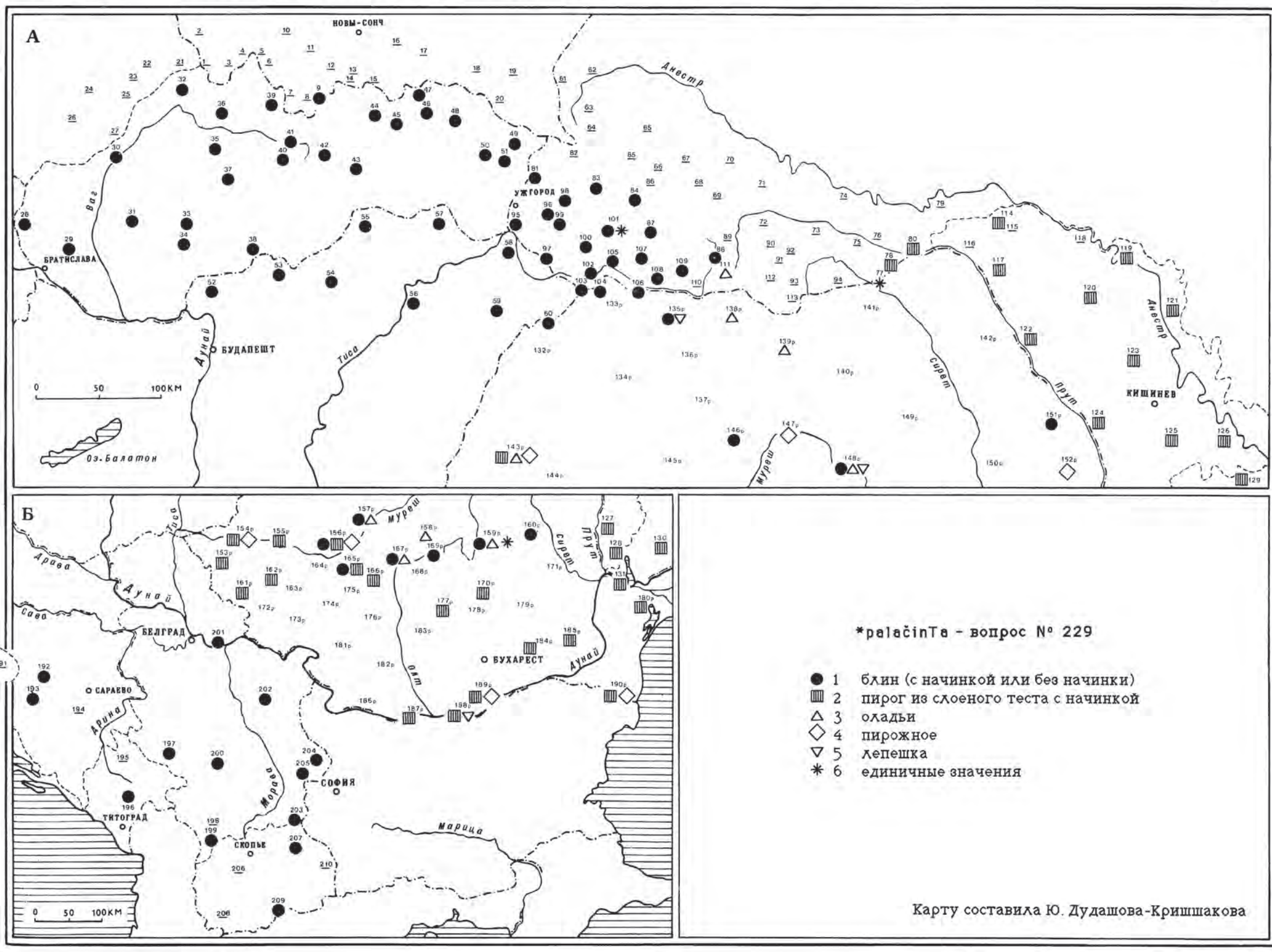
111 V druhej polovici 20. stor. sa výskumu slov slovanského pôvodu v maďarčine venoval Šimon Ondruš, profesor slavistiky a indoeurópskej jazykovedy na FF UK v Bratislave. Podľa jeho údajov ide približne o 1600 prevzatí. Menovaný pôsobil v rokoch 1959 – 1961 ako lektor slovenského jazyka na Univerzite L. Košúta v Segedíne v Maďarsku, kde sa popri tejto téme venoval aj štúdiu maďarčiny.

Карта 18

ОБЩЕКАРПАТСКИЙ ДИАЛЕКТОЛОГИЧЕСКИЙ АТЛАС - ATLAS DIALECTOLOGIQUE DES CARPATHES

Выпуск 3

JAZYKOVÉ ATLASY

(Výberová bibliografia)

a) národné (slovenské):

ŠTOLC, Jozef – BUFFA, Ferdinand – HABOVŠTIAK, Anton: **Atlas slovenského jazyka. I. Vokalizmus a konsonantizmus.** Časť prvá – mapy. 314 s. Časť druhá – Úvod – Komentáre – Materiály. 200 s. Prvé vydanie. Ved. red. E. Pauliny. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1968.

ŠTOLC, Jozef: **Atlas slovenského jazyka. II. Flexia.** Časť prvá – mapy. 316 s. Časť druhá – Úvod – Komentáre. 192 s. Prvé vydanie. Ved. red. E. Pauliny. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1978.

BUFFA, Ferdinand: **Atlas slovenského jazyka. III. Tvorenie slov.** Časť prvá – mapy. 424 s. Časť druhá – Úvod – Komentáre – Dotzník – Indexy. 248 s. Vydanie prvé. Ved. red. J. Ružička. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1978.

HABOVŠTIAK, Anton: **Atlas slovenského jazyka. IV. Lexika.** Časť prvá – mapy. 464 s. Časť druhá – Úvod – Komentáre – Dotazník – Indexy. 368 s. Prvé vydanie. Ved. red. J. Ružička. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1984.

b) regionálne (slovanské):

FÜGEDI, Erik – FERENC, Gregor – KIRÁLY, Péter: **Atlas slovenských nárečí v Maďarsku // Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn.** Red. P. Király. Budapešť – Budapest 1993. 224 s. + 235 máp.

ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ, Йосип Олексійович: **Лингвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (Лексика).** Частина I. Наукові записки. Ужгород: Ужгородський державний університет 1958.

ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ, Йосип Олексійович: **Лингвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (Лексика).** Частина II. Наукові записки. Том XLII. Ужгород: Ужгородський державний університет 1960.

ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ, Йосип Олексійович: **Лингвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області України (Лексика).** Частина III. Ужгород: Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові. Ужгородський державний університет. Інститут карпатистики 1993.

HANUDELOVÁ, Zuzana: **Linhvistyčný atlas ukrajinských hovoriv Schidnoji Slovaččyny. 1. Nazvy strav, posudu i kuchonnoho načuyňňa.** 1. vyd. Bratislava: Slovacke pedahohične vydavnyctvo – Viddil ukrajinskoji literatury v Priaševi 1981. 212 s.

HANUDELOVÁ, Zuzana: **Linhvistyčný atlas ukrajinských hovoriv Schidnoji Slovaččyny. 2. Tkacka leksyka.** 1. vyd. Bratislava: Slovacke pedahohične vydavnyctvo – Viddil ukrajinskoji literatury v Priaševi 1989. 188 s.

HANUDELOVÁ, Zuzana: **Linhvistyčný atlas ukrajinských hovoriv Schidnoji Slovaččyny. 3. Nazvy budivnyctva i transportu.** 1. vyd. Prešov: Vydavateľstvo EXCO s. r. o. 2001. 210 s.

HANUDELOVÁ, Zuzana: **Linhvistyčný atlas ukrajinských hovoriv Schidnoji Slovaččyny. 4. Anatomična ta ekspresyvná leksyka.** 1. vyd. Prešov: Sojuz rusyniv-ukrajinciv Slovackoji Respubliky 2010. 144 s.

ЛАТТА, Василь: **Атлас українських говорів Східної Словаччини.** Видання перше. Наукове і картографічне доопрацювання та упорядкування. З. Ганудель – I. Ріпка – М. Сополіга. Братіслава: Словацьке педагогічне видавництво – Відділ української літератури в Пряшеві 1991. 552 s.

MAŁECKI, Mieczysław – NITSCH, Kazimierz: **Atlas językowy polskiego Podkarpacia.** Część I. Mapy. Część II. Wstęp, objaśnienia, wykazy wyrazów. Kraków: Polska Akademia Umiejętności 1934.

STIEBER, Zdzisław: **Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny.** Zeszyt I-VIII. Łódź: Zakład im. Ossolińskich we Wrocławiu 1956 – 1964.

c) medzinárodné

Общекарпатский диалектологический атлас. Вопросник. Ред. С. Б. Бернштейн – Г. П. Клепикова. Институт славяноведения и балканистики Академии наук СССР. Москва: Издательство „Наука“ 1981. 128 с.

Общекарпатский диалектологический атлас. Вступительный выпуск. Ред. Б. Видоески, Д. Петровиќ, С. Реметик. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите 1987. 186 с.

Общекарпатский диалектологический атлас. 1. Ред. Р.Я.Удлер. Академия де Штиинце а РСС Молдовенешть, Институтул де Лимбэ ши литературэ. Кишинэу: „Штиинца“ 1989. 196 с.

Общекарпатский диалектологический атлас. 2. Ред. С. Б. Бернштейн – Г. П. Клепикова. Институт славяноведения и балканистики Академии наук СССР. Москва: Издательство „Наука“, Главная редакция восточной литературы 1988. 241 с.

Общекарпатский диалектологический атлас. 2. Ред. С. Б. Бернштейн – Г. П. Клепикова. Москва: Институт славяноведения и балканистики Российской академии наук 1992. 133 с.

Общекарпатский диалектологический атлас. 3. Red. J. Rieger, J. Siatkowski, B. Oczko, E. Rudolf-Ziółkowska, A. Zaręba. Komitet językoznawstwa Polskiej Akademii Nauk. Warszawa: Res Publica Press 1993. 184 с.

Общекарпатский диалектологический атлас. 4. Я. Закревська, П. Лизанец, Є. Жеребецкий. Львів: Інститут українознавства Академії наук України 1993. 182 с.

Общекарпатский диалектологический атлас. 5. Red. I. Ripka, J. Dudášová-Křiššáková, Z. Hanudel'ová, R. Šrámek. Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1997. 226 с.

Общекарпатский диалектологический атлас. 6. Red. L. Balogh, J. Bańczrowski, I. Posgay. Nyelvtudományi Intézet, A Magyar Tudományok Akadémia. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Lengyel Filológiai Tanszék. Budapest: Tinta könyvkiadó 2001. 216 с.

Общекарпатский диалектологический атлас. 7. Ред. Б. Видоески, Д. Петровић, М. Пижурца, С. Реметик. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик. Српска академија наука и уметности. Филозофски факултет Нови Сад 2003. 188 с.

Общекарпатский диалектологический атлас. Указатели /Atlas dialectologique des Carpathes. Les index/ Karpacki atlas dialektologiczny. Indeksy. Под редакцией Януша А. Ригера. Краков: Институт польского языка Польской академии наук. 2012. 214 с.

* * *

Общеславянский лингвистический атлас. Вступительный выпуск: Общие принципы. Справочные материалы. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Наука, 1994. 181 с.

Вопросник Общеславянского лингвистического атласа. Москва: Наука, 1965. 270 с.

Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая

Выпуск 1. Рефлексы *ě / Под общ. ред. В. В. Иванова. – Белград, 1988. – 164 с.

Выпуск 2а. Рефлексы *ę / Гл. ред. В. В. Иванов. – Москва: Наука, 1990. – 176 с.

Выпуск 2б. Рефлексы *ǫ. / Под ред. Я. Басары и др. Wrocław – Warszawa – Kraków, 1990. – 125 с.

Выпуск 3. Рефлексы *ьг, *ьг, *ьл, *ьл / Под ред. Я. Басары и др. – Warszawa, 1994. – 164 с.

Выпуск 4а. Рефлексы *ь, *ь / Отв. ред. Д. Брозович. – Загреб, 2006. – 162 с.

Выпуск 4б. Рефлексы *ь, *ь. Вторичные гласные. – Скопје, 2003. – 148 с.

Выпуск 5. Рефлексы *о / Отв. ред. Т. И. Вендина, Л. Э. Калнынь. – Москва: ИРЯ РАН, 2008. – 161 с.

Выпуск 6. Рефлексы *е / Отв. ред. Т. И. Вендина, Л. Э. Калнынь. – Москва: ИРЯ РАН, 2011. – 183 с.

Общеславянский лингвистический атлас.

Серия лексико-словообразовательная

Выпуск 1. Животный мир / Гл. ред Р. И. Аванесов. – Москва: Наука, 1988. – 188 с.

Выпуск 2. Животноводство / Под ред. Я. Басары и др. – Warszawa, 2000. – 192 с.

Выпуск 3. Растительный мир / Гл. ред. А. И. Подлужный. – Минск, 2000. – 162 с.

Выпуск 4. Сельское хозяйство / Под ред. А. Ференчиковой и др. – Братислава, 2012. – 266 с.

Выпуск 6. Домашнее хозяйство и приготовление пищи / Отв. ред. Т. И. Вендина. – Москва: ИРЯ РАН, 2007. – 192 с.

Выпуск 8. Профессии и общественная жизнь / Под ред. Я. Басары и Я. Сятковского. – Warszawa, 2003. – 192 с.

Выпуск 9. Человек / Под ред. Я. Сятковского и Я. Ваняковой. – Kraków, 2009. – 218 с.

Выпуск 10. Народные обычаи / Отв. ред. Т. И. Вендина. – Москва; СПб.: Нестор-История, 2015. – 276 с.

d) neslovanské (rumunské)

Atlasul lingvistic român. Serie nouă. v. I – VII. Sibiu 1956 – 1972.

Micul atlas lingvistic român. Serie nouă. v. I – IV. Sibiu – Cluj 1956 – 1982.

Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș. v. I – III, Timișoara 1969 – 1973.

Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia. v. I – V, București 1967 – 1980.

Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Banat. v. I, București 1980.

POP, S.: **Atlasul lingvistic român.** P. I. v. 1. Cluj 1938. v. 2. Sibiu – Leipzig 1942.

PETROVICI, E.: **Atlasul lingvistic român.** P. II. v. 1. Sibiu – Leipzig 1940.

POP, S.: **Micul atlas lingvistic român.** P. I. v. 1. Cluj 1938; v. 2. Sibiu – Leipzig 1942.

PETROVICI, E.: **Micul atlas lingvistic român.** P. II. v. 1. Sibiu – Leipzig 1940.

Júlia Dudášová-Kriššáková

ŠTEFAN TÓBIK
GEMERSKÉ NÁREČIA III

KRÁTKY JAZYKOVÝ ATLAS GEMERSKÝCH NÁREČÍ

Recenzenti:

Prof. PhDr. Ján Doruľa, DrSc.
Doc. PhDr. Ladislav Bartko, CSc.

©Autor: Prof. PhDr. Štefan Tóbič, CSc.

© Editorka: Prof. PhDr. Júlia Dudášová-Kriššáková, DrSc.

© Kartografické spracovanie: Mgr. Jana Michalková, PhD. – Mgr. Miloslav Michalko, PhD.

© Technickí redaktori: Ing. Jaroslav Havrila, Mgr. Alica Wietoszewová

Vydavateľstvo PU v Prešove

Prešovská univerzita v Prešove 2019

Prvé vydanie – Náklad 300 – Strán 92

Tlač: Cofin, a.s.

ISBN 978-80-555-2282-1

9 788055 522821

prof. PhDr. Štefan Tóbič, CSc.
(1909 – 1969)

Predkladané dielo **GEMERSKÉ NÁREČIA III** *Krátky jazykový atlas gemerských nárečí* predstavuje náčrt regionálneho (oblastného alebo krajového) jazykového atlasu, ktorého cieľom bolo zakresliť na jazykových mapách rozšírenie nárečových javov na území gemerského nárečového areálu.

Tento *Krátky jazykový atlas gemerských nárečí* je výsledkom celoživotného štúdia gemerských dialektov, ktorému sa profesor Štefan Tóbič venoval od tridsiatych rokov až do svojej predčasnej smrti v roku 1969.

V pozostalosti autora sa zachoval súbor 42 jazykových máp, na ktorých na podkladovej mape boli zakreslené najdôležitejšie izoglosy. Tie zobrazujú typické znaky gemerských nárečí, podľa ktorých sa gemerská nárečová oblasť vnútorne člení na tri základné areály: juhozápadogemerské, stredogemerské a východogemerské a v ich rámci na menšie skupiny, podskupiny alebo rajóny podľa jednotlivých dolín. Autor pracoval *metódou izoglos-*

ného zobrazovania nárečových javov, ktorá sa najčastejšie používa pri kreslení jazykových máp alebo zostavovaní jazykových atlasov.

Tento jazykový atlas je vzácnym príspevkom k dejinám slovenskej dialektológie, k dejinám vzniku koncepcie Atlasu slovenského jazyka, na ktorom sa kontinuálne pracovalo už od čias Prvého zjazdu slovanských filológov v Prahe (1929). Prináša tiež svedectvo o aktivitách členov Jazykového odboru Matice slovenskej a Dialektologického ústavu pri Slovanskom seminári Univerzity Komenského v Bratislave, ktorí pod vedením svojho profesora Václava Vážneho kládli základy modernej slovenskej dialektológie a jazykovedy.

Doposiaľ vydané knihy z pozostalosti autora:

Štefan Tóbič: **GEMERSKÉ NÁREČIA I** / Časť prvá. *Úvod – Členníe – Charakteristika*. Edit. Júlia Dudášová-Kriššáková. Prešov: Vydavateľstvo PU v Prešove 2018. 176 s.

Štefan Tóbič: **GEMERSKÉ NÁREČIA I** / Časť druhá. *Gemerská nárečová čítanka*. Edit. Júlia Dudášová-Kriššáková. Prešov: Vydavateľstvo PU v Prešove 2018. 448 s.

ISBN 978-80-555-2282-1

9 788055 522821